

Zoltan Demme

**RENDAHAGYÓ
PORTRÉSOROZAT**

Zoltan Demme

**RENDAHAGYÓ
PORTRÉSOROZAT**

PALLAS
2022

ISBN: 978-963-88609-3-4

Copyright: PALLAS 2022.
Copyright: Zoltan Demme, 2022.

„A magyar esszéirodalom fénykora az 1930-as, 40-es évekre tehető (Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Szerb Antal, Halász Gábor, Hamvas Béla, és sok más szerző révén). Sajnos napjainkban csökken az irodalmi esszé megbecsülése. A Vigília c. folyóirat a hetvenes-nyolcvanas években még feladatának tekintette a klasszikus magyar nagyesszé hagyományainak folytatását, s egymás után publikálta Rónay György, Domokos Mátyás, Deme Zoltán, Poszler György, Hegyi Béla, Nemes Nagy Agnes és mások erős írásművészetről tanúskodó esszéit. A jelenlegi esszéírók gyakran inkább regényíróként ismertebbek.”

Magyar esszéirodalom,
Wikipédia

„Deme Zoltán 1949 tavaszán, Szolnokon született. Alapiskoláit és évtizedes zenei stúdiumait is itt végezte el. Később a Kossuth Lajos Tudományegyetem bölcsészkarán tanári diplomát kapott magyar irodalomból, s emellett a néprajz szakot is elvégezte. 1976 tavaszán doktorált. A Színház- és Filmművészeti Főiskola tv- és filmrendező szakán filmrendezői diplomát kapott 1981 őszén. 1982-1985 között a Magyar Televízió filmrendezője. 1985 telén az Egyesült Államokba költözött. Itt három filmet, s három kisjátékfilmet írt és rendezett, majd világproblémákkal összefüggően számos nemzetközi szervezetet működtetett. Magyar területen ezek közül a Zoltan Foundation vált ismertté, mely az itthoni ösztöndíjhiányos években magyar egyetemistáknak adott amerikai ösztöndíjat hosszú időn át. Természetudósi tanulmányai és kutatásai később a hazai Pannon Egyetemhez kötődnek, jelentős építészeti művei pedig amerikai városokhoz. Deme Zoltánnak többek között 20 tudományos és szépirodalmi kötete 6 játékfilmje, 6 táncdrámája, 4 operája, és 4 komédiája jelent meg világnyelveken és magyarul.”

Team of the
zoltandemmeworks.net

„MITŐL MÁS A KÖTET ÍRÓJA mint akárki szerzőtársa, aki a napi életbe ágyazódva, életeseményekre reagálva írja a műveket? Attól, hogy nem ágyazódik sehová, nem igazodik a művészeti és irodalmi élet napi igényeihez, nem engedelmeskedik sem a publikációs intézmények előírásainak, sem az olvasóközönség elvárásainak évtizedek óta. Siker helyett problémák megoldása érdekli. Abban is különbözik, hogy bármihez hozzányúl, folyton az ismerethatár elérése izgatja. Tízestendőkig kutatja, hogy létünk legnehezebb kérdéseire a történelem legbölcsebbjei az ókortól máig miféle válaszokat adtak, melyek a jelenlegi végső ismereteink, s erről az alapról elindulva ír szépirodalmi műveket, rendez mozifilmeket, szerez operákat. Ugyanakkor beköborolja a földgolyót, diplomáták társaságától a hajléktalanok köréig számos csoportból származó útítársakkal, ám szinte mindenütt melósként is megpróbálja a világot alulnézetből is megtapasztalni. Sorolhatnánk még az ismerethatárokhoz való vonzódás példáit, egyebek mellett nincs olyan szépirodalmi műve, elemzőkötet, útleírása, játékfilmje, operája, zeneműve, amelyet újtára engedne addig, amíg az adott problémakörnek a világon első számú szakértői alaposan át nem nézték a munkáját. És abban is eltér sokaktól, hogy a műalkotásokban előkerülő problémákat megoldani próbálja a mindennapi életben is, általa indított szervezetek és mozgalmak révén. Am a művek meghosszabbításának szánt intézmények mellett már semmilyen más csoportosulásban nem vesz részt, a napi nyilvánosságot elkerüli, egyedül a művei révén engedi magát

megszólalni. MI A GERINCE ENNEK A MUNKÁSSÁGNAK? Szembenezés létünk legkínosabb kérdéseivel, s annak szociális vonzataival. Időnek, halálnak, testi kényszereknek kiszolgáltatott élőlények vagyunk- Ezek a tényezők humanizálhatatlanok (emberi uralom alá nem vonhatók) sorsunk emiatt abszurd számos gondolkodó szerint. Világmindenségnek, létegesznek, és lényünknek a humanizálását, emberi érdekek alá szorítását, s ennek esélyeit elemzi az író első gyűjteményes műve centrumában, szomorú végkicsengéssel. (Arpeggio). A létegesznek és lényének humanizálásához elégtelen erejű, abszurd sorsú ember mindenestől való átalakulása, abszurd sorstól mentes, újszerű élőlényé váló átalakulása ősi problémáját vizsgálja a második gyűjteményes műve centrumában, szintén az esélytelenség végeredményével (Mikrokozmosz). Természettudományos tanulmánykötete (Makrokozmosz) középponti dolgozataiból az abszurd sors érvénye mellett már az egész élő és élettelen világ elhibázott működésének, az élettelen anyag, növény, állat, ember elrontottságának sejtelve is előviláglik. A kiutakat fürkészi a negyedik gyűjteményes mű (Decrescendo). Lehetőségek fölmérése található benne, hogy a természettörvényektől különváló és főleg az ember által megalkotott szabályok szerint működhessen mind az élettelen világ, mind az élővilág és az ember - a világegyetemen belüli, de a világegyetemről elfüggetlenített színtereken! MI AZ A TÖBBLET, amit a természettudományokhoz és a humánkultúrához hozzátett a szerző? A legutolsó problémakör nagyerejű megformálását irodalmi és művészeti műfajokban, valamint világos elemzését számos reáلتudományos írásban.

Clara Gyorgyey
PEN Club, Writers in Exile

„Életműve olyan mint egy szobor. Emlékeztető, hogy hatalmas hibahalmaznak jogosan nevezhetjük az élettelen világmindenséget, hogy csapnivalóan rosszak az élővilág evolúciós és egyéb mozgásai, s hogy nekünk embereknek is egészen máshogy volna érdemes csinálnunk szinte mindent, mint ahogyan csináljuk. Útjelzés is, hogy hogyan lehet boldogan belefolyni a tévedésözönbe és kiküzdeni benne a rendelkezésre állóknál valódi értékét.”

Daniel Smith,
Los Angeles Times

„Amit ki kívántam küzdeni s további küzdéssel ki kívántam fogalmazni az Univerzumból és az ember világról összegező reménnyel, azt megtettem a munkáimban. Nem küzdök kidolgozandó, kiformalandó közlésekkel ma már. Leülök egy díszes vagy kopott fotelba inkább és elmesélem amit mondani szeretnék.”

Zoltan Demme

TARTALOM

RÁKÓCZI

Huszonévesen az ország élén	19
A Napkirály dédelgetett kedvence	31
A Mennyországba készülő	39

KOSSUTH LAJOS

Gottmensch csöppen az országba	57
Kakukktojás a zempléni sárban	71
Kurtanemes Magyarország élén	76
Rózsaszín diplomataseregünk	87
Mártírkoszorús világpolgár	93

DEÁK FERENC

Az ezüstkor reformerei	107
Fafaragó műhely	113
Füred	121
Urning	133
Kaiserwetter	141

HORTHY MIKLÓS

Rosszcsont	153
Sármos szoknyapécér	161
Őfőméltósága és kamarillája	169
Kenderesi öregember	183

NAGY IMRE

Az ezerarcú	199
A quisling	205
A bokoreMBER	211
A vátesz	215

KÁDÁR JÁNOS

Úri gyerek a somogyi réten	227
Szönyegszállító a budapesti utcákon	231
Sztálin bábzenekarának mindenese	235
Magánzó a Gonosz Birodalmában	239
Repairman a bosszankodó országban	251
Irredenta a diplomáciai kanapén	257

RÁKÓCZI

J. Leopoldus Ragoczy

Huszonévesen az ország élén

Kevesen tettek többet történelmünk és történelmi hőseink valódi vonásainak meghamisításáért, mint évszázadok során a magyar portréfestők nemzedékei. Széchenyi dús hajfürtökkel, derűsen és higgadtan, Kossuth kardjában bízó, vitézi jellemmel, Kölcsey himlőmentes hófehér bababőrrel, mosolygósan pillant ránk a műveikről - az utóbbi időnként mindkét szemével, mert nála az emlékállító jóindulat néha még azt is elmulasztja jelezni miszerint az egyik szemére vak volt. Mányoki Ádám híres Rákóczi-képe is félrevezető, a fiatal Rákóczi Ferenc Lipót külleme is, természete is egészen más volt ugyanis, mint amilyennek a művész sejteti. Ikonként készített el a fiatal fejedelem különben a képet, lengyel főnemesek, francia hercegek és követek kérésére, továbbá a későbbi korok tájékoztatására, a kurucfejedelem, a kuruczabadság, a kurucero örök érvényű jelképének szánva. Oda is került több tízezer tanterem falára az elmúlt évszázadok során nálunk, s azóta is segít eltakarni az uralkodó valódi arcvonásait és valódi személyiségét.

Rákóczi nem hamvas és bársonyos bőrű, hanem lilásfeketén boros képű, borostával teli, fekete sörtés és pattanásos arcú ember volt a portré születése idején. Haja egyáltalán nem selymes, inkább zsiros és csimbókos, inasai szerint rossz szagú, csapzott, naponta összegubancolódo. Szemgolyója sem gyönyörűségesen csillogó szőlőszem, inkább álmatlanságtól vörös, elgyötört, és ráncokkal övezett. Galamblelkű hősnek is hiába állítja be a kép és utána még igen sokan, mert ez éppen úgy nem volt jellemző rá, mint az arcáról áradó megtörhetetlen szelídség és jóságos nyugalom (még évek, vagy akár évtizedek múltán se érvényes ez rá - a rodostói száműzetés idején sem).

Rákóczi túlhevülten lobogó lélek volt ugyanis, olyan ember aki állandóan vörös izzásban ég - a csatatéren ugyanúgy, mint a négy napos részeg orgián, vagy a rodostói írószobájában, ahol végeláthatatlanul rója a papírra elmékedéseit, egyszer az isten előtti porba omlástól, máskor az önmarcangolástól és önmarástól, megint máskor a minden idegszálán

végig áradó megbékéléstől ittasan... Ha beletekintünk a korabeli forrásokba, kiderül belőlük, hogy kisgyermekként is tútelített és túlcsonduló lélekvilága volt. Már a fiatal Zrínyi Ilona se élhette mellette az akkori nagyasszonyok pompával övezett, nemtörődöm életét, mert az apró gyerkőc szinte valamennyi megnyilvánulása veszélyérzetet élesztett: örömei vulkán szerűen előrobbanóak voltak, elszomorodásakor szörnyű szenvedés égett a szemében szívet szorítóan és megrémisztően, nyugalma nirvánaszerű volt mintha maga a megközelíthetetlen és megzavarhatatlan örökbéke volna, elfáradása agóniára emlékeztető, nevetése és sírása egyaránt elapadhatatlan. *Lélek a ki tudja hány szoros hatványon* - figyelni meg évtizedek múltán egyik szerelme, a szépséges polyák palatina.

Ám Mátyóki Ádám képeének legfőbb túlzása, hogy komolysággal teli történelmi férfinak láttatja a fiatal fejedelmet - holott fölkararodott kamaszra, túlon túl érzelmes és villámsebes eszű, serdülő gyerekekre sokkal inkább emlékeztet az egész egyénisége, amikor az országossá váló szabadságharc élén áll. *Vagy dühöng, kényeskedik és sírdogál - vagy pedig egész napokon át évszázadok óta megoldatlan enigmák szétbogarásával szórakoztatja magát*: morog mögötte nem is egy generálisa, még az ónodi országgyűlés idején is.

Legfőképpen Savoyai és Villars, a korszak két, toronymagasan kiemelkedő hadvezére (akik közé harmadikként a korabeli királyok és főnemesek tudatában hamarosan berobban a boros képű magyar süvölvény) és az őket övező generálisok álmélgodnak el a szabadságharc előtti és a szabadságharc alatti egyéniségén és cselekedetein. A fiatal Rákóczi bécsi tartózkodásai folyamán Savoyai és Villars felváltva hüledezik a fejedelemti tüneményes gyorsaságú észjárásán, szélesebb és nagyon szellemes problémamegoldásain, sziporkázó intelligenciáján, elapadhatatlan energiáján. A fergetegként közlekedő, a bíboros, a trónörökös, a király felbősztésével foglalkozó, de fölényével a többi főméltóságon is folyamatosan kajánkodó (s nekik már *az udvar ostobáitól* az ország átvételét is emlegető) ifjúnak ugyanakkor a nemes és cizellált ízlésén, a választékos műelemzői észrevételein is elálmélgodik mindkét generális - s persze a *preciaux* öltözködési eleganciáján is (mert ezt is a végletekig viszi). Így aztán, évek múlva,

végképpen nem érti egyik udvari vezér sem, miképpen állhatott ez a sármosan és piperkőcen villogó ifjú géniusz alig száznyolcvan részeg jobbágy, valamint ötven, roskatag igáslovon ügető erdei rabló élére, és miként szerezhették rövidesen uralmat magának egy egész országon... Savoyai bécsi főhatalmasság, Villars francia főúr és bécsi követ, köze sincs feje fölött hónapokig lógó hóhérbárdhoz, dögtemekkel teli tömlőben élt élethez, vagy éppen magyarországi családok ezreinek éhenhalásához, muszájból való emberevéshez - s noha mindketten színes és ragyogó elmék, a magyar szabadságharc az események naponkénti elemzése ellenére számukra életük végéig rejtelem marad.

Háborúról és hadműveletekről Savoyai, Villars, vagy Vauban, Boufflers, Duras, Lauzun, és sok más, mára már elfeledett generális persze egészen másképp gondolkodott mint a süvölvény magyar vezér. Nyugaton a háborúzás a hadseregeknek és hadvezéreknek a társadalomtól meglehetősen elszigetelt ügye ekkoriban, nemesek, polgárok, parasztok alig érzik meg, az embereknek még az utazási szabadsága is szinte akadálytalan. Néhány hosszadalmasan előkészített csata megnyerése a cél, nem pedig a mindenkire és mindenre ráterjesztett pusztítás, mint a modern népháborúk esetében. Ekkoriban még a rossz hírű beszállásolásoknak is sokkal inkább az érdekesség a velejárója, mint a rettegés - más és másféle emberek, más és más nemzetbeliek cserélnek gondolatokat, véleményeket, s persze mindenféle portékákat, ételeket, italokat egymással. A háború megvitatni való érdekesség, a seregvezér vagy a seregrészeket irányító generális pedig egyéni arculatú, szellemes sakkjátékos az emberek szemében. A korábbi történelmi korszak a tudósok hegemoniáját hozta, a hadvezérek most válnak uralkodó csillagokká. Egy Marlborough, Turenne (vagy Zrínyi) az építető, műgyűjtő attitűdjével, az antik civilizációkban és modern reáltudományokban való jártasságával, a művészetek és az irodalom maradandó alkotásokat adó művelésével valóban az élén járnak az akkori világnak. Összetartanak ráadásul, noha ellenséges csapatok élén állnak is. Savoyainak a főellenség, a feldühödött franciák hadvezére, Claude Villars a legjobb barátja, Claude Villarsnak a leghevesebben franciaellenes birodalom, Anglia főgenerálisa, Marlborough. A lehető legtöbb hetet, hónapot töltik el egymással, néha már összejátszással vádolják őket, noha nekik a színház, az opera, a vadászat, s mindenek

előtt a csataelemzés az első számú elfoglaltságuk amikor együtt vannak. Legendássá lett, hogy Savoyai a török harcok dúsan kidolgozott leírásait küldözgeti a leveleiben, tokaji borok kíséretében Villars-nak, akár a költők a szonettjeiket. Villars francia főhercegek között többnyire fel is olvassa ezeket mindjárt, majd aprólékosan megbeszéli és máris válaszolnak a palotájában izgatottan várakozó udvari vezérnek. Rastattban, hol Savoyai Villars-ral tárgyal királyaik békekötéséről (a távol lévő Marlborough leveleinek tütorkodása alatt) megállás nélkül röpdösnek az udvarokból érkező szigorú utasítások, rideg és megmásíthatatlan elvárások - ám végül egyezményként mégis az születik meg, amit az uralkodói erőszakoskodások sűrűjében az összemosolygó arcukkal ők akarnak.

Gáláns hadviselésre termett Rákóczi is, a fölényes attitűdjével és villózó szellemével - ám alkalmas csapatai már egyáltalán nem voltak erre. Létszámát tekintve a kipusztulás szélén álló népe ugyanis úgy él, mint ma a mongolok: arra megy amerre az állatai mennek. Az állatnak teje van, húsa van, tojása van - a mai eledelt, a másnap reggeli és esti ennivalót, a napról napra való életben maradást az állat garantálja ekkoriban, nem a növény. A töröktől kipusztított Magyarországon több százezer embernek azonban nincsen állata sem, ezért erdőlakó, vagy az elnéptelenedett alföldi vidéken mocsárlakó, és madarakon, apró emlősökön, vagy éppen apróhalakon él - növényeket gondozva és érésükre várva ugyanis éhen halna. A törökdúlást követően fenn maradt körülbelül húsz tucatnyi nemesi uradalomnak vérrel és vassal is alig sikerül növényápolásra rászorítani a jobbágyságot, se gabonája, se zöldsége, se gyümölcse nincs elég még a nagyuraknak sem - éhezés az udvarházakban is előfordul. Nem különb az élet a gyér számú városban sem, ám itt már pár ezren vannak együtt, merészebbek az emberek és egymást uszítják - innen majd éhséglázadások sora indul el. A hajdúvárosok fejlődése se több lelkes lokálpatrióták képzeletében kiszíneződő legendánál (a valóságban szalmatetős vityillóik évtizedről évtizedre porig égnek) a szabadabb élet és mozgás nyomán viszont az emberek erősen összefertőzik egymást, erről a vidékről majd a pestis indul el országos útjára. A felvidéki bányavárosok maréknyi aranya és ezüstje se ér már ekkor sokat, a spanyol *carracák* évtizedek óta mázsaszám juttatják át a perui magassíkségeken szerzett nemesfémeket az

óceánon. Nem tudunk eladni ráadásul szinte semmit. Egyedül a boraink kelendők (főképp a lengyeleknél) és a szabad ég alatt is megélő szürke marha, amely legelőről legelőről haladva, a lábán sétál el csordájával a szászok állatpiacaira... Analfabéta az ország, még a nemesség egy része is írástudatlan. Rablás és fosztogatás a legbiztosabb megélhetés, elszegényedett nemesek, egykori végvári vitézek, iskolamesterek ugyanúgy művelik mint a jobbágyok - mindenki részeges, a rabló éppen úgy mint a megrabolt. Elharapózik a kannibalizmus, bármennyire tiltja is a lapostetűkkel teli ruhájú református és a rongyos reverendájú pápista pap. Egy bécsi rendelet megfizethetlenné teszi majd elvonja adóba az egész országból a máramarosi sót, s az ország népessége ezután sótlanul eszi éveken át az eledelét... Meg nem szününk majd nemzethalálról szónokolni az elkövetkező évszázadok során, ám a valóságban csupán egyetlen egyszer jártunk ennek a szélén - ekkoriban, amikor a pattanásos arcú, idegnyavalyáitól szétrobbanni akaró, égi vihardár végre alászállt. Alig kétf millióan voltunk.

Mégis túlzás több későromantikus történetírótól is, hogy főképpen a haza határtalan szeretetével, valamint érzelmes népszerűtettel magyarázza meg az országon végig száguldozó ifjú cselekedeteit - noha a nemzete iránti odaadása szüntelen és elvitathatatlan. Ám Rákóczi a fölényét széttépni akaró próbálkozások, a nimbusza szétzilálásának megkísérlései, vagy éppen a porba nyomásának erőltetése irritálja mindenek előtt az élete során - olyan ember, akinek a cselekedeteit rendre a sérelmei vezetik (vagy épp a rá váró újabb sérelem miatt az idegszállait izzító aggodalom) és bizony a világszerte nevezetessé váló szabadságmozgalom elindításának indoka is igen nagy részben sérelmi és személyes! Őt a Napkirályhoz küldött, Magyarország függetlenségét tervező leveléért bebörtönzik, és kivégezni, birtokait kincstárak és király hű főurak között felosztani készülnek: rémregénybe való vakmerőséggel megszökök ugyan mindezek elől - a szökés során nem mulaszt el persze néhány szívélyes sorral elköszönni a pallosát köszörülő királytól - ám most már semmilyen más módon nem ülhet vissza a váraiba és uradalmaiba, mint erővel. Nagyon is tudja, ha bármely tulajdonságára tekint is, hogy több és különb a legtöbb bécsi hatalmasságnál: kiválóbb lélekismerő az udvar méregkeverőinél, hatásosabb szónok a vallási viták rétorainál, bátorsága legendás, hadművészeti elgondolásai szinte

valamennyi európai vezérnek imponálnak - egyáltalán nem véli megoldhatatlannak egy országos méretű rebellió előcsiholását. Vérbeli barokk kori főnemes, a *tülméretezettséget* tekinti minden szellemi, vallási, politikai, militáris siker zálogának.

Hiánya ebben aztán végképp nincsen. Komédiásabb kedvű Lipót Ökiválósága legkitűnőbb komédiásainál, teológusi tehetségétől Kollonich Bíboros Öfőméltóságának is, a Múmiaként fönymaradó Széchenyi Pál Érseknek is feláll a hajaszála, s Casanova képe is belesavanyodhatna a későbbiekben, ha látná hogy hogyan dőlnek a lábához a különlegességétől elvarázsolts, világszép, olasz, osztrák, orosz nagyasszonyok. Szemkápráztatóan forgatja az Ördög Bibliáját, fél vármegyéket nyer és veszít egyetlen este alatt (inkább nyer, majd gúnyosan otthagyja eredeti uránál), a legkiválóbb vadász, ő előtte már néhány szarvasagancs is ott sorakozik, mikor az udvari vadászmesternek végre egy sánta özet sikerül elejtenie a sűrű reggeli párában. Évődő kedvű fiatalember különben, Tigris Apánknak titulálja Vak Bottyánt, Tigris Anyánknak Bottyán éppen aktuális ágyasát, harcok bukásakor lelkesen hajlong *őfővaksága* előtt, a tábornokot a dunai sikerei kapcsán máris *vízeshűnek* nevezi: ám maga az obsitos végvári vitéz is nagyokat prüszent a vadóc ifiúrra, szerinte rossz *curaphi* és semmi más (kurvapecér magyarul) - irigységről, ellenséges érzületről, vagy éppen egymás alábecsüléséről csupán a pártállam idején elharapózó sematizmus szigorú professzorai szólnak, akik mindent szó szerint vesznek és egyiküket se értik.

Lobogó hevületei körében Rákóczi a minél szigorúbb józanságot is elszántan erőlteti: a realitás szinte már mániákusan sűrű ellenőrzését is a maximumig viszi. Illúziótlanabban lát Martinovicznál, Kossuthnál, Károlynál, Horthynál és híveiknél, tudja, hogy Nagymagyarország önállósága semmi más mint álom össznagyhatalmi jóváhagyás nélkül, s így aztán még a nagy sikerek éveiben sincs esze ágában se megkoronáztatni magát (a napkirály és a cár együttes írásos garanciái alapján persze azonnal megtenné, s uralmát máris az unokáira is átterjesztené). Belpolitikában a lelkendező kuruc főméltóságok között szinte már gúnyosan józan, válogatottan sötét szemüvegeken át néz minden eseményt - állama sok egyéb mellett ezért áll meg nyolc évig.

Arányérzéke is, tempóérzéke is kiváló, tudja mi mikor veszélyes és mennyire - és mi nem az. Induláskor a bécsi katonasággal teli, országos várrendszer alig izgatja - tudja hogy a legtöbb helyen húsz vagy harminc éve posztolnak már ugyanazok az osztrák zsoldosok, akik réges-rég összeházasodtak már a várvidék magyar asszonyaival: gyerekeik, unokáik, rokonaik mind magyarok, s maga az öreg puskasütögető nagypapa is már csak alig dűnnyög németül - s valóban, a várak jó része sorban át is áll az ő oldalára. Tudja, hogy Magyarország legnagyobb földbirtokosaként a félországnyi birtokból fenn lehet tartani a legkeservesebb harcot is, ha a többi kuruc főúrtól várható és a napkirályról remélhető segélyezés netán elakadna is. S tisztán látja, hogy lerongyolódott, erdőlakó és mocsárlakó népének sem szükséges semmi más, minthogy enni adjon valaki neki, és ne vigye el a nagy nehezen összepákászott apróhalait adóba.

Ám a fogadtatása a lelke legmélyéig meglepi így is - és a zsigerekig megrázza. A kései középkorban vagyunk, az uralkodókat ekkor már nem engedik ugyan az egyházak istentől nemzettnek vélni, ám az országok népességében mégis megszövdök ez az érzés, milliók számára az uralkodó isten által nemzett személy. Istennek hiszi, faluról falura a fiatal fejedelmi sarjat a nép, sír és nyüszít a rettegéstől amikor megpillantja, és zokog a reménységeitől... Ahogy Nagy Imrét a Kossuth téren hozzá forduló kétszázezer tüntető, Kossuthot a diadalmas toborzó körútja, a kaján Rákóczit a tiszaháti falvakba történő bevonulása forrasztotta össze népével, életre szólóan és széttéphetetlenül.

*

Csupa szép emléke maradt az akkoriban élőknek a szabadságharc államának első öt esztendőjéről. Lehetett katonáskodni Rákóczitól és további főuraktól kapott fizetésért, haza lehetett többször is térni és földművelésbe belefogni, lehetett a labanc seregek málhás szekereinek portékáin osztozni, adni, venni, csereberélni a cuccosokat szász és polyák szatócsokkal - az ország népe előjött a mocsarak és az erdő sűrűjéből, országszerte megszűnt az éhezés és az adózás. Egy hatalmas, felszabadult lélegzetvétel a korabeli Magyarország, főnemesek barátkoznak

jobbágykatonákkal, katolikusok és kitagadott kálvinisták közösen kongatják a harangokat, haragosok békülnek ki, rabló útonállók gyónnak a párás szemű pap előtt. Jön a francia segélyezésből a posztó, a vászon, a ruha az országba, rozshoz és zabhoz jutnak az állatok, újra megjelenik a só, az emberek végre esznek egy rendeset. A kongó, Rákóczi híres rézpénze, amelyet jó ideig a jövedelmeiből veret, az egész ország életét megélné és nemsokára csaknem minden családhoz eljut, gyarapodik a mocsarak népe. Van *tsontos karabély*, dali pár pisztoly a seregben szolgálónak, szép selymes mántli otthon az asszonynak, pendely a gyerekeknek... A kongó fő baja különben, hogy könnyen hamisítható, hamarosan tömegével hamisítani is kezdik, a kurucállam későbbi összeomlásának éppen ez az egyik alapvető oka. Rákóczi is későn eszmél, és igen súlyosan meglakol amiatt, mert egyéb elfoglaltságai mellett nem végezte el az ötvös szakértő munkáját is. Am birodalma egyelőre (és még ezután is, számos esztendőn át) állandó emelkedésben él, visszatérnek a régi országrészek, végezetül az alsó-magyarországinak nevezett s akkor még eléggé jelentéktelen vármegyék is (Dunántúl, Alföld). Kimondottan elégedettek az emberek, kongókat hoz a termés is, a katonáskodás is, duplázódik a kereset, külföldi kufárok sűrűnek az országban angol, olasz, spanyol vagy éppen oszmán portékákkal, nő a paradicsompalánta, virgonc választási malacok száguldoznak az újonnan emelt ólakban: és amikor elfogy a pénz csupán a szomszédos, szalmazsuppos apróvárosig szükséges elmenni és az ötvössel újabb pénzürméket veretni (jó sokat) ott ráadásul a mutatványos sátrában az emberi szavakat utánzó papagáj is megcsodálható - minden eléggé jól van az eléggé jó világban.

Gondolkodásunkba kiirthatatlannak látszóan beleültette a későromantika korának történetírása, hogy Rákóczi tulajdonképpen szabadságharcot vezetett, egy csaknem évtizednyi ideig eltartó szabadságharcot. Egy akkoriban élő iskolamester, pap, vagy jobbágy azonban nagyon elcsodálkozott volna ezen a megállapításon. Miféle szabadságharc? Hiszen az réges-régen győzött! Öt éve nem járt már az ő vidékén egyetlen német se, akadjon a gigáján a parókás gazemberének a só, amit innen elvitt. Magyar itt már minden, magyar írnokok magyarul intézik az emberek ügyeit, magyar a postaszolgálat, magyar iskolába jár a gyerek, magyarul szól a pap, magyarok mérik a pálinkát is. Voltak törökök hosszú időn át itt, és voltak persze német császárkatonák,

császári adószedők, császári írnokok is évtizedeken át, ám annak már nagyon régen vége, ő már nem is emlékszik mióta... Határtalanul büszke a harcokkal kiküzdött függetlenségére, az évszázadok óta először önálló és szabad országára az erdő és a mocsár népe, és valóban vidáman, nyalkán, csínompalkósan, csínomjankósan megy védelmezni amikor muszáj (egy szemmel a császári málhás szekerekre is odasandítva azért) s így aztán egyáltalán nem értené a mi mérlegelő ellenvetéseinket: jó néhány idegen uralkodó nem ismeri el a magyar államot, és az országbíró és az országnádor is csupán császári alattvalók rebelliójának ítéli az izmosodó ország életét, úgyhogy államelméletileg nézve nem igazi győzelem ez... De tamáskodhatnánk bárhogy, ő bizony fölháborodna tőle, hogy a történetírás elvitatja az életének a mindent elsöprően első számú élményét, a győzelmet, s utána a csaknem egy évtizedes önálló magyar világot - s árpától gyulladt szemeivel eléggé méltatlankodva nézne ránk, okostojás utódaira.

*

Rákóczi Ferenc Lipót számára viszont világos a győzelem s a nyomában várható magyar világ már 1704 januárjában, amikor angol és holland nyomásra immár a császár szalonnázgató megbízottjai is elkezdenek suba alatt jelentkezni nála a *pacifikáció* miatt. Innentől számítva egészen a magyarországi események végéig egyáltalán nem rendíti meg sem az alsó-magyarországi vármegyék időnkénti elhódítása, sem néhány ígéretesen induló csata elvesztése, sem a császár által rendezett pozsonyi, görögtüzes, paródia országgyűlések csinnadrattája (ahol egyébként van olyan nap, amikor összesen egy szem árva mágnás üldögél az ülésteremben szolgákkal és írnokokkal övezve). Rákóczit más foglalkoztatja. Legfőképpen az, hogy miképpen őrizhetné meg a szabad magyar világot akár évszázadokra is a változó európai erőterben (a *pirruszi* siker semmiben nem érdekli, ő makacsul mindig az öröklétnek munkálkodik) és miképpen adhatná át az országát immár elnyomhatatlanul az újabb és újabb generációk számára. Erdőlakó népétől semmiféle jól szervezett és erős civilizációt nem remél még jó pár emberöltőnyi ideig, ezért aztán az önállóság nemzetközi garanciáinak megszerzése izzítja a gondolatvilágát. Történetírói kötetek tömegéből

bontakozik ki hadvezéri tevékenysége, hadait tanító és hadseregszervező erőfeszítése, politikai, gazdasági munkálkodása, méghozzá számos, pontosan adatolt és reális írásmű nyomán - mindez azonban csupán értékes adalék a valódi szituációjához: miközben vérbe, vasba, izzadságba merülve robusztusan aprítja a napi munkáját idebenn, az esze szinte minden egyes órában odakinn jár.

Kozmopolita barokk fejedelem és főúr, mondhatnánk, mindent a csillogó nyugati civilizációtól és annak uraitól remél, a saját népét meg alábecsüli és részéről semmilyen emelkedést nem vár. Ám Rákóczi se, a kuruc főméltóságokra se, de még a kevés, bécsi kötődésű labanc főúrra se áll meg ez a vád (jellemző módon még az udvar által összehozott pozsonyi álországgyűlés is alaposan megremegteti a megdőbbszent uralkodó alatt az összeharagított ülőkét). Másmilyen a korabeli magyar mágnás, mint gondolni szoktuk. Szellemét kényszerűen kozmopolitává formálják a kor fényes divatjai és hazája sivár elmaradottsága ugyan, ám alig van valaki ekkoriban, aki a vagyonával és alkotó erejével máshol szeretne szolgálni mint itthon. Utazik, hazájába hozza a külföldi kultúra hatásait és újdonságait a magyar mágnás, emellett állandóan építkezik, emberek ezreinek munkájával rendre újjávarázsolja a palotáit, pártfogol és szolgálja a művészeteket, alapítványokba osztja szét a pénzének igen jelentős részét és szolgálja az iskolázást. Kultúrát teremt a családjá, az uradalmi, a városai széles övezetében - valójában alkotómunkát végez ő is, és saját szerepkörében ugyanúgy értékesnek nevezhető, mint a valódi alkotó. A korabeli magyar mágnás számára az ország olyan mintha a megnagyobbított uradalma volna, aminek a naponkénti gondozása magától értetődő - ő elsősorban azért nem a népétől várja el az évről évre való egyenletes emelkedést, mert maga szeretné ezt ennél gyorsabban, minél előbb nyújtani neki, az eddigi megtapasztalásai, az eddig igazolódott nézetei szerint. Legyen bár labanc vagy kuruc, az akkori mágnás ekképpen gondol az országra - s amikor az udvar arcátlan zabrálásai az éhhalál szélére sodorják a népét, nem véletlenül tépi ki a trónszéket a király alól az ónodi országgyűlésen, vagy remegteti penészféherre a pozsonyi paródia országgyűlés során... Jellemző, hogy a kuruc fejedelem, a kuruc főnemese, később a kurucnak felcsapó labanc nagyurak vagyonából állja nyolc évig a sarat az önálló magyar állam, mert a napkirály segélyezése nagyon szerény ezekhez mérve, s az utolsó

években el is apad. S a túlélésre bizony, a főurak lelkesen kiosztogatott birtokjövendelmei túl, végig a nyolc év során semmi más nem ad reményt, mint a csaknem az összes európai uralkodót nagyon meglepő, időnként elbűvölő, országvezető magyar ifiúr parádés műveletei az erős országok szövetségének megszerzésére.

A Napkirály dédelgetett kedvence

A fiatal Rákóczi történelemformáló képességeinek kibontakozása különös tapasztalatokkal kezdődött. *Minden másképpen van*, mint ahogyan gondolja, mint ahogy az emberek gondolják, vagy amint általában gondolni szokás: summázhatnánk ezeket egyetlen mondatban. Legelső felismerései szinte semmi másról nem szólnak, mint ennek (az egyébként ókori eredetű) szállóigének a napról napra való igazolódásáról. Ötezer kitűnően felszerelt gyalogos nem más mint százyolcvan rongyos ruhájú és mezítláb járó jobbágy, ötszáz pompás paripa nem egyéb mint ötven rozoga igásló, a sok ezer veszedelmes szuronyos puska pedig a valóságban mindössze néhány száz csaré rúdra rázsinegezett szúrószerszám már a szabadságmozgalom első órájában is. Megesküdni hazaszeretettől tüzesen a *Pro Patria* lobogók titokban tartására körülbelül annyit jelent, mint máris szétgöngyölni és mámorosan végig lobogtatni őket a szalmafedeles városokon - gondosan őrizni az idegenből érkezett puskaszállítmányokat pedig annyit tesz, mint villámgyorsan rabló csapatokat verbuválni és nekirontani velük a nemesi udvarházak élelmiszerkamráinak. Persze a lázadás letörésével kapcsolatos, hamarosan Budáig, Pozsonyig, Bécsig terjedő híreknek is éppen az ellenkezője igaz: az "utolsó szál emberig elpusztított rablósereg" ugyanis nemsokára már várakat rohamoz meg és von uralma alá az ungi, szatmári, szabolcsi, majd az alföldi vidékeken... Rákóczi Ferenc Lipótot azonban sem ekkoriban, sem ezután nem zavarja az emberek és események csalóka arculata. Számára színpompás vadászmező inkább ez, roppantul szeret ugyanis az élet sűrűjében csúfolódó vidámsággal vadászgatni mindenkinek és mindennek a nehezen elővillanó *valóságos* jellemzőire. Így aztán illúziómentes észleletei néhány esztendő alatt olyannyira erős életismeretté és emberismeretté érlelődnek, amin az európai császárok, cárok, szultánok és egyéb uralkodók sorából még az életet a szárazunalomig ismerő elkorhadtt aggok is elámulnak.

Rákóczi különben középkori *Cipollaként* bánik a lényegkihalászó képességével, hajlamunkat a félremagyarázásra és felületességre kíméletlenül kihasználja, és kurucot, labancot, főgenerálist, királyt,

bíborost, bárkit, kaján derűvel hagy belefulladásni a tántoríthatatlan komolysággal képviselt tévedéseibe. Adja a lapokat főellenségei félreértési futamaihoz, legendássá lesz, hogyan kombináltat ki a bécsi fővezérrel háromszáz kuruc katonából harmincezres létszámú félelmes hadsereget, miképpen éri el mindössze néhány szem svéd zsoldoskatoná pimaszul megszervezett mozgatásával a császári udvart megremegtető rémhír elterjedését, miszerint magának a svéd uralkodónak a veszedelmes csapatai árasztották el a magyar pusztákat. Passziója, hogy hatalmas ködöket kavart a legkisebb hadi hír körül is - de a komoly képességeket felmutató hadvezéri tettein túl képes diplomáciai csodaszerré is érlelni a mindenkori embernek az életeseményeket aprólékosan elemezni nem szerető, inkább mindent egyszerűsíteni akaró műveleteit... Európának fogalma sincsen például nyolc esztendőn át róla, valójában miképpen is áll a szemtelen magyar ifiúr az oszmán világbirodalommal. Szeretné tudni pedig nagyon, mert egyáltalán nem mindegy a számára, vajon simán átereszti az országán az óriási muszlim sereget és engedi rázúdulni őket a civilizált világra vagy nem. Ebből a titokból aztán sakkjátszma jön sakkjátszma után - aminek során a csúfondáros ifiúr időnként a császári udvart, más alkalommal a poroszokat, megint máskor magát az orosz cárt engedi megrémülni, így aztán akármennyire is nem akarják az európai óriásbirodalmak rettegett uralkodói, az összes szövetkezési variáció átgondolásánál állandóan számolniuk szükséges öpimaszsága személyével és államának elszemtelenedett népével (nem melleleg az ország éveket nyer emiatt). Hatalmas hókuszpókuszokat kavart a lengyel trón körül is, többször fölkinálják neki, utoljára már a cár is ráültetné, maradjon ott már végre nyugton - ám ő ezeket az eseményeket is mindvégig a magyar állam önállósága érdekében való szívós sakkozgatás szemszögéből nézi, és valójában esze ágában sincs odatelepedni (s noha rosálás után remire adja a végén, az ország ezzel is nyer egy évet).

Ám Rákóczi Ferenc Lipótnak a legendahizlaló képessége sem akármilyen. Derekasán beleségít, hogy kikövéredett babonákkal, túlméretezett hiedelmekkel legyen tele a korabeli kontinens a kurucokkal kapcsolatosan - akiket a puskalövedék nem üt át, akiknek a páncéljáról az ágyúgolyó is visszapattan, s akiknek a paripája reggelente indulatosan prüszögve parazsakat eszik. Saját legendáriuma se utolsó azonban. Ő a

félelmes kuruc, a haramia, a hatalmas bajszú rablóvezér, császárok, szultánok, cárok réme a nyugati népek gondolatvilágában - van olyan ország ahol esténként a rosszkedő gyerekeket szokás ijeszteni vele. (Ez a legendárium visszaköszön még a rodostói időben is. Déltengeri kalózhadsereg kíván tömérdek kincsével fejedelemséget létrehozni *Náxosz, Párosz, és Antipárosz* tüneményes szigeteinek pálmái alatt, és méltó vezér után szimatolva uralkodójukká akarják emelni a száműzetésbe szorult magyar országvezetőt, amíg a megrémült mediterrán államok sora az oszmán portával együtt el nem zavarja őket. Ám sorban egymás után jelentkeznek a rablócsapatok is a száműzött uralkodó udvarában, mindenünnen elüldözött pénzhamisítókkal, nőkereskedőkkel, csempészekkel együtt, mintha a rodostói udvar amolyan alvilági maffiacentrum volna - ezt azonban már az ifiúr izgalmas egyéniségének rajongóivá vált európai uralkodóházak sem veszik szívesen, így aztán a magyar *coloniába* nemsokára már csak a *passus* papírok szigorú szűrése nyomán juthat akárki el). Egyelőre azonban még minden rendben, s az ifjú országúr neve és pazar cselekedetei időről időre sziporkázóan csillámlanak végig a szürke szorgalommal éledegelő európai országok unalmas egein.

*

A fiatal fejedelemmel kapcsolatos kíváncsiság és a színes egyéniségének szóló ováció azonban egyetlen uralkodói udvar esetében sem jelenti egyben a nemzetének megbecsülését is. Ázsiai hordának tekintenek természetesen bennünket, töröknél is tatárnál is borzalmasabbnak és kegyetlenebbnek, a különbség annyi, miszerint nekik nem sikerült itt maradniuk - a sokkal véresebb szörnyetegeknek, a magyaroknak viszont a vadállatibb voltuk miatt igen. A kétes dicsőségnek persze ekkorra már régen vége van, a rettegett vadmagyarság száma és ereje elapadt, sommásan az a vélemény ekkoriban rólunk miszerint évszázadok óta semmi erőnk sincsen még a magunk megvédésére se. Egy korabeli francia, holland vagy lengyel főnemes még a végvári rendszerünk seregeinek általunk örökösen emlegetett vitézségein is csillapítóan mosolyog, esetleg sandán megkérdezi merre is van az a végvári rendszer, ugye nem az alsó magyarországi szerb és román vidéken, és ugyanúgy erőtlennek ítélik minket az országterület megőrzésére mint azelőtt. Rákóczi tüneményes

bravúrműveletekkel képes kiélezni a körülményeket a katonai kapcsolat kényszere közelébe, de a Napkirály, a bajor, a lengyel, majd az orosz uralkodó is élessé váló szituációban már világosan megmondja neki: ő maga ugyan imádni valóan nagyszerű süvölvény, ám az államával és a népével szövetséget már semmiképp se vállal, mert a világon semmi ambíciója mocsárba gyalogságot, sűrű erdőbozótba reguláris csapatokat irányítani, valamint a pacsirtaszóval átítatott magyar rónaságon nagy számú sereget állomásoztatni és élelmezni - márpedig a magyarság enélkül az óriási országterület megtartására nem alkalmas, államalkotó önfegyelme amúgy is semmi, civilizációja nulla. Esetleg tessenek Bécshez fordulni az országmegóvás ambíciójával... És Bécs valóban nem szívtelen ezúttal. Olyan békeszerződést kínál fel, a hatalom, az óriásméretű ország, és az oszmán világbirodalommal szemben általa ellenőrizhető védelem megszerzése céljából - és mind emellé még akkora méretű országos vagyongyarapodás és civilizálás szervezését ígéri meg - amire még a szécsényi és ónodi országgyűlésnek a merészebb álmodozói sem mernek gondolni, és aminek az elfogadása évről évre egyre elodázhatatlanabbá válik.

A Napkirály, a bajor fejedelem, vagy az orosz cár a személyes összetalálkozások idején igen nagy meglepetéssel veszi észre mennyire világosak ezek a problémák az első perctől az utolsóig az államirányító magyar ifiúr számára is. Virtuóz és bűvész kezű történelemformálónak tekintik tehát, lehetetlenségek többszöri kivitelezőjének, háborús fordulatok bravúros kihasználójának, az időnkénti európai militáris patt szellemes megcsapolójának, és a mind erősebb személyes szimpátia nyomán néha már nála is sóvárabban szeretnék a győzelmét: egyre reménykedőbben és izgatottabban szurkolva államszervezése, népcivilizálása, szabadságmozgalma sikerért (sorkatonát persze egy szálat se, most se, ezután se). Előtérbe kerülnek a többi tulajdonságai és tevékenységei is, ritka nagy műélvezettel nézegetik a rajzait, az olajfestményeit, elemezgetik az újonnan alkotott szobrait, és a színes mindennapi élete miatt mindenképpen rá szeretnék venni valamilyen memoár megírására vagy minimum a rendszeres naplóvezetésre.

Európa leghatalmasabb fejedelme, a Tündöklő Napkirály (aki a

valóságban emésztési zavaroktól szenvedő, sántító, rozoga öregember) amolyan szigorú arcú ám jószívű nagypapa módjára a sok meghatott uralkodó sorában is az első számú óvójává válik, szép apanázzsal pénzeli egész udvarával együtt amikor száműzetésre jut, sűrűn elvonul vele a magánszobájába, és olyan intimitásokat mesél neki magáról szinte naponta el, amiket az uralkodása csaknem nyolc évtizede során az udvarban, saját szavai szerint, senkinek sem. A békeszerződések közelébe azonban már nem engedi - az ifjú országirányító villózó szellemében való öreges osztozás öröme és az iránta érzett emóciói okán egy pillanatra sem engedi világbirodalmának pozícióit is meggyengülni, országa sok milliós népének életét megnehezülni, így védence országépítésének sorsát valójában ő pecsételi meg.

Rákóczi Ferenc Lipót fura szituációba csöppen. Önálló Magyarországa letűnik ugyan majdnem egy évtized után - ebben a napkirály öregemberes józansága mellett a császári csapatok megerősödése, az országos pestis, a rézpenz semmivé válása egyaránt szerepet visz – ám ugyanakkor ő maga minden előzetes ábrándozás nélkül, számára is nagyon meglepően, a magyar történelem óriásainak sorába emelkedik. Méghozzá Szent István és Mátyás király hatalmas alakja mellé, mert amint az már akkoriban is nyilvánvaló volt, itt minden más addigi uralkodónak csupán a vígaszág jut. Beleborzong, hogy a lovasszobraival lesz teli az ország, a nevével ragadnak majd zászlót évszázadokon át, s a magyar szabadságeszme szimbóluma marad akár örök időre is - néha megremegve üldögél órákon át és enni sincs ereje amikor mindezen elgondolkodik. Erről a főlkavaró és nehezen megemészthető végeredményről nem volt szó. És a tetejébe a lehető legkeményebb a kényszer is, hogy hűséges legyen a nemzetéhez, megmaradjon a magyar önállóság rendíthetetlen örékek, és mellőzze a császár által adott amnesztiát, óriási vagyona maradéktalan visszaszolgáltatását - pedig neki semmi ambíciója száműzetésbe menni, mások adományaiból élni, ő még nagyokat mulatni, pénzt szórni, pazarolni, nőzni, csibészkedni, élni szeretne.

Nagyon nehezen dönt, nagyon nehezen vállalja el a magyar szabadságeszme élete végéig való szolgálatát - de elvállalja végül.

Hazaszeretetének határtalanságát a *bicentenáriumi* és *tricentenáriumi* diadalünnepek hozsannázásánál messze jobban elárulja a mindennapi élete, amibe az elhatározásával jut. Alig harmincéves és földönfutó. Magyarország leggazdagabb földbirtokosából lett azzá.

A Mennyországba készülő

A Gulliver-történet (a talán legrettenetesebben embergyűlölő írás) ártatlan meseregénnyé, gyermekeknek való aranyos mesesorozattá szépülve érkezett el a maig - a Mikes Kelemen-levelek finoman felhős, poétikus világa pedig a rodostói élet egyre megfeketedőbb, egyre megkeseredettebb ábrázolásának alapjává sötétedett. Ma már kisebb könyvtárszobát lehetne teletölteni a fiatal fejedelem törökországi magányát párás szemmel ecsetelő írásművekkel, valamint a száműzött magyarok szétilálódását és sanyarú sorsát megsirató alkotásokkal. Ennek a fájdalmas szentimentalizmusnak azonban semmiféle valós alapja nincs. Rákóczi is más volt, s a rodostói száműzöttek is másképpen éreztek és éltek, mint ahogy szokássá vált ábrázolni ezt.

Legfőképp különben a *bicentenárium* és *tricentenárium* kapcsán kiadott díszes kötetek tollforgatói buzgólkodnak a fejedelem törökországi lelkiállapota körül, többen is kitüntetik Rákóczit a *történelmünk legnagyobb remetéje* címmel, sőt, néhányan már egyenesen a *magyar remetélélek* vonásairól értekeznek amikor róla szólnak - mert sem az uralkodót nem ismerik eléggé, sem a remetéinket... Nagy Remetéink túlnyomó többségénél (a bécsi fényűzésből a fájdalmas bihari békességbe térő Bessenyeinél, a birtokán keserűen begubózó Deák Ferencnél, de Babits Mihálynál, Bartók Bélánál és másoknál is) a magányérzés szinte csecsemőkortól a személyiségbe ágyazott jellegzetesség, erősen pszichikai, alkati alapja van. Gyermekként is láthatatlan fal keríti el a környezettől ezt a lélekalkatot, ha túlradó hangulata nyomán időnként, néha, nagyon ritkán nekiütközik is. Zavar, szegyenkezés jár ilyenkor együtt a megnyílni próbálás pillanataival, s ahogy idősödik a magányos alkatú ember egyre erősebben: már megint megfeledkezett magáról, a szavaira és magatartására ügyelő szigoráról, már megint, újra, spontánul és ügyetlenül élni próbálta az életet. Jó az egyedüllét, amelyben szabadon és zavartalanul áramolhat minden érzés és gondolat, jó az időbőség amivel a psziché naponta átgondolhatja és rendezheti önmagát, ám rossz a csömör, ami a magányos órákkal, napokkal, évekkel jár - és fájdalmas a feltárukozni tudás hiánya is, és a hirtelen beszédes kitörés is, ami után rögtön az undor érzése jön.

Kamaszos lélekállapot tulajdonképpen ez, tizenévesek dédelgetik sokáig magukban - ám van aki ebben éli végig az egész életét. Rákóczi nem ilyen. Alkatilag teljesen kifelé forduló, bőbeszédű, szövegelni szerető, szinte szószátyár alkat, aki még a személyes intimitásait is szívesen részletezi időnként - csupán ami a nimbuszát, a rangját és méltóságát érinti, és ami az uralkodói intézkedéseivel áll összefüggésben, azt vonja el (és ezt immár nagyon szigorúan) az illetéktelen szemek elől. Nem hagyja, hogy bele lásson akárki, akár egyetlen pillanatra is az írószobájában naponta végzett munkájába, európai udvarokba és uradalmakba címzett episztoláiba, vagy istenhez intézett végeláthatatlan elmélkedéseibe - ám a vallásbölcselet jeleseinek már nagyon is szívesen mutogatja ezeket, néha egyenesen maga viszi el őket nekik. Jellemző a tárulékony lélekalkatára, hogy faforgáccsal, fűrészporral teli képpel, felszabadultan fűr és farag a viccelődő szolgálival övezve a rodostói műhelyében szinte minden egyes nap, s amikor elmerül valamelyik műdarab megmunkálásában, akkor hetekig még a serkenő szakálla se érdekli. Elefántcsontból, keményfákból készült faragásait, barokk pompájú gyertyatartóit, cizellált vésetű rozettáit, vagy épp a mives megmunkálású apróságait, sőtartóit, gyömbértartóit pedig amint elkészültek máris osztogatja és szétszórja a magyar családoknál... Keserű remeteségnek nem sok nyoma van egyébként sem a száműzöttek mindennapjaiban, a megőrzött udvari pompa elemei vannak inkább jelen a máskülönbben igen elegánsan és szertartásosan vitt rodostói életben.

Néhány *bicentenáriumi*, *tricentenáriumi*, és további tanulmánykötet a későbbi kimenekülőink és száműzetésbe szorulóink állapotai nyomán elindulva próbálja meg elképzelni a rodostói magyarok mindennapos viselkedését és érzéseit - ám ez is csalárd eredményekre vezetett. Nagy Száműzöttjeinknek, különösen a kossuthi kor kivándorlóinak, a megszokott világrend széthullása az alapélménye - s a szélrózsa minden irányába való szétszóródás a sorsa. Miniszterelnökből borkereskedővé, báróból tejárussá, grófból cigarettaárussá, seregszereplőkből amerikai aranyásóvá vagy indiai orvossá, vagy éppen muzulmán szerzetessé válva mozog idegenben a számára rettenetes nagyvilági *macabre* ütemeire a negyvennyolcas szabadságharc nemzedéke, az az alapjában véve csendes és nyugalmas, elsősorban vidékről származó generáció, amelynek egész élete amúgy zavartalanul és eseménytelenül zajlott volna otthon. Lázadó

franciák, olaszok, örmények, zabolázhatatlan revolucionisták és anarchisták, a világhommunizmus égő szemű megszállottjai, elnyomott nemzetek gyűlölettől izzó száműzöttjei gyülekeznek és seregenek szinte minden városban ahol élnek - ám ők, akik valaha valóban egy revolúció élen álltak, ezekben az indulatoktól parázsló városrészekben is értetlenül nézelődnek, és inkább azokat az apróságokat, papírosokat, ódonságokat szedegetik össze és csereberélik más magyarokkal, amelyek az elveszett országukra emlékeztetik őket. Legfőbb beszédtemájuk, hogy mikorra várható már valaminő császári *amnesia*, mert csaknem valamennyien nagyon szeretnék már a szülőhazába visszatérni... Se Rákóczi, se a kurucok száműzöttjei nem ilyenek. Önérzetesen (szinte gögösen) mindvégig megőrzött szabadságharcos szokásokkal, alig csillapuló indulatokkal, egyetlen egy magyar *colonia* szomszédos épületeiben élnek, amelyet az oszmán népesség óvatosan elkerül. Rákóczi és a kurucok huszonnégy háza (kisebb falu) továbbra is forrongó katlan - harci kalandokra hol ez, hol az indul el innen, állandó a szervezkedés - veszedelmes robbanóbomba évtizedeken át, amelynek repeszei időnként az óhazáig érnek. Magában Rákócziban is hatalmas a hódító kedv, tervezetet készít tervezet után, csaknem esztendőre esztendőre szeretne szabadságharcot indítani, időnként a szultán, időnként a spanyol uralkodó segítségét remélve, máskor egy esetleges újra házasodás nyomán megnyíló esélyeket mérlegelve, megint máskor, már idősebben, a császár elől elszökdőse gyermekei mozgósítását próbálva meg - ám sem a nagyvilág, sem az oszmán világh Birodalom politikai szituációi nem ígérenek a világon semmi jót ezekben az évtizedekben: így aztán évről évre mindig megáll.

A szomorú rodostóiakon siránkozó irodalom számára nagyszerű préda az a sok imaszöveg, *soliloquium*, vallomás és vallásos elmélkedés amit az uralkodó pár éven át a papírra ró, ugyanis remekül illeszthető az országát és vagyonát elvesztő száműzött elapadhatatlan szenvedéstörténetébe, a szüntelen vigaszkeresés jeleként. Csak kevesektől kap figyelmet, hogy a korabeli vatikáni megbízottak szörnyülködve szedik szét ezeknek az írásoknak a méltatlan gondolatmeneteit, a már-már szemtelenül profán részleteit - szintén alig említi meg valaki mennyire indulatba jönnek az elbírálók az írások elszabadult *janzenizmusán*, ami miatt a szerzőnek még a pápai átokkal is

számolnia muszáj - pedig igazából ez a mellőzött szál vezet el az uralkodó vallásosságának valós megismeréséhez. Hódításról, hódító kedvről van szó ugyanis, ez mozdul meg most isten irányába... Rákóczinak, huszonéves korától, hónapról hónapra törekednie kellett királyok, főnemesek, tábornokok, követek lenyűgözésére és meggyőzésére - s ennek megfelelően csakugyan végig ragyogta és végig hódította az európai udvarok egész sorát. Am korántsem kizárólag ő brillírozott a bearanyozott kincsespalotákban: Angol Királynőtől Cár Atyuskáig, Tündöklő Napkirálytól Őszentségéig a Pápáig hódító körtáncsal kelletik a barokk kor további fejedelmei is saját magukat, a nézeteiket, a seregeiket egymásnak - népeik egyébként igényelik is uralkodóiktól az állandó sziporkázást. Gáláns összeszövetkezéseken nemzetek és embermilliók sorsa múlhat, így aztán mindenki szeretné minél vonzóbbá, minél eszményibb partnerré csinosítani magát, és egyre csalárdabban, egyre csábítóbb cédasággal pörgeti az édesgető piruetteket. Aki hetekre belemerül a híres barokk pompa világába akárki uralkodó udvarában is, az észreveheti, mennyire erőtlenek, sőt gyámoltalanok ezek a rettegett uralkodók amikor szövetséges nélkül állnak, és mennyire nincs a vízizenében és görögtűzben úszó pompa mögött semmi más, mint pénzek és seregek ijedt számolgotása és riadalomtól remegő egyre önkelletőbb cicomázkodás. Rákóczinál kevesen látták ezt tisztában, bár a hazamentés kilátásaival tusakodva a legtarkábban tündöklő primadonna éppen ő volt a *cocotte* uralkodóktól sűrű utcában... Ez a tetszésre és lenyűgözésre törő hajlam, ez a hódító hevület benne lobog a fejedelem Isten felé forduló lélekműködésében is, vallásos műveiben alig van olyan oldal, ahol ne jelenne meg a cicomás palotavilágból származó szívós és szüntelen önkínálgatás - nem véletlenül sötétül el az arca az írásokat szintén megvizsgáló apostoli vikáriusnak: istennek aligha szolgál öröme ez a csillapíthatatlan rámenősség és mohóság. Óriásterületeket fut be Rákóczi ráadásul: az isten iránti odaadását aláhúzó a műveiben egymás után merül el üdvösségtanban, szentségtanban, apologetikában, majd izagogika jön, majd exegetika - vallástudományi ágazat nem marad érintetlenül - maximális pontossággal óhajtja megismerni az isteni elvárásokat és minél átszellemültebben szeretne megfelelni nekik. A hittudományi tér tágas, de Rákóczi is kitartó és tántoríthatatlan, kegyelemtanon, szentháromságtanon, majd újabb és újabb ágazatok problémavilágán

zúdulnak végig a gondolatai - nem sok irgalmat ismer, amikor az istennek való megfelelésről és az örök üdvösség elnyeréséről van szó.

Rákóczi a tulajdonságai, a természete, az észjárása alapján valójában szentelen istentagadó volna, égetni való eretnek - amennyiben a reáltudományok akkori ismeretei alkalmasak volnának valamilyen nem istenelvű világmagyarázat alátámasztására. Nehezen törődik bele, hogy egy felfoghatatlan lény felfoghatatlan titkú tevékenységével magyarázza a világot, s csak amikor az élete elképesztő sorsfordulatai, s az egymást érő váratlanul váratlanabb események során *már játékszernek érzi magát*, akkor válik szilárddá a meggyőződése: van itt valami embernél messze magasabb erő, aki mindezt műveli vele, s aki számára mindez és minden más világos. Muszáj lesz megfelelni az összes elvárásának, még hozzá minél odaadóbban, mert nyilvánvalóan az ő megismerhetetlen működése az egyetlen, ami igazán számít... Át is alakul nemsokára az életrendje rendszeren: ima ébredéskor, ima öltözködéskor, ima az udvaroncok gyülekezésekor, ima misére menet, miséről jövet - és végig, egész nap, minden mozzanatnál. Imával fordul Istenhez a kapzsiság, a kevélység, a hiúság kísértésekor, a falánkság, a bujaság hívó szavának észlelésekor: és sorolhatnánk még az alkalmakat, amint nagyrészt saját szerzésű imaszövegeivel reggeltől estig feltartóztathatatlanul mozog isten irányába. (*Jaj annak akit ő egyszer célba vesz, sóhajtja szerelme, a palatina, némiképp illetlenül*).

Honnan kapjon friss élményeket, hol találjon kitapasztalatlan világot, kérdezhetné az, aki esetleg minden egyébnél inkább újdonságokra és új érzésekre szomjas világi műveleteket észlel ebben az istenmegrohamozásban - és kérdése aligha volna alaptalan. Hiszen Rákóczi a legnagyobb hatalmasságok körétől a porban csúszó megnyomorodottak világáig számos civilizációban csakugyan sok mindenkit és nagyon sok mindent megismert már. Génuszt láttak benne főellenségei a bécsi udvar egymást váltó császárai, gigásznak nevezve áradozik róla az angol uralkodónő, a napkirály éveken át csaknem minden nap vele akar vadászni, a cárral jó néhányszor végig borozgatja az európai szárazföldi és vízi útvonalak egy részét, s mindezek mellé újabban a szultán jön, aki időnként olyasmiket csinál amit gyaúr uralkodóval eddig még sosem: arany pecsétfedővel és ezüsttokkal ellátott episztolát ír neki, s jóbarátsága

muszlim jelül színarannyal írja alá a nevét. Nincs több földi főhatalmasság - s ráadásul jó részüknek az udvarában ugyanolyan ismerősen mozog, mint mocsárlakó népének rongyosai mellett az árok peremén.

Mégsem a tökéletesen másra és az újdonságra újra szomjazó mohóság izzítja az idegszárait a vallásban való elmerülése során, inkább egy sokkal racionálisabb valami. A titok érdekli. Rákóczi Isten titkába kívánna bele látni, annak a világnak a jellemzőit szeretné valahogyan elcsípni és összeszedgetni amit isten előlünk eltakar - a nyomozás, az enigma-bogozás az, amire az eszét és érzélemlélemből egészen megmozgatását szenteli... A híres *Divina Comedia*, a dantei költemény kiadását követően Isten lényé is, a túlvilág is, felfokozottan foglalkoztatni kezdi a különböző korok kiválóságait, Alfierin, Villanin keresztül Vicoig, és sok más, mára már egészen elfeledett íróig és poétáig, se szeri se száma a purgatóriumban vizitálóknak, a pokoljáróknak, vagy éppen a mennyországi útbeszámolók szerzőinek. Pontosan ugyanilyenek az ezerhétszáz éves mohó alkotói is, akik nekitüzesedve, parázsevő pegazusokon nyargalászva, erőszakosabbnál erőszakosabban meg akarják ismerni, mi van odaát. A filozófia se tétlen, a legkülönfélébb kánonok keletkeznek a túlvilág közelítésére: lehet tudós kötettről tudós kötetre haladva a bepillantást kiküzdni, lehet a lélek fokozatos feltisztítását követően a transzcendens területekbe bele látni, lehet bölcséleti műveletsor révén a peremen átjutni - nem is szólva az eleve népbolondításnak szánt írások özönéről, amelyek a színes amerikai madarakkal, az édeskrumplival, a pipadohánnyal, a paradicsommal együtt elárasztják ekkoriban az európai városok aprópiacait. A túlvilágot kutató buzgalom körében a hittudomány, a teológia a leghiggadtabb: a leghitelesebbnek tekintett és legtöbb tisztelettel kezelt kánonok itt keletkeznek a túlvilág-közelítésre, s közülük a hat lépcsőfokot tartalmazó ún. *misztikus megismerés* az, ami az első oldalaktól az utolsóig végig ível a száműzött uralkodó vallásos elmélkedésein – s noha alig jelzi ezt a szakirodalom, mégis, és mindenek előtt, a szentíráselemzéseken.

Érdemes figyelni a hatodik, a legutolsó lépcsőfokára a misztikus megismerésnek - *szüntheresizis* - elsősorban arra, mit is jelent ez pontosan. Olyan különleges lelki képesség kibontakozását a legvégső

lépcsőfokon, amelynek révén teljesen *önkéntelenül és ösztönösen* természetfeletti szempontokat juttatunk érvényre amikor ismereteinket a napi élet során alkalmazzuk, vagy amikor emlékezünk. Ezáltal természetfeletti szemszögből is rápillanthatunk arra amit az eddigi életünkben átéltünk, és immár embernél magasabb pozícióból is elkezdhetünk ismerkedni a világunkkal. Ha föllekesülne és tovább kívánna lépni bárki, további klasszikusokból, Szent Bonaventura és követőinek kötetéből kiderül, hogy lelkünk, a fönti különleges képesség kibontakozása esetén, az istenen való aprólékos és elmélyült elgondolkodás alkalmi során, néhány szerencsés pillanatban akár az *örök üdvösség előízüben* is részesülhet. Ez tüzei Rákóczit valójában. Megpillantani, hogy természetfölötti szemszög szerint miképpen mutatnak a világ és az ember életének egyes részletei, rájönni miféle is az örök üdvösség, akár csupán előízüben is - vallásos műveivel és új életmódjával egyaránt *szünthereszisz* állapotába akar eljutni.

*

Arra a híre, hogy a kurucfejedelem teológiai területeken tevékenykedik, a korabeli Európában hercegprímások és bíborosok egész sora sápad el. *Rémisztő rongálás jön*: aggodalmaskodik jelentéseiben a szentszék oszmán világbirodalomba rendelt vikáriusa, akit a rodostói száműzött enigmákat szétszálazó gondolatainál, a *szünthereszisz* elérésének áhítatos és izgatott megpróbálásánál messze jobban érdekel egy prózaibb valami, az írárok sokszorosíthatóságának problémája. Rettog tőle, hogy a lázadásairól híres Rákóczi elárasztja vallásos műveivel a pápának a reformációt nagy nehezen átvészeli és immáron jámbor csöndességgel élő népét szerte az európai szárazföldön, és egy pillanatra sem engedi magát meggyőzni a valóságról - miszerint a *manuscriptumokat* nem más, mint a személyes célú írásait szigorúan óvó uralkodó őrzi mindenkinél éberebben, s noha remek szimatú és nagyszerűen cselezgető szolgálai vannak, még nekik se nagyon sikerül rápillantaniuk. A Rodostóba belopakodó, különben kiváló képességű bécsi kémek (Károly király a besúgói színe javát pazarló módon éppen ide, az oszmán porba önti) valamint a szultán naponta idesétáló és széles

mosollyal rózsákat ápoló spionjai mellett így aztán nemsokára néhány ájtatos szolgálattévő is megjelenik az uralkodó udvarában - amelyre a vatikániak egyébként éveken át makacsul úgy gondolnak mintha ott valamilyen eljövendő vallásháború parazsa izzana.

Pedig a titokzatos kéziratok lapjain a fejedelem a világon semmilyen vallásmegújítással nem próbálkozik, sőt, őszentségének a pápának igen nagy meglepetésére, még csak újdonság új vallással sem áll elő. Dörgő hitvitáról, pörölyös vallási polémiáról sincs szó azonban a gondosan őrzött papírokon: ott jó ideig semmi egyéb nem olvasható mint a *szünthereszisz* eléréséhez előírt önvizsgálat és az emberi gyarlóságokat és mulasztásokat megbánó önelemzés - ám a csillapíthatatlan energiájú uralkodó indulatai nyomán akkora nagy szigorral és önmarással, amitől még a szentszék emberei is összerezzenek, egyenesen a szöges ostor és a szöges öv elővételét várva. Persze Rákóczi a lobogó hevületei körében a célt, az áradó indulatai övezetében a medret szinte sohasem veszíti szem elől élete során - ez első számú erőssége - így aztán a misztikus megismerés szövevényes útjain is mindenféle önpusztító mellékág nélkül, szigorúan szellemileg, méghozzá igen éles gondolati célratöréssel halad előre.

A világ pedig csakugyan elkezd átrajzolódni a *szünthereszisz* elérésével próbálkozó uralkodó szeme előtt! Másképpen, mint *Keresztes* Szent Jánosnál vagy Avilai Szent Teréznel (akinek a könyveit egyébként éveken át az írószobájában őrizte) és eltérően a misztikus megismerés más művelőitől is: a szerzők nagy részénél elszabaduló révülés ugyanis idegen a számára. Ám libabőrösre borzongatóan átszínezi a világot így is a rodostói száműzött a szentírásmagyarázatokban, szinte egyetlen egy szövegrész sem jelenti számára azt amit eredetileg, mögéje néz csaknem minden egyes mondatnak, és elszántan nyomoz a rejtettebb mondatjelentések, és a még rejtőzőbb szójelentések után. Mintha a közhasználatú biblia helyett titkosírással kinyomtatott könyv került volna a szeme elé, úgy vizsgálódik és elemez. Elgondolása szerint a szentírásban szereplő szavak rendre jelképeznek valamit, meg is nevezi számos esetben melyik szó mögött pontosan mi áll, emellett időnként rejtett szimbólum sorozatokat vesz észre a szövegben, másutt apró allegóriákat észlel jelképes jelentéssel - és amikor a szövegblogozás során

valamely részletnél csupán a sejtelemig jut el, máris megszólítja istent, és egyenesen vele szeretné gyorsan megvitatni az összes elképzelését, újabb ötleteket és sugallatokat remélve... A természetfeletti tartalmakat kereső Rákóczinál számtalan minden új jelentéshez jut. A por az emberi szív, a víz a megbánás, az éjszaka a vallásos gyülekezet, a vessző az emberi jellemváltozás szimbólumává válik - és sorolhatnánk még mi minden jön elő a szentírás mondatai mögül a vizsgálódás során, amelynek végeredménye egy isten még nagyobb nagyszerűségét, még csodálni valóbb voltát szemléltető, *a világmindenséget óriásméretű glóriának* sejtő elemzés, aminek szinte minden egyes sora mögött ott zsong az óriásglória valós és megbízható észlelésében való reménykedés.

Hogy Rákóczinak a természetfeletti látásmód elsajátítása mennyire sikerült, arról nehéz mit mondani. Aki képes nem evilági szemmel rápillantani a világra, és akinek vannak ismeretei az örök üdvösség ízéről és előízéről, annak nyilván nagyon egyszerű megállapítania mennyire pontosan észleli az uralkodó miképpen mutat a világ emberentúli nézőpontból, és mennyiben ízleli meg munkája során az örök üdvösség előízét. Ő maga mindenesetre nagyon elégedetlen volt a munkálkodása eredményével és minden elemében csupán a gyenge *sejtelem* szintjén állónak érezte.

*

Mindezekről függetlenül Rákóczi a francia, a lengyel, és a hazai katolikus legendáriumban folyton helyet kap, kétféleképpen ráadásul. *Istendicsőítő fejedelemként* tüzes tekintettel, lángoló lélekkel és lobogó hajjal, és *fohászkozó fejedelemként* hófehér lepelben, a háttérben hajnalpírral, halovány glóriával, és mindenféle madárral. Ám a hittörténet lapjain is hasonló természetű legenda bontakozik ki a fejedelem körül: a törökországi számkivetettség első éveiben írt számos vallásos elmélkedés, imaszöveg, szentírásmagyarázat nyomán olyan összkép, miszerint az országát és vagyonát elvesztő uralkodó minden cselekedetét megbánta, működésének minden apró részletét meggyónta, s élete maradék évtizedeit most már az alázatosnál alázatosabb imádkozásnak és a *penitenciáért* esedező eszmefuttatásnak szentelte...

Pedig Rákóczi pár év után végleg abbahagyta a szentíráselemzéseket is, az istenhez intézett elmélkedéseket is, és ezután már, csaknem másfél évtizeden át, a világon semmiféle vallásos művet nem írt egészen élete végéig. Nem találtak tőle lappangó kéziratokat a hátramaradt dokumentumai között derekasan kutakodó vatikániak sem.

Aligha a száműzetésben élő udvar napi intézni valóinak példamutatóan szorgalmas ellátása miatt maradt abba a vallásos művek írása, amint azt az emlékére rendezett ünnepeken nem is egy áhítatos méltatója állítja. Valószínűtlenek a körülötte túlaradó buzgalommal topogó kémek és követek (*Dirling, Ploutman, Bohn*) diadalittas fölismerései is, miszerint a rodostói száműzött vallásossága eleve megjátszott és őszintétlen volt. Valójában a homályos túlvilágészlelés, a homályos Istenlátás, a híres *Ignorantia Docta* folyton felmagasztalt és folyton dicsőített lehetőségeiből lett nagyon elege az uralkodónak - amely az üdvösségből mindig csupán az előízt, a nem evilági szemléletből örökké csak a sejtelmet engedi odacsöppenni az elszánt vizsgálódó orra elé. Amikor látta, hogy tántoríthatatlan rohamozásai ellenére maga sem jut ennél messzebbre, akkor mind az írásai stílusának csiszolását, mind az elmélkedések idegen nyelvre való átültetéseit, mind a grammatikai pontatlanságok javítását igen gyorsan meguntta, s engedte most már az összes vallásos művet a polcain porosodni. A továbbiakban is Isten erejét elismerő ember maradt ugyan, és általa jutalmazható életet akart élni, ám a vallásos eszmefuttatásnál immár egy csinosabb rozettaminta, egy pompás vésetűnek ígérkező ostornyél, vagy éppen a gyömbértartói és sőtartói is jobban érdekelték.

Összegzésül

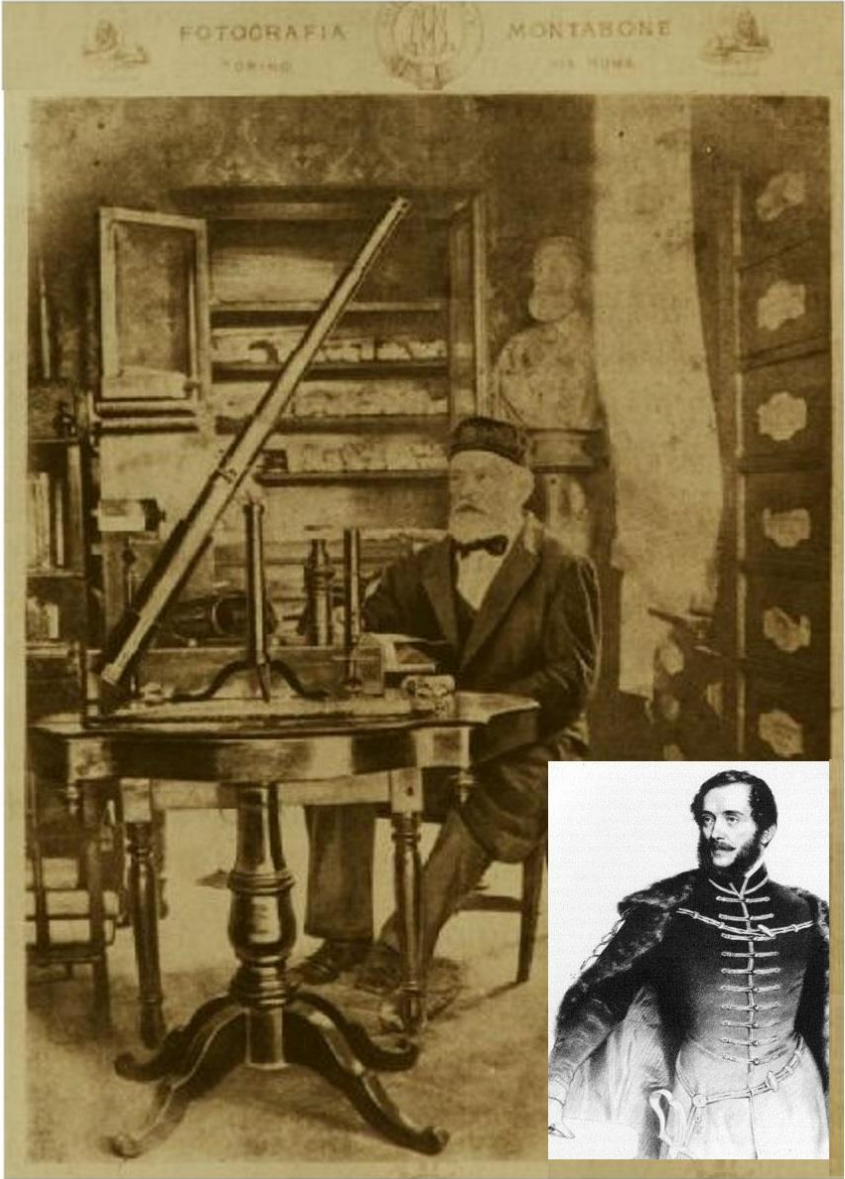
Utópiák, utópikus országok, utópikus utazások iránt igen élénk az érdeklődés az ezerhatszáz és ezerhétszáz években szerte az egész civilizált világon. Még a nehezebb olvasmányoknak számító, merészebbnél merészebb utópista államelméletek is nagy számban jelennek meg ekkoriban és válnak ugyanúgy uralkodók és udvarok állandó vitatémáivá, cicomás paloták szellemi ékességeivé, vagy éppen eső áztatta udvarházak unaloműző csemegéivé, mint ahogyan gyenge papírokon és rossz minőségű sokszorosításban az európai városok piacaira is sorban eljutnak ezek. Utópikus államok is sokkal nagyobb számban születnek ekkoriban mint gondolni szoktuk - gomba módra például a meghódított újvilágban - a paraguayi síkság évtizedeket megérő missziós államai vagy a perui magasföldök vagyonközösségre épülő szerzetesállamai ugyanúgy egy igazságosabb és jobb világ megalapozását szolgáló próbálkozások, mint a szász és porosz vidékek másféle szervezettségű, rövid időtartamú, ám szintén utópikus apróállamai. Utópikus társadalom Rákóczi kurucállama is, a kuruc főméltóságok és fővezérek bevételeiből fenntartott működésével, az özönével veretett pénzével, az országos adómentességével, és sok egyéb mellett az egész világon nagyon szokatlan (ám egyben emberibbnek) számító rendi összetételével. Megszületése egy bőrbe bele nem férő, kirobbanó képességű, hatalmas látókörű, szinte az egész világot végig szemtelenkedő ifjúnak a műve minden egyéb előtt, akinek a nagyvilág ámulatára majdnem egy évtizeden át még megőriznie is sikerült.

Az ifjú uralkodó érdeme azonban mégis egészen más, mint az akkoriban világszerte vágyott, nagyobb igazságosságot, nagyobb emberi egyenlőséget célzó utópikus államalakulatok egyikének a megvalósítása. Több a függetlenség és szabadság népével való megízleltetésénél és a szabadságeszme jövő századokra való átörökítésénél is. A fiatal fejedelem korában a törököt kiverő, diadalt diadalra halmozó Habsburg-ház katonailag és közigazgatásilag készen állt már az ország önállóságát megszüntetni, s a régóta rengeteg problémát okozó nemzetet egy óriásbirodalom apró népeinek sorába szorítva eljelentékteleníteni. Lélekszámban a nagyobb nemzetiségek is elkezdtek már megközelíteni

a mi népességünket, ráadásul egyes vidékeken a civilizációjuk is jóval szervezettebbé és magasabb színvonalúvá vált mint a magyarságé - az ezerhét százados évek elején ez sem ígért már semmi mást mint eljelentéktelenedést és elsorvadást. A fejedelem föllépése azonban mindent megváltoztatott... Uralkodásának díszes és terjedelmes kötetek hódolnak azóta is. Dicső tetteiről legendák tömege szól. Ám történelmi teljesítményére a legjobban mégis prózai szavak illenek. Magyarország megmaradt.

KOSSUTH LAJOS

Gottmensch csöppen az országba

Hogy Kossuth Lajos ki is volt pontosan, és miféle ember volt, arról az elmúlt századok irodalmában és szakirodalmában szélsőséges vélekedések özöne olvasható. Nevezik szédületes politikai zseninek és vízesző politikai antitalentumnak, utolérhetetlen géniusznak és visszataszító szélhámosnak, a nemzet megmentőjének és a nemzet megrontójának, az éterien szép emberi erkölcs rendíthetetlen őrének és jellemtelen gazembernek, emberfeletti áldozatokat vállaló mártírnak és pitiáner sikkasztónak. Még legközvetlenebb barátai is, de komoly képességű küzdőtársai is bajban vannak nem egyszer az igazi valójának megismerésével: politikai cselekedetein még úgy ahogy el is igazodnának - az emberi jellemzői esetében azonban már általános a zavar.

Persze Kossuth besorolásáról, típusának kijelöléséről a kossuthi korban és a későbbi korokban is kevesen kívánnak lemondani, így aztán még életében mindenféle címkéket ragasztanak rá (republikánus, monarchista, revolucionista, és sorolhatnánk) ám ettől még ugyanúgy csoportba illeszthetetlen marad mint azelőtt, nap nap után meglepve az őt övezőket és róla szólókat valamilyen váratlan vonással, viselkedési újdonsággal, nagyra nyílt szemeket eredményező elgondolással. Még korának két, híresen kiváló emberismerője (*Kazinczy, Metternich*) is jó nagy zavarban van vele: egyikük óvatos oldalpillantásokkal méregeti vagy nyolc évig, másikuk a politikai és rendőri jelentéseket rágja róla tizenharcig, ám vesébe pillantóan megismerniük (vagy akár csak a várható cselekedeteit megjövendölniük) még nekik sem sikerül.

Metternich kancellárt korról korra főmaradinak, főelnyomónak, főmagyarellenesnek tituláljuk (és nem is alaptalanul) ám akárminőnek nevezünk is, mégis ő volt az ekkor már sok évtizedes európai nyugalom első számú öre, és mindennek előtt az ő szellemesnél szellemesebb műveletei révén szűnt meg országról országra a csaknem naponkénti véres pusztítás, és esett meg a civilizációtörténet során első ízben a csoda: az európai emberek végre végigélhették az életüket (még hozzá sok milliónyian és szinte mindenütt immár). Ehhez királyokat és

kiskirályokat, főcsászárokat és alcsászárokat, cárokat és szultánokat sorban egymás után az ujjaira volt szükséges csavargatnia persze, ám az egyre virulóbb vén virtuóz nagyon rutinos ebben, és amúgy is nagy örömmel vadássza az ujjra csavarandó uralkodókat. Egyéb tulajdonságait tekintve sem akárki azonban. A korabeli dán, francia, brit főhercegekben, királyokban, és a többi történelemformálóban kuszáltan és töredezetten torlódó képességek benne hibátlan harmóniában bontakoznak ki, fényesen, és bámulatot keltően - de ő a legutolsó fölragyogatója a tündöklő *Ancien Regime* kultúrájának is: ahol a diplomácia korántsem türelmes, kitartó, és fantáziátlan erőfeszítés mint ma, inkább csillogó intellektuális passzió, ahol az államigazgatás sem száraz és unalmas valami, inkább vérbő életművészet, ahol az emberekkel való viszony egyáltalán nem irritáló és gyorsan elintézni való művelet, inkább virtuóz pszichikai vizsgálódás, annak gondolatizzító örömeivel együtt. A kancellár kemény reálpolitikus persze, ám az örökzöld ókori gondolatvilág üde és nehezen évvülő alapjairól, emellett politikai nézeteinek sűrű visszaigazolódása miatt némiképp merev ember is, ám mindezt megszólalásai eleganciája és vidám öniróniája percről percre oldja, ugyanakkor véleményeiben évtizedekre szóló megbízhatóság van: ekképpen száll szembe a múltal, személyes jellemzői és adottságai révén az európai nyugalom és *prosperitás* emlékezetes aranykorát alkotva meg - persze annak irritáló és rossz vonásaival együtt.

Kossuth Lajossal bajban van azonban. Képtelen kiismerni, képtelen hová tenni, s bár besúgóhadának lassan a felét küldi ki a krumplihéjas szemétdombokkal övezett pesti városcentrum egyre épülőbb és egyre csillogóbb utcáira - az eredmény semmi, sehogy sem sikerül rájönnie mit volna érdemes ezzel a emberrel csinálnia. Rossz nézni, ahogyan ez a csillogó világpolgár és utolérhetetlen emberismerő vergődik, amikor a számára egészen ismeretlen emberalkattal szembesül! Hol lecsukatja, hol kiengedi, hol betiltja a lapszerkesztői tevékenységét, hol lapot biztosít neki (méghozzá országos nyilvánosságút) utána persze elveszi ezt is - és mivel mindinkább rövidül a cérnája és semmi más nem jut már az eszébe, nemsokára magas személye elé engedi, szemtől szembeni elbeszélgetésre. A félórás kihallgatásból hatszor félórás lesz (Metternich közben a megbeszélte időpontokra sorra megérkező világnagyságokat izgatott mondatokkal sorban elküldi) de lehetne tizenhatszor félórás is, a

kancellár folyamatos faggatózással se jön rá semmire, végül a meddő műveletet egy sima vesztegetési ajánlattal zárja, amin maga is szomorú iróniával elhúzza a száját. A kihallgatás befejeződik, találkozunk Philippinél, de hogy miképpen, és mit csinál majd ez az ember, és egyáltalán miféle szerzet ez az ember, azt nem érti, nem érti.

Kazinczy rosszabbul jár. Ő fölényesen, diadalmasan, de tökéletesen félreérti... *Kazinczy* Ferenc (a legendás Zafir Cenci - ahogyan a kifinomult kultúráján bosszankodók nevezték) páratlan megfigyelő volt pedig. És tekintete korántsem kizárólag a beérett *literátorok* gondolkodására, akaratára, vagy éppen erőszakosságára irányult (amivel valamennyien az ellatinosodott és elnémetesedett magyar nyelv megmentésén munkálkodtak) - az ezernyi szándék és javaslat összehangolása mellett igen élénken odafigyelt az új nemzedékre: és élete utolsó éveiben már egyre idegesebben és mérgeesebben mérgette őket. Vörösmarty, Bajza, Toldy, és a többiek, valami szörnyen és vérlázítóan mások a szemében mint az ő generációja volt: az irodalom nem elsősorban élmény, sokkal inkább szakma a szemükben, az ismeretszerzés nem a megismerés mámorában való pazar csapongás a számukra, inkább rétegről rétegre épített céltudatos műveltséggyarapítás, ráadásul az írói egyéniség színességére amivel a szent öreg szinte mindenkit megbűvölt ők már semmit sem adnak, inkább az összeműködés, a *cimboráskodás*, az irodalmi élet városias szervezése érdekli valamennyit. Közben távolibbnál távolibb tájakon bekalandozzák a külföldet (*Kazinczy* Bécsig jutott csupán) - és föltűnően több a tudományuk is mint az övé. Élő lexikonok szinte valamennyien, valódi világotvasottsággal mellé, és ami már védhetetlen: iróniájuk is van, pengeéles. A kizárólag kiterített lapokkal történő, becsületes küzdelemhez hozzászokott *Kazinczy* a félszázados tevékenysége folyamán először áll szemben olyanokkal, akiknek a mondatai mögött rejtegetett véleményeket és vitriolos gúnyt muszáj sejténie. Levezését a fiatal *literátorokkal* kínos olvasni, a magyar szó és magyar írás megmaradásáért annyit (és oly eredményesen) cselekvő idős ember iparkodik itt nagy szorgalommal megjavulni, munkái színvonalának megemelését megígérni, rázárkózni valahogy a mindenestől másféle generációra - és persze megállás nélkül mérgeledni a próbálkozásai eredménytelenségén.

Ám Kossuthal még rosszabb szituációba jut. Őt már messzemenően nem érdekli az idős vezér véleménye, ő már meg sem mutatja az irodalmi műveit neki. Igen közeli a kapcsolatuk különben (Kossuth Lajos *Kazinczyné Török Sophie* családjának ügyvédje éveken át) nem is egyszer naponta van megbeszélni valójuk egymással - noha mindez az utóbbi évtizedek szakirodalmából úgy illan el mintha meg se esett volna. Kazinczy tevékenysége, levelezése 23 kötetének kiadását követően, tiszta örömmel, kellemes klímájú teremben, finom kávé és sajtos molnárika övezetében is vizsgálhatóvá vált, így aztán ma már alig van valaki, aki érdemesnek véli az utazgatást a világ végére, a zempléni apróarchivumok papírjainak végigböngészésére - amikor a végeláthatatlan mennyiségű episztolában úgyis ott van az egész élete. Pedig nincs ott, számos jó ismerőséről az episztoláiban egyetlen szó sem esik, egyébként maga az ezüstös írőfejedelem is válogatósabb volt annál, mintsem mindenről ami reggeltől estig megesett vele episztolát irt volna... Mindenesetre Kazinczy Ferenc lelkes látogatója a Kossuth családnak, legfőképp különben a négy gyönyörű nőtestvér vonzza, a szépem és a *nőszés örömei* mindig is nagyon izgatták - ám az aranyosan csevegő csinos nők mellett változatlanul az egy szem ifiúr az érdekes neki: mert ő ifjan is pallérozott műveltségű ugyan, ám nem *cimboráskodó*, és az elszemtelenedett pesti imposztorokra semmiben sem emlékezteti. Amíg ki nem pipálja, oda nem sorolja a szokásos emberalkatok megnyugtató övezetébe, rendszerező elmeként ő sem nyugszik azonban. Erre végül a császári politikát sérelmező zempléni megyegyűlések egyike ad alkalmat, ahol az ifjú ember szereplése az addig megsejtett vad és rebellis egyéniség igazolásának minősül előtte. *Felkele Kossuth Lajos, s két kezét csípejére rakván, képzelhetetlen vakmerőséggel tartá beszédét*: tudatja fölindultan több barátjával is. Ugyanakkor, legvégső következtetésül, leveleiben *Catilinának* (jó célok érdekében rossz utakon járónak) nevezi el - így aztán sziporkázó emberismeret ide vagy oda, a negyven év múlva megjelenő nagyon igazságtalan elmarasztalások summázatánál ő sem jut előrébb.

*

Kossuth fakkokba helyezhetetlen és kipipálhatatlan - de léteznek a történelemben fehér hollónál is fehérebb, fura, távoli rokonai. Ezerévenként féltucatnál is kevesebben vannak a rokonok, és alighanem valami isteni övezetből csöppennek ide, mert amit művelnek minálunk az egyáltalán nem emberméretű. *Johann Sebastian Bach* húsz gyermekes családapa volt, és mind apró, mind serdülő gyermekeire naponta, egyenként is szentelt időt: eközben persze mindenestől megváltoztatta a világ addigi zenéjét, oboától vadásztrombitáig *végigtemperálta* és véglegesítette a mai zenei instrumentumokat, ráadásul akkora terjedelmű zenei életművet alkotott meg amekkorát az előző század zeneszerzői együtt véve sem - ám mindezek mellett öklülönösségét mintha még az evilági öröklét is érdekelte volna, mivel olyan melódiákat is itt hagyott, amelyekkel még ezer és ezer esztendő múltán is megénekelteti majd az embereket (*Mennyből az angyal*, például). *Leonardo da Vinci* (tizennyolc gyermek édesapja) a képzőművészeteket formálta mindenestől újjá, ám a szépművészetektől a zeneművészen át egészen az építészetig ívelő munkálkodása szinte eltörpül amellelt, amit a reáltudományokban összehozott, akár anatómus, akár orvosi, akár mérnöki minőségében: valamire való újító még ma is megvizsgálja a *manuscriptumait* amennyiben ötlete vadonat új voltát ellenőrizni akarja, ám nyüzsögnek ott geodéták, etnológusok, ornitológusok, és mások is odajárnak - például számítástechnikában alkalmazható algoritmusokat elcsenegetni. *Arthur Rimbaud* (szintén tizennyolc gyermekes) viszont alig néhány évet engedélyezett magának az emberi színezetű alkotómunkára, ezalatt gyorsan átalakította a világirodalmat, megjelölte merre mozogjanak a nyomába szegődő *izmusok* és *avantgarde* alkotói prózában, poézisben, piktúrában egyaránt, sugallani kezdte miképpen is működjenek majdán a moziművészet *plánolásai* egészen a mai média vizuális mámoráig - ezután viszont már egyetlen árva verssort sem írt, inkább geográfiai és zoológiai újító munkát végzett és utazgatott még óceánokon és sivatagokon át egy ideig, majd nemsokára visszament oda ahonnan jött... Németül a *Gottmensch* (istenember) szó jelöli, sok más mellett, ezt az összeelegyült istenféleséget és emberféleséget akivel szerencsénk van jelen pillanatban ismerkedni. Olaszul a hasonló tartalmú *Semideo* (félisten) kifejezés használatos: különben Kossuthot éppen ezzel a *semideo* névvel emlegetik az olaszok naponta, amikor a világszerte nevezetes szabadsághős a századik esztendeje évtizedében járva,

ruganyos mozgással, üdén, nőekkel szemezgetve, vidáman végigsétál a megfáradt emberektől sűrű utcákon.

Kossuth belépőjét a *Gottmensch Klub* különleges lényei közé korántsem híres teljesítménye, a tengerentúli kontinensen hat hónap alatt elmondott ötszáz szónoklata jelenti azonban - noha egyesével elszámolni is nehéz odáig - ő más alapokon is odavaló a gyanúsán nem evilági szalonba. Már a korabeli honpolgárok is hatalmasakat hüledeznek a lehetetlennek látszó teljesítményein és a bámulatos könnyedségén egyaránt, amivel szinte akárminő akut problémához is nyúl, azt azonnal emberöltőkkel előbbre perdíti - legyen szó akár az ötven év óta akadozó magyar alkotmányosság pár óra alatti valóra váltásáról, a századok óta sóvárgott önálló magyar minisztérium pár nap alatti császári jóváhagyatásáról, vagy éppen a csaknem nyolcvanezer ezer személyes magyar népfelkelő sereg alig nyolc nap alatti megszervezéséről. Ám hasonló könnyedséggel bontakoztatja ki a lehetetlennek tűnő teljesítményeit a hazától távol is. Amerika földjén a legendás és körbeünnepelt hőssel, a dicsőséges Kossuth Lajos kormányzóelnökkel kapcsolatos politikai állásfoglalásokon országos választások sorsa múlik, és ő egy pillanatra se mulasztja el ezeket magas *semideoi* óhajai szerint alakítani. A viktoriánus angolországban, ahol szintén nagyobb népszerűséggel rendelkezik mint az egyházak összes szentjei, *semideohoz* méltó módon, országsorsot alakító erővel ismételi meg ugyanezt - méghozzá nem is egyszer. Ám lehetetlennek tűnő teljesítményekkel szemlélteti gyanúsán nem evilági származását a passziói és a passzionátus időtöltései során is. Ha Itáliában kikapcsolódásképpen botanizálásba bocsátkozik, nemsokára négyezer növényig meg sem áll (számos apró növény első észlelése és máig érvényes szakmai jellemzése mellesleg éppen őtöle ered) majd egy gyengéd oldalmozdulattal az *archeobotanica*, a régészeti növényanalízis szakmáját alapozza meg. De Itália flóráján túl a kövesedő csigaházaknak is jaj, amennyiben az angolországból üdülni érkező *gentleman* magas szimpátiája utoléri őket, mert rövidesen számos országban saját kezűleg összeszedődnek és nemsokára igen nagy ritkaságnak számító csigapáncél gyűjteménnyé nőnek (szabatos őskövületi elemzések sorával persze) miközben egy újabb gyengéd oldalmozdulattal a *paleohidrologia*, az ősvíztan szakmája alapozódik meg. Ám jaj az akkori világ

polihisztorainak is, mivel a passziózó *gentleman* az ő számukra viszont szép csendesen elkezd szemlélteti, mekkora szélességű sávon érdemes munkálkodnia egy sokoldalú értelmiségi embernek: maga is elhíresülven számos országban mint mineralógus, másutt mint geológus, idehaza mint asztrológus (noha az akadémikusi címet az *osztrákok magyarjaitól* visszautasítja) szintén elhíresülven mint paleográfus, mint archeológus, mint grammatikus (ragozott alakú és magyarosított szavaival csaknem naponta élünk ma is) és ugyancsak elhíresülven mint a valláselmélet, az államelmélet, a gazdaságelmélet, és az európai jogelmélet megújítója. És mivel egy valamire való *semideo* esetében a praktikum sem maradhat el soha, mindezek mellett időnként a vízelvezetés, a gátépítés, az alagútépítés, valamint a vasútépítés mérnökei is szakmai cikkekben és maradandó értékű jótanácsokban részesülnek.

*

Hogy a *Gottmensch Klub* kiválóságai kiféle, miféle élőlények valójában, arról az évszázadok során sokan elgondolkodtak már. A közbeszéd sűrűn emlegeti az úgynevezett *jól sikerült gyereket*: aki egyszerre szép, okos, és érzelemgazdag - és sokan vannak akik a gyanúsán nem evilági szalon előkelőségeit se vélik semmi másnak, mint remek adottságú, *jól sikerült embernek*. Nagyon messze nyilván nem járnak az igazságtól, mivel ezek a nagy néha idecsöppenő emberféleségek valóban sokkal szebbek, jóval okosabbak, és nagyszerűbb érzelmekkel rendelkeznek, mint általában mi. A klub kitűnőségei köréből *Arthur Rimbaud* korának híres és dicsőített férfiszépségei közé tartozott, de a férfiszépség dicsétől díszes *Johann Wolfgang Goethe* is (a kiváló drámaíró, költő, festő, továbbá botanikus, zoológus, geológus, valamint államtanácsos, miniszter, miniszterelnök, emellett számos zabicsemete édesapja és rajnai ezüsttallérokvaló élethossziglani ellátója). A földíszített kalapú, fölékszerezett, karcsúra befűzött rajongósereg elől mindketten néha alig győztek elmenekülni - egyfelől az arab sivatagban rovaratani észleletek elemzésében, másfelől a weimari nagyhercegség padlásszobáiban a csillagfizikában elmerülendő. De a lipcsei Tamás templom kapuján kilépő *Bach* körül is díszes kokottok tarka tollas tömege támadt nem egyszer, szemei gyémántos csillogását

megdicsérendő és térítésmentes pásztorórákat ajánlandó - akik elől a jeles *correpetitor* rendre az épület pincéibe vonult vissza a szokásos rezgésmechanikai számításain eltűnődni. *Leonardo* feltűnő férfiszépsége se kivétel, kinek firenzei fehérsépek fölváltva kínálgatták a hófehér habtestüket festővászonra fölvázolandó témául - és aki az intimebb órái után született ivadékaik nem győzte rajzoltatni és növendékeinek nevezni, védekezésül a megállás nélkül moralizáló és mérnöki modelljei megrongálását is megígérő várossal szemben. Ám *Kossuth* is híres a külsínéről a belbecse mellett. Aki legelőször látja, korabeli férfiszépséggel találkozik, kéken tündöklő tekintettel, feltűnően kellemes hanggal, karcsú középtermettel, mellé nyugalmas mozdulatokkal, és a vendégére való elgondolkodó odafigyeléssel - élhetett akár mennyi esztendő is, ordítani vagy valaminő őrjöngését meghallani az emlékezések szerint senkinek sem volt szerencséje. A szavai utáni csendet megtapasztalni annál inkább: állítólag az irodájában még a szabadságharc sűrű napjaiban is olyan volt, mint aki a mikroszkóp mellől szólal meg, és eltűnődve ismerteti, mit is vett észre a nagytítás során.

A tudományos kutatás számára azonban a *jól sikerült gyerek* vagy a *jól sikerült ember* visszataszítóan pongyola meghatározás, így aztán a mindennapi életünkbe nagy néha alászálló vendéget a szakemberek egész sora változatosnál változatosabb módokon veszi górcső alá. Nem kevés fölhevült külföldi kutató a *Gottmensch* többleteit keresi az emberszabású zsenihez mérten aki egyetlen övezetben eredményes és szokásos napi életet él - és a civilizáció számtalan ágában messze nem ember méretűen munkálkodó és a mindennapi életet sem ember méretűen élő *semideot*, sok más mellett *csontfosszília* analízisével és *genetikai* szétszalazással reméli megérteni: mindmáig szerény sikerrel. Mások bőven merészebbek, és áhíthatosnál áhíthatosabb vizsgálódások nyomán a *semideot* egyenesen a magasabb rendű ember, a *superman*, az *übermensch* csodálatos megvalósulásának ítélik: és máris elszántan szaporítanak a mezei zseni és a csapnivalóra sikeredett átlagnép rovására. Megint mások pedig, például az *ezoterikumot* odaadóan ápoló sokadalom részesei, a *semideot* csupán misztikus úton megérthető másvilági jelenségnek, vagy éppen csodálni való rejtelemzőnnek vélik... Sorolhatnánk a további nézeteket erről - ám alighanem érdemes volna magától egy *semideotól* is megtudakolni, vajon miképpen vélekedik ő a *semideoról*. Goethe János

Farkas, a *Gottmensch Klub* koszorús érdemű geológusa (valamint anatómusa, andrológusa, archeológusa, satöbbije) például illúziórombolóan unalmas és prózai meghatározással él az antikvitásban és modernitásban időnként megjelenő vendégről szólva. Nézete szerint a *semideo* valójában semmi más, mint igen aránytalan és rendkívül ritkán előforduló *pszichikai alkat*. Aránytalanságáról, képzeletvilága túlduzzadásáról, lelkivilága tútelítettségeről, látóköre túltágulásáról és hasonlókról tudomásunk van nekünk is, és az aránytalan pszichikum megszépítő és egészségnövelő erejéről is olvashatunk ma már pszichológiai elemzéseket a nagyvilág szakirodalmában eleget - így aztán a megbízhatónak ígérkező és modern színezetű meghatározással, minden mohóbb várakozásunk ellenére akár még meg is elégedhetnénk.

Ám ha tovább böngésszük az iménti goethei gondolatmenetet a *ritka pszichikai alkatról*, akkor némi ráadásban is részesülhetünk - és az átlagembernél semmivel sem romlottabb vagy gyarlóbb *semideo* életének szomorú velejárájáról, az őt övező gyűlölködés okairól is értékes eligazítást nyerhetünk az elhervadhatatlan érdemű miniszterelnöktől. Goethe János Farkas keserű gondolatmenete szerint a *semideoval* szembeni ádáz gyűlölködés egyszerűen elkerülhetetlen - édesmindegy miféle eszméi vannak és miféle írói, művészi, innovatóri, vagy éppen politikai műveleteket végez. A rázúduló indulat, az ellene való csatázás ugyanis csupán csekély részben szól az eszméinek és műveleteinek - és messze nagyobb mértékben annak, ahogyan eszméit és műveleteit az emberek a melle értelmezéseik özöne révén magyarázzák. Goethe János Farkas különben a maga *semideoi* szigorúságával csúnyán megharagudott az emberiségre emiatt. Indulatos véleménye szerint az emberek nagy része mindent szőrmentén olvas, ami szövevényes azon elemzés nélkül máris átcusszan, ami az elméjét erősebben és tartósabban megdolgoztatná azt azonnal egyszerűsíti, így aztán végül semmit sem ért meg igazán pontosan. Férfiasan bevallva, nem teljesen légből kapott amit Goethe János Farkas panaszol. Mi valóban nem szeretünk az élet szövevényes elemzésével vesződni, mi csakugyan megpróbálunk nagyon sok mindent szépen egyszerűsíteni - mi elküldjük a gyermekünket a zöld ingért a ruhatárunkba, noha ott a gyermek almazöld, epezöld, üdezöld, neonzöld inget pillant meg, és jó nagy zavarba jön. A kekizöld, a füzöld, a banánzöld, az olajzöld, a méregzöld, és a megállás nélküli árnyalás nem

a mi világunk, az a *goethejánosfarkasok* paradicsoma, az összes *semideo* édene: ő szanaszéjjel szedegeti azt is, amit mi szétszedhetetlennek vélünk, ő parányi árnyalatról még parányibb árnyalatra mozogva összefüggéseket vesz észre ott is, ahol mi semmit sem... Lesz is baja a *semideonak* az arányosan elővezetett árnyalásai miatt éppen elég! Különösen ha beszélni kezd hozzánk vagy amikor ír valamit. Handabandázónak, tömegeket félrevezetőnek, hamis kommunikátornak kiált ki a kora szinte mindenkit, amint az utókor számos szerzője is. Ám hogy a kommunikáció túloldalán a beszédei hallgatói, az írásai régebbi és mai olvasói miket művelnek a mondataival, arra már ritkábban szokás gondolni - pedig a probléma sajnos mivelünk van. A *Gottmensch* közléseivel nem könnyű lépést tartani: nála egy mondat nyolc világosan jelzett és messze nem mellékes árnyalatot jelent, mi viszont négyet is alig érzékelünk ezekből - és a maradékot is csupán erős elgondolkodással, vagy azzal se. Hasonló a helyzet a tettekkel is: nem a tett egészét észleljük az árnyalatos övezetével és a még árnyalatosabb vonzataival együtt, csupán a nagyobb elemeket mindebből - így aztán egészen mást állapítunk meg, mint amit ökiválósága valójában művel. Aki a *Gottmensch-re* felületesen figyel, az mást vesz észre, mint amit ő valójában csinál, aki az írásait szőrmentén olvassa, az mást olvas, mint amit ő ír.

Nem is kerüli el a félrehallásból, félreolvasásból, de főleg a félremagyarázásból származó égis csapó indulatokat egyetlen *semideo* sem. Gigászi képesség gigászi veszedelem is: nemzeti sors építőjévé vagy rombolójává egyaránt válhat, számos misszió, remény, szívbeli sóvárgás megvalósulását vagy megsemmisülését egyaránt eredményezheti - így aztán az idecsöppenő vendégre való nagyon izgatott odafigyeléstől, valamint műveleteinek szenvedélyes véleményezésétől a civilizációtörténetben nincs szabadulás. Amikor pedig a gyanús vendég működése nyomán valakit a csodálatos gondolataiban, a még csodálatosabb céljai megvalósulásában, vagy netán még a személyében is sérelem ér, akkor már egyenesen a pokol szabadul el. Lehetetlen felsorolni is mi mindennek nevezték már önanagyszerűségét: anyagyilkosnak, apagyilkosnak, gyermekrablónak, embercsempésznek, ópiumcenszelőnek, almaborpancsolónak, zugárusnak, uzsorásnak, pénzhamisítónak, sikkasztónak. *Semideo* legyen a talpán aki megússza

mindezt: nem is sikerült eddig a szerény mindennapi életünkbe alászállók sorából senkinek. Viszont a felbőszült fenyegetődzéssel, az évekig eltartó életveszéllyel, valamint az élet egészére szóló rágalomáradattal valamennyi vendégnek szerencséje volt megismerkedni... A történelmünkbe beleszőpöngő, kossuthfalvi Kossuth Lajos nevű *semideo* is pontosan így jár. Kossuthot a Nemzetgyűlés Alsóházának több tagja hóhérral kívánja bitóra köttetni, a Nemzetgyűlés Felsőházának több kitűnősége pedig minden segedelem nélkül saját kezűleg szeretné elpusztítani. A császári udvar méreggel ellátott, elbűvölő szépségű *mataharikat* is ráküld nem egyszer és puha mozgású orgyilkosok is ólálkodnak a nyomában csaknem másfél évtizeden át. Ám bármi különös is, Kossuth a többi *Gottmensch*-hez hasonlóan még csak meg sem rezzen ettől. Úgyszintén a többi *Gottmensch*-hez hasonlóan, könnyed történelemformálással, bárkibe belelátó szemmel és megértő eleganciával intézi mindezeket. A Nemzetgyűlésben fölhullámozó gyűlölködés az udvarnál elért alkotmányozás után mámoros ünnepléssé alakul át (még Széchenyi is forrón megöleli), a méreggel ellátott szépséges *mataharikkal* romantikus szerelmi románcok szövődnek, az orgyilkosok egy részével összeismerkedések és összebarátkozások zajlanak, a matuzsálemi életkorba ívelő polihisztóri munkálkodás pedig szépen, csendesen megy előre a maga útján.

*

Kossuth különben a *Gottmensch Klub* furcsánál furcsább lényei közé illik a mindennapi életével is. Közel száz esztendőre szóló *semideoi* alászállása során volt ő a világon szinte minden, miközben az ázsiai porsivatagtól a virágos mediterráneumon át egészen a szmoggal átitatott amerikai iparvidékig számos világrész városaiban élte az életét - noha akkoriban egy embernek még a szomszédos vármegyébe is ritkán sikerült eljutnia. Kilencvenéves korához közeledve továbbra is hegyeket mászott meg az alpesi vidéken, olyan magasságú szakaszok ritkás *ájerében* persze, ahová manapság magaslati edzőtáborozásra szokás utazni. Szintén kilencvenéves korához közeledve finom arcvonásaival és világhírével még női szíveket nyer meg magának, úgy zúg a szerelemtől mint egy mozsárágyú, naponta írja a szerelmesleveleit utólérhetetlen

gentleman modorában a zsenge életkorú választottjainak (korábban Sári kisasszonynak, később Vilma kisasszonynak, neki rövidebb ideig) amíg a megrémült rokonság mindkét esetben meg nem elégteli a nem is egészen plátói és nem is mindenestől viszonzatlan *emócióit* és jó messzire el nem viszi szíve szépséges választottjait még az országból is. Hasonlóképpen kilencvenéves korához közeledve hangrögzítés készült egy szónoklatáról és megmaradt egy viaszfelvételen - persze a mondatainak üde és erős zengése van, mellé az orgánuma is egészen mai, simán elmenne a parlamenti ülésteremben (semmi régiesség, semmi palóc vagy idegenben szerzett színezet) ráadásul akkora méretű szöveget ad elő amiben még egy valamire való mai médiasztár is csinál szövegbotlásokat vagy ejtéshibákat, ám ő egyet se... Volt azonban ő nyolcvanéves is. Fuvolázással tölti a téli hónapokat, tudósít a külföldi hírlapirodalom: a hajdani kormányzó kiváló fuvolaművész hírében áll ugyanis, és ekkoriban a zeneirodalom nehezebb szóló műveinek elsajátításával szórakoztatja magát. Ám a korabeli külföldi hírlapirodalomban hamarosan híreket találunk házi laboratóriuma elkészültéről is. Itt különleges távcsövek, kitűnő mikroszkópok, s mellé nagyszerű mérőműszerek sorakoznak: így aztán semmi csodálkozni való rajta, amennyiben nemsokára már csillagászati esszéket ír megismertetvén a jupiteri gázövezetet a rengeteg értetlen úrkutatóval, vagy éppen medvecsont szilánkokból és szemétmaradványokból aggteleki előemberi sorsokat állapít meg és ismertet a magyarországi olvasóival. Viszont kimarad a hírlapirodalomból, familiáris téma lévén, a tőkeszaporító tevékenysége. Ókitűnősége természetesen kiváló tőzsdetudor és börzebölcslő is - s noha meg nem szűnik panaszkodni a nemzetközi pénzpiac magas *semideoi* elvárásaihoz egyáltalán nem méltó állapotaira, mégis elég egy pillanatra nem nézni rá a mérnöki munkájukkal elfoglalt gyermekeinek, és ő máris csinosan és gömbölydeden megfialtatja mindkettőjük megtakarításait: enyhén csúfondáros szemvillanással és rejtelmes elgondolkodással az arcán.

Van is baja Kossuth Lajos hűledezést hűledezés után okozó mindennapi életével, mellé a munkássága számtalan elágazásával, valamint a civilizációs újításai sorával az itthoni méltatónak, az életműve ismertetőinek, a jubileumai ünnepi szónokainak éppen elég. A későromantikától a későkádári korig akadnak azért jó néhányan, akik

igyekeznek segíteni magukon. Azonképpen főleg, hogy Kossuth hatalmas keresztmetszetű tevékenységéről tudomást se véve, minden áron politikussá, ráadásul egyedül csupán magyar politikussá próbálják átalakítani. Kossuth politizálása és évszázados politikai eszmehűsége nyilvánvaló - ám a *nagypolitikában* élete egynegyedénél is rövidebb ideig vesz részt, személyes országirányító erővel pedig még egy esztendeig se: viszont előtte és utána emberöltőnél is nagyobb idő alatt már számtalan mást csinál... A kizárólagosan *honpolitikus* minősítéstől azonban ennek ellenére nincs szabadulás. Könyvtárakban tucatszám lehet találni ismeretterjesztő célú műveket, ahonnan az olaszországi, angliai, amerikai országalakító műveletheiről semmiféle ismeret nem szerezhető, és ahol polihisztóri munkásságáról és nyugati innovációiról egyetlen sor se olvasható. Újabb kötetek tucatjaiban Kossuth Lajos pedig már nem is emlékeztet élő emberre: mindennapi élete nemlétező, személyisége, pszichikai világa egyáltalán nincs is - inkább napról napra úgy viselkedik, mint egy olajozottan politizáló gépember, vagy egy nagy szorgalmú nemzetápoló és nemzetvédő robotember.

Kossuth világformáló műveleteinek megítélésénél persze édesmindegy miféle pipadohány parázslott a meggyfapipájában, estelente mikor szokott vacsorázni és vecserézni, szerette vagy nem szerette a garha mulyáslevest és marha gulyáslevest, a pirke csörköltet és csirke pörköltet. Aligha lényeges belebonyolódni, hogy kinek a dallamait fújta későestelente fillentyűs buvoláján és billentyűs fuvoláján. Ám a fenti kötetek tucatszámra kerülnek ki a kormányzó kiismerését, kilétének, lélekműködésének megismerését - a műveletei állandó szokatlanságának, az elgondolásai rendhagyó jellegének magyarázatát pedig ezekben a művekben még megpróbálni is ritkán szokás. Pedig Kossuth lényege kerül ki így a figyelem középpontjából: a *többlet*, amivel a többi kiváló képességű hazai kortársa fölé tudott emelkedni - ez ugyanis éppen a szokatlan és *semideos színezetű* műveleteiben van, amint rövidesen szólni is szeretnénk róla.

Kakukktojás a zempléni sárban

Kossuth Lajosra különben már a szülei is úgy néztek néha, mintha valamiféle nem evilági övezetből csöppent volna a családba. Hagyján, hogy kisgyermek korában a hosszúra hagyott teliszőke és teligöndör hajával barokk kisangyalra, hófehér bőrű *puttóra*, vagy éppen szálldosva nyilazó görög *amorette* emlékeztet, ám a rokonság mindennapi életében is a csodálni való gyermekangyal szerepébe jut. Csacsogó és bőbeszédű húgai (*Karolina, Emília, Alojzina, Zsuzsiána*) folytonos locsogásával, állandó rosszalkodásával és sűrű gonoszkodásával ellentétben a családban ő a megtettesült jóság és szelídség. Maga a legendás komaasszony, *Kazinczyné Török Sophie*, Zsuzsiána keresztanyja sem győz eléggé álmélnokni számos alkalommal a jófiús rendességén és az áhítatos csendességén, amikor vizitációi során, szalagos cekkerében az elmaradhatatlan piperecsomagjaival, végigvonul a szobákon... *Kossuth Karolina, Kossuth Emília, Kossuth Lujza Ludovika, Kossuth Zsuzsanna Antónia Gizella* cserfes szájától és szemtelenségétől semmi jót se várni (csinosodni is csupán egy évtized múltán csinosodnak) ellenben az egy szem angyali ifiúr már egészen más - ő a rövidesen szegénységbe süllyedő család egyetlen reménye, csiszolni való gyémánt, mennyei *szuvenír*, ami a zempléni sárba csöppent. Nem könnyű labdába rúgnia ugyan az erőszakosnál erőszakosabban sipítózó négy nőtestvér mellett, ám az angyali gyermek rálel ennek a módjára is: első számú módszere megállás nélkül sajnáltatni magát. Mi több, ráébred az egészségével való zsarolás eredményességére is - itt sajog, ott sajog, amott sajog: nyöszörög máris amint el szeretne érni valamit, és megelégedett angyalarccal viseli az állapotáért aggódók gondozását (s mellé az óhajai megvalósulását). Feddi különben az apja emiatt eleget, ám eredménytelenül... Kossuthban különben férfikorában is megmaradt az önsajnáltatás iránti csillapíthatatlan vonzalom (édesanyjához írott episztolái publikálását messze nem véletlenül gátolja mindig, mindenkinél, mindenütt - szemtelenül árulkodó *manuscriptumok* azért elenyésző számban mégis megmaradtak) panaszáradata azonban az emigráns élet amerikai, angliai, olaszországi esztendőiben is igen magasra csap: még magyarországi jó ismerősei is elkezdik nemsokára megszokni majd megunni a szomorúságos állapotait ecsetelő sorait és episztoláira inkább csak mint örökbecsű *autogrammal* ellátott, értékes *manuscriptumra* gondolnak.

Nehéz a *Gottmensch* élete, eszméire rendre megdöbbenés, sirámaira értetlen elképedés vár.

Egyébként Kossuth életútját illetően számtalan minden már serdülése előtt eldől. Se költővé, se drámaíróvá, se történettudóssá, se táblabíróvá nem óhajt ugyanis avanzsálódni az angyali gyermek, akármekkora ígéretnek ítélik is a cseresznyekompót és almaszósz melletti csevegések során a rokonai, a családtagjai, a professzorai, vagy éppen vármegyéjének nagy nevű mágnásai. Ő már tíz esztendősen is a nagyszerűnek vélt *politicus*i pálya iránti áhítatban él és ennek megfelelően választja meg olvasmányait, rója papírra gondolatait, csiszolja rétori ékesszólását szobáról szobára sétálva, pátoszos mondatot pátoszos mondat után illesztve, megállíthatatlanul, elnémíthatatlanul, agyonüthetetlenül... A különös kisfiú közben persze példásan szorgalmas, ám az égvilágon semmi vonzalma sincs az iránt az adatsor iránt amit naponta megtanul, inkább mindent átszellemít: mindenben az emelkedettre, a nagyszerűre, az áhítattal övezhetőre szomjas. Szépen ki is dolgozza a kötelező tananyag fölhevített és emelkedett párhuzamait a romantikus sorokkal sűrű poétai zsengei, a pátosztól izzó párbeszédei és színi jelenetei, vagy éppen az iskolában megtanult szolid paragrafusokhoz merész paragrafusokat illesztő jogrendszerzései révén. Álmélkodik is a különös kakukktojáson a jogász apa eleget, és évekg sejtelve sincsen mit csináljon: rosszallja vagy ne rosszallja a csemetéje műveleteit, mikoron is az ádáz gyermek iskola után alig megebédelvén, máris az órai ismeretanyag elszánt nemesítésével és emelkedetté varázslásával szórakoztatja magát.

Ám Kossuthéknál baromfiól és veteményes is van, mindkettő a család élelmezésének alapja, mindkettő gondozásában muszáj valamennyi gyermeknek is segédkeznie - itt viszont a csodacsemete állandóan saját veteményágyásokat szeparál el magának, nem mindennapi akaratossággal saját palántákat ültet oda, és semmi sem izgatja jobban, mint a *semideoi* oroszlánkörmököt megmutató végeredmény: az uborkapalántán ne a szokásos számú, inkább negyven uborka nőjön, a paradicsomból és paprikából mielőbb paradicsompaprika varázsolódjon, még hozzá a paprikamag erős és csípős íze nélkül - és melleleg a görögdinnyétől is szemtelenség ocsmány magсорozattal összeszennyezni

a mézédés görögdinnye szeleteket, és messze szerencsésebb volna a részéről mag nélkül növekedni. Különben a fura kisdud tarhálni, kérésélni, kunyerálni is képes különféle karósveteményeket a kisváros kertés házaiból: s ha hihetünk leánytestvérei későbbi levelezésének, a langyosabb tavaszi estéken pedig egyenesen csenegetni jár az oldalszomszédok és szembe szomszédok veteményeseibe változatos palántagyűjteményét szélesítendő. Ojtogatja, karóztatja, berheli is becsülettel az összes apró veteményét, amíg időről időre össze nem zúzza minden emelkedett szellemű elgondolását a család elszemtelenedett csirkeállománya. A földesúr külsejű, felháborító fennhéjázással kapirgáló kakas, a két kopasznyakú kappan, továbbá a többi kopaszgigájú kapirgálóbajnok ugyanis széttúr mindent amit az elméje szépen megtervezett - így aztán semmi csodálkozni való, amennyiben a szőlő savanyú, a zöldborsó zszsikes, a szamóca pedig sós, éretlen, és csenevész marad... A világ veteményeinek átalakításán munkálkodó gyermek ettől persze egy pillanatra se rendül meg, palántái széttúrása után máris az apja *almáriumához* vonul, és ott mérhetetlen mennyiségű medvecukor elszopogatása során a nagyterjedelmű világtörténete oldalainak szaporításával valamint a világlexikona szószedeteinek gondozásával vesz elégtételt sérelmeiért.

*

A különös kakukktojás hamarosan a tőle is furább kakukktojás, a filozófus Greguss Mihály kezei közé kerül, különönc tulajdonságait további különönc tulajdonságokkal gyarapítandó. A Greguss Mihályt körülvevő fölháborodás hatalmas hullámai a bécsi kancellária fölszentelt falait mossák már ekkoriban az uralkodó szent nagylábujjával együtt, és a csemete *semideo* éppen az általa vezetett önképzőkörben nevelkedik, méghozzá az eperjesi evangélikus gimnázium néhány évig (a jobb professzorok elzavarásáig) valóban az *européer* protestantizmus szellemét sugárzó intézetében. Gregussos historizáló mámor árad az itt született *politicus* zsengeiből: az örökkamasz professzor szelleme, aki rendre magánórakat is ad neki iskola után - a rétori oroszlánköröm élezése mellett párbajozó vívásra, paripák szabatos meglovagolására, ördögbibliák szellemes megforgatására, valamint női szívek gyöngéd (és

rafinériával átítatott) meghódítására nevelve. Greguss *kantiánus* filozófus, továbbá franciás fölfogásával a bécsi korona kincses tartományait méregbe gurító életművész volt, nyugatot járása és nyugatias nézetei nyomán a rezsim nem győzte mellőzni, elnémítani, a gégejét szorongatni, a világ végére zsuppolni - ám növendéke számos ponton nála is *szuverénebb* a zsengei szerint, sőt éveki nagyon szerény száma ellenére nem egyszer még az írásai is színvonalasabbak. Űdébb és ötletesebb ugyanis az észjárása, nagyobb ívű a rendszerezése - s emellett a civilizációtörténeti és politikai *aphorismái* is szellemesebbek a Gregusséinál: noha professzora publikálta ezeket és elhíresült miattuk, ő pedig zöldnek és éretlennek nyilvánítva az összeset, a medvecukor és a pemetefűcukor mellé, az apja *almárium*a mélyére zárta valamennyit.

A túlnyomó többsége ott is maradt szépen. Azután pedig szanaszéjjel szóródott és néha, eléggé ritkán, összeelegyedett számos zempléni és abaúji apróarchivum, magángyűjtemény, állami irattár papírozónéval... Valamennyit publikáltak ugyan az évszázadok során a serdületlen *semideo* zsenge műveiből, ám rendre célzatosan, emezt a nézetet megerősítendő, amazt a minősítést alátámasztandó – ez a publikálás azonban inkább csak a nagy magyar államférfi és polihisztor valós gyermekkori arcának eltakarására volt jó. A kisfiú Kossuth Lajos lényege tűnt el ugyanis: a *gaussos*, *mozartos* színezetű csodagyerek.

Kurtanemes Magyarország élén

A kisfiú Kossuth Lajos nevelkedésének éveire mindenek előtt az országos meglepődöttség és nyugalom jellemző. Az Európát végig dúló napóleoni csatasorozat eseményeit, a győri *insurrectio* rövid epizódját nem számítva, mint egy nagyszerű és izgalmas színjátékot szemléli az ország. A bontakozó hírlapirodalom innen nyeri az első igazi szenzációit, a csatateri jelentések sorát az olvasáshoz értő nemesi népesség izgatottan várja, és akképpen ül neki, amint a mi évtizedeinkben egy szappanoperának szokás. Ám a lakosság egésze is az újabb és újabb csataesemények megszületésében érdekelt, a csatázó államok megbecsült élelemszállítói vagyunk ugyanis, igen szépen gurul az arany, az ezüst, a sárgaréz pénzérme az országba: és mindenhová, még a világvégi gunyhóba is eljut. Egyre jobban megszeretik a rezsimet az emberek ekkoriban. A Béccsel lojális főurak köre hamarosan kibővül a hivatalnoki karral, a birtokos középnemességgel, a kisnemességgel (sőt még a hétszilvafás nemesekkel is, mert ekkoriban még az ő szilvájuk is csaknem aranyat ér). *I. Ferenc* ausztriai népszerűsége mihozzánk is áttérjed, és a gondoskodó országvezetéshez szokott népesség az eddiginél is odaadóbban örvendezik atyái uralmán. Tökéletesen kormányhű eszmerendszerben zajlik az egyetemi és internátusi iskolázás, s nem is marad nyomtalan mindez a néha már egyenesen udvarrajongó ifjúság gondolkodásában. A tízes évek rettenetes pénzromlása és éhínsége még messze van, a városokban izgatottan építkező vállalkozósereg még egyáltalán nem sejtí: egyik vagy másik apróbb melléképületét évek múltával majdan egy oldal szalonáért adja el.

Akkora túltermelést és aránytalan árutermelést csap ugyanis az egyszer végre jóllakni és meggazdagodni próbáló ország, amit értelmes szabályozással is alig, az országirányító udvari arisztokrácia utolérhetetlen gazdasági analfabetizmusával pedig egyáltalán nincs mód uralni. A háborút követő tízes évek már a családi és egyéni összeomlás, és a józanodás esztendői, amin az udvar némi császári pénz és egy jó nagy adag reformszirup ideöntésével próbál segíteni. Ám hiába teszi, a birtokos középnemesség és főleg a hatalmas létszámú kisnemesség sorsán nincs mód a csigalassan csordogáló (és még a negyvenes években is a nemzetgyűlés napirendjére sűrűn rácsöppenő) császári sziruppal

segíteni... Kossuthék kishatalnokai is megroppan nemsokára: a pénzromlás szinte mindenkit elviszi. A megízesített, majd újjá megédesített császári *operátumok* sorozata egyébként éppen az övékével egy cipőben járó jogászcsaládok, jurátusok, aprónemesek számára rémes zamatú: semmirevalóságát az alsónemesség értelmesebb rétege már csupán az éhes gyomra miatt is messze előbb észleli mint a jómódú vagyonos nemesség vagy a mágnásság - s noha a magyar reformkor megszületését általában a vagyonos nemesek és az arisztokrácia eszmélésével szokásunk összekapcsolni, valójában az ország számos részén a jobbágyságnál is rosszabbul élő alsónemesség az, amely mindenkinél előbb ébred az udvarhűség csipkerózsikás álmából.

Pedig kis létszámú hivatalnokától és jogásztól eltekintve, ez a réteg mintaszerű császári alattvaló módjára él és példás csendben van évszázadok óta már. Az utolsó mozgalom amiben részt vett a reformáció és ellenreformáció volt, az európai országokon végig söprő *racionalizmus* és *utilitarizmus* már egyáltalán nem érintette meg, angol, német, orosz *illuminátusok* módjára megvilágosodni eszé ágában se volt, inkább árpádos, szentistvános, mátyáskirályos áhítatába és ókalendáriumi színvonalú nézeteibe merülve élte az életét évszázadokon át. Alighanem meg is maradt volna mindebben még jó sokáig, ám a rettenetes pénzromlás nyomán egy szép napon arra volt muszáj ébrednie: a nagyobb gazdálkodási ismerettel rendelkező jobbágnak csirkehúsa, zöldsége, gyümölcse van és rendesen ebédel, ő viszont nem, ráadásul a nagycsaládosan összeműködő jobbágyoknak rendes ruhára is jut, az övé viszont rongyos, mindemellett a jobbágyok sarut viselő gyermekei egész nap szépen eljátszanak egymással, az ő mezítlábas csemetéjét viszont csúfondárosan elzavarják... Komoly tömegről van szó amely mindezt végigéli. Minden *tizenötödik* lélek díszes kutyabőrrel ellátott, cirkalmas iniciálékkal ékesített nevű és nemesi előjogú ember ugyanis nálunk ekkoriban: a boldogabb birodalmakban, többek között a franciáknál *kettőszáztizenöt* ugyanez a szám. A kutyabőrrel földíszített hazai kishatalnok azonban az ősei sok évszázaddal ezelőtti nagyszerűsége ellenére nagyon szegény ember és általában maga is árendás jobbágytelken vergődik a veteményeivel, s valójában semmi mása nem maradt már mint az adómentessége - amíg a pénzromlás utáni első országgyűlés ezt is el nem veszi az árendások százezreitől. Gyűlölettel

teli fölhorkanásai, Bécs ellenes kirohanásai a németet gazdagító adó miatt ekkor sisteregnek végig első ízben a megyegyűléseken. Eddig is derekasan lenézte a főúr, lenézte a középnyemes, lenézte a tisztviselő, de lenézi a tanító, a pap, és a jobbágy is újabban - ennie viszont alig van valamit, noha soraiból számosan (majdnem száznegyvenezren) immáron nagycsaládos jobbágy gazdaságba járnak el napszámba.

Basajobbágyról, zsírosjobbágyról (a nevezetes *móriczos* zsírosparaszt elődjéről) nem nagyon olvasni a negyvennyolcas szakirodalomban, noha az amúgy valóban jogfosztott jobbágyság soraiban ezer és ezer remekül megszírosodott és megtollasodott jobbágycsalád is élt - akiket melleleg minden más jobban érdekelt, mint az ország elmaradott és igazságtalan jogrendszere. Ezek a tisztesen kikövéredett földművesek becsülettel kifizették a dédapa korától természetesnek talált terményadójukat és készpénzadójukat, a rosszabb szekereiket és a rozzantabb paripáikat megadott napon elküldték vármegyei szolgálatra (robotra) s utána azt csináltak amit akartak: csinosan gyarapították a gazdaságukat és a jövedelmüket, időről időre szép pénzéért rendbe rántották a rosszul és unottan gazdálkodó uraság szántóit és veteményeit, időnként még ezüsttallérokat is odakölcönöztek neki a pénzesládából - és egyáltalán nem úgy élték a jobbágyéletüket, ahogyan azt *őregtiborcosan*, vagy éppen az *aranyjános szegényjobbágy* módjára elgondolni szoktuk. Ám a középrétege a jobbágyságnak is jobban él mint az alsónemes - miközben az égvilágon semmi sejtelve sincs se az évszázados jogrend visszataszító vonásairól, se arról a rengeteg vérforraló és orcapirító jobbágysérelemről, amit mi az iskolában időről időre összetanulunk. Nehezen elviselhető sérelmei a cicomás nemeslevele miatt szinte minden egyes aprótelepülésen gúnyolódásban részesülő, napról napra semmirekellőnek nézett, s ugyanakkor egyre nyomorúságosabb szituációba jutó, igen nagy számú alsónemesnek voltak nálunk ekkoriban, sokkal inkább mint a jobbágyságnak - és messze megrendültebben és megviseltebben is élték át valamennyien.

Kossuth Lajos is az alsónemesség soraiból való. Rakott sárcsomós épülete, az épület végénél veteményese, némi nadrágszjipparcellás szőlője van ekkoriban az apjának, és jogászai papírja még, semmi más. Ketten

keresnek a fiatal Kossuth ügyvédi vizsgája után, ám a négy nőtestvér mellett ez szinte semmire se elegendő, így aztán nemes és nemzeti *moratori, proicatori*, vagy éppen *advocatusi* jogászmegbízatus ide vagy oda, a napi megélhetés már nagyon is prózai eseményeken múlik. Hány tojást lehet találni hajnalban a baromfióiban, hány kacska tér haza délután a kacsasztatóról, hány zöldbabpalánta marad meg a jégverés után... Azt, hogy mi mindent is jelent a cicomás nemeslevéllel megkoszorúzott nyomorúság, azt nálunk sok százezer nincstelen nemesember nagyon is aprólékosan ismerte. Hogy Kossuth Lajos közülük került ki, a koldusszegény kurtanemesek hasonlóképpen tisztán látták szerete az egész országban - és mindvégig úgy érezték, az ő szülei is, az ő rokonsága is, és ő maga is szintén a németek járma alatt szenved. Kossuth félistenként szólalt meg a számukra, akkora nagy erővel és akkora nagy *semideos* merészséggel, amiről ők álmodni se mertek volna. Eközben a mondatai, sok más mellett, pontosan ugyanazokat a gondolati elemeket és árnyalatokat jelenítették meg, amelyek az ő elméjükben is mozogtak – s így amikor eljutottak a szavai az ország számos szegletébe, ezer és ezer alsónemes azt érezte: ő is épp ugyanezt szerette volna mondani. Erre a hangra többszázezer tönkretett és kisemmizett kisnemes lelke fölindultan, mindenre elszántan várakozott nagyon régóta már. Kossuth tulajdonképpen készen kapta azt a robbanáskész gyúanyagot ami az alsónemesség százezreiben sistergett évtizedek óta: és ami egészen a németellenes szuronyrohamokig vezette ezeket az embereket.

Persze készen kapta volna mindezt más is, a negyvenes évek végén szintén politikai pályán mozgó alsónemes is, még hozzá nála messze megszállottabb is - és mégsem sikerült élnie vele. Irányin, Lukácson, Házmánon át Madarászig, és számos, ma már egészen elfeledett akkori politikusig se szeri se száma akkoriban az ország egészének mozgósítását megcélzó álmódózónak, ám az emberek valódi megmozdítását illetően már szerénynél is szerényebb sikerre jutónak. Berzenczey, Jeszenák, Lukács katonákat toborozni jár maga is: ám amíg a zempléni szónok magasra emelt zászlaja alá összességében csaknem nyolcvanezer újonc áll, addig nekik alig jön össze esetenként ezer - és a negyede annak is elszelel. Izzanak a fölhevült tettvágytól a korabeli forradalmár költők és írók is - ám ennek meg, amikor elmennek vidékre agitálni, vagy paradicsom, vagy veremben megrohadt zeller, vagy záptojás záporozása

a vége... Kossuthnál sohasem. Kossuth Lajos tudott ugyanis valamit a politizálásról, az emberek mozgósításáról, amit ők egyáltalán nem - és amint nemsokára szólni szeretnénk róla, ez is összefügg a *semideos* elszíneződésű pszichikai alkatával.

*

A *Gottmensch Klub* különös lényének mindig is elege volt az emberi élet színtelen és pitiáner elemeiből, jelentéktelen mindennapjaiból - nincs is olyan nemes vizitáló az előkelő szalonban, akiben ne élne csillapíthatatlan vonzalom minden iránt, ami az eviláginál magasabb, ami éterien emelkedett, ami *ideális*. A klub kiváló látogatói köréből Kossuth Lajos kormányzó úr sem mentes ettől. Kossuth lámpasugárba keveredett éjjeli pille módjára csapdos az *ideális* övezetében már csemete *semideoi* minőségében is. Hol kamillateával a kezében, hol pemetefű cukorkával a szájában az ókortól a reneszánszig irgalmatlanul végigvadássza a civilizációtörténetet, megállíthatatlanul összeírja az *ideális elgondolás* és az *ideális cselekedet* eseteit és máris aforizmák egész sorozatává szűri őket. Semmi kíméletben nem részesülnek se császárok, se cárok, se szultánok a részéről, ám politikusok, miniszterek, államtitkárok sem, amennyiben a műveleteikből elmarad az *eszményi* eljárás és az *eszményi* megoldás. Persze a számonkérő szemlélődés ezzel még egyáltalán nem ér véget, zsenyéiben az ókor rétorai, az egyházi világmentő orátorai, valamint a reneszánsz szónokai is sorra elvonulnak a rettenthetetlen szigorúságú ítélőszéke előtt. Nincs kakas, kacsa, liba, kopaszgigájú kappan, ami a *tökéletes* tetteknél lázasabban foglalkoztatná a fiatal Kossuthot gyermekéveiben. Nincs dinnye, kúszóbab, kaccsal kapaszkodó tők, ami az *ideálisnál* jobban magával ragadná. És akármennyi évtized múlik is el, ebből nem enged egy jottányit sem. *Amennyi az Ideális Tartalom a lelkedben és a tetteidben, pontosan annyit érsz:* mondogatja csaknem egy évszázad múltán vizitálóinak az idős polihisztor is.

Kossuth Lajos számára már gimnáziumi esztendői idején nyilvánvalóvá vált, hogy csaknem minden egyes ember messze a saját egyéniségének ideális színvonalá alatt éli az életét. És amikor már

országosan is ismertté vált a politikai működése, akkor egy pillanatra sem mulasztotta el szinte az összes emberből akire ráhatása volt, valamiképpen az ideális vonásait előcsalogatni. Nem kizárólag a toborzó körútjai folyamán, hol többezer felkelő döbbsent bele, hogy a lenyomorított és lebecsült lelkében tényleg benne lobog a bármire kész hazaszeretet. Nem kizárólag a harcokat követő hadseregszeglén, hol a lóporosan, leizzadtan fõlsorakozó katonák tömegei fedezték fel, hogy Kossuth korántsem túlzott a buzdító beszédeiben: a félelem leküzdése, a bátorság, a hõsiesség, csakugyan jellemzõ rájuk, akármennyire is alábecsülték magukat eddig. De Kossuthnak a hadseregen túli, a közéleti, a közpolitikai tettei is hasonlóképpen teli és teli vannak az emberek jobbik énjére való szüntelen ráeszméltetéssel - akár az újságírói működése, akár a magyarországi védegyelet szervezése, akár a nemzetgyûlési mûveletei során. Még magánlevelezésén is végigvonul az emberek sűrû rádöbbsentése önnön értékeikre: már az elsõ mondataiban is szinte mindenkinek a magasabb, a színvonalasabb, az ideális vonásai irányába mozognak a gondolatai. Családi levelezésére is pontosan ugyanez a jellemzõ. *Angyalom*: szólítja meg a nejét az elsõ idõben, majd õrzi meg szinte minden alkalommal ezt a megszólítását (és az ennek megfelelõ mindennapos viselkedését) ezután is - és ebbõl nem enged, semmi áron, számos évtizeden át, bármekkora rosszindulatú vasorrú vénbanyává válik is az asszony az évtizedek során.

Kossuth Lajos a kitûnõ, a ragyogó, az *ideális* színezetek reménye nélkül szinte sohasem szánja rá magát politikai cselekedetre sem: minimum mellékíz gyanánt szüksége van minderre még a gondjai, a veszõdségei, a mérlegelése idején is. Még a legkeserûbb hónapjaiban is (például a cári *invázió* gyõzelme után is, vagy a francia szabadítóserég *villafrañcai* visszavonulása idején is) elsõsorban ettõl marad rendíthetetlen az ereje, és ettõl megzavarhatatlan a pszichikuma nyugalma is: mindig megcsillan számára valahol valaminõ megmentendõ, ígérletes, izgató arany szemcse. Hiába próbálja meg ezerszer is más szemmel nézni az életet, pár perc múltával máris visszatér a régi énje: embertársai pszichés összevisszaságából rendre a rejtett, parányi, széttiprás elõtt álló gyõngyszemekre, az események zavaros zagyából az elõszítható aranyra irányul a szeme. És hirdeti, hirdeti máris, micsoda remek arany szemcsét pillantott meg - és csalja elõ szinte

minden emberből a gyarlóságán, a zavarosságán, a sötét cselekedetein is átcsillogó, szép és ígéretes vonásait.

Kossuth a becsületemet adta meg nekem! Azt, hogy érek én is valamit!
- morogja meghatottan csonkolt alkarú nemzetőreinek egyike: megöregedve immár, életének nyolcvanadik esztendejében járva, a millennium idején. *Becsületet más senki sem adott nekem!* - teszi hozzá, aligha sejtve a magyar szabadságharc vezetőjének első számú eszméjét. A lelkeket kell felszabadítani, az embereket a szívük szerint való ideális viselkedésre rávenni, s akkor akkora roppant nagy erő születik, amittől eltakarodik innen az országhatár másik oldalára minden pénzes zsoldban álló osztrák, mert a pénz és a császárra való esküvés semmi, semmi... Kossuth leghatalmasabb történelemformáló tartaléka a lelkekben létezett. Hibátlanul tudta, hogy többszörösen felülmúlja önmagát sok százezer ember, amennyiben megrázóan igaz, mindenestől jogos - és a semmirekellőnek nézett embereknek végre a nagyszerűségüket is megmutató eszmék szerint vezéreli őket.

*

Ami a *barbármagyaroknak, butamagyaroknak* titulált, kizsebelt tömegek föllázadásából, a Csallóköztől a Csángóföldig föllángoló fanatizmus hatalmas lobogásából, hozzáértő hadvezérek és közszereplők kezén, kedvező körülmények közepette keletkezett, azon az európai államok vezetői nem győztek elcsodálkozni. Erdély kitakarítva, Buda visszafoglalva, a bécsi hadsereg kiszorítva az országból, szerbek, szászok és románok visszaverve: az ország önállósága és szabadsága csakugyan valósággá vált negyvenkilenc májusára. Kossuth Lajos és hadai diadalát a financiálisan teljesen elerőtlenedett, vészesen eladósodott, szétzilált seregekkel rendelkező udvarnak még csorbítani sem volt ereje. Ferenc Józsefnek a birodalma fennmaradásáért, katonai közbenjárásért, többször is térdre borulásra és kézcsókra kellett *I. Miklóshoz*, Minden Oroszok Cárjához lépdelnie.

Pedig, bármi különös is, Kossuth Lajos a Habsburg-Lotharingiai háznak korántsem sem volt akkora nagy ellensége, amint gondolni szokás. Kossuthot a kicsinosított és takarossá lett Ausztria további

fölvirágztatásának és táplálásának befejezése, az Ausztriáról történő teljes leválás, Magyarország teljes függetlensége érdekelte minden másnál ezerszer jobban a politikai pályafutása során és nem az uralkodó származása és személye: számos episztolája szerint ő akárminő uralkodót elfogadott volna, amennyiben egyedül a magyar nemzet ura és semmi más országé... Kossuth különben, királyhű fiatalemberként hajdanán, fiatalkori barátaihoz hasonlóan, lelkes tisztelettel tekintett a Habsburg-ház félévezredes történelemformáló teljesítményeire, közpolitikai tündöklésére és közjogi brillírozására. A díszes birodalmat egyfelől elkülönített ausztriai és magyarországi alkotmányozással, másfelől gazdasági újításokkal még érett politikusként is sokkal inkább jobbítani szeretete volna semmint megrongálni, és negyvennyolc márciusában, császárvárosi utazása során, még az udvar elleni villongásokat is csendesíteni igyekezett. Jellemzően a Habsburg-Lotharingiai ház felé tapogatózott legelőször 48 későnyarán és későőszén, Magyarország Ausztriától független fejedelmének keresése kapcsán: legelőször a lóti-futi, buzgónál buzgóbb Habsburg István főherceget képzelte a trónra, később a fiatal Ferenc József főherceg képével kokettált a trónosztó képzelete - bár a fennhéjázó, felületes, és beképzelt, Szepi becenevű trónvármányos tisztességes fölkészítését a föladatra kikerülhetetlennek látta (kiváló fiatalkori barátja, a *Haza Bölcsé* végzi majd el ezt, évtizedek múltán, az osztrák-magyar megegyezést megelőzően). De további bécsi főhercegeket is elfogadott volna uralkodónak a minden más országtól megszabadult magyar állam élén: és akármennyire másképpen is ecseteli néhány szerző, ő a valóságban egyedül erre, az állami elkülönülés politikai egyeztetésekkel és csatasikerekkel való elérésére összpontosított a szabadságharc idején nagyon sokáig - méghozzá a megegyezés szövevényeit *semideos* merészségű ötletekkel gondolva át csaknem egyes minden nap - egészen a márciusi, a magyar államot mindenestől megszüntető, császári *oktrojálásig*.

A debreceni nemzetgyűlés résztvevőinek nagy része is pontosan ugyanezt szeretete volna elérni az *oktrojálás előtt*. Persze főleg Kossuth Lajosnak a korabeli himnikus dicsőítésekben földöntúlivá kikiáltott tulajdonságaitól, hozzá a közjogi ötletességétől, és mellé a számos szövevényes problémán átlátó éles szemétől remélve a megegyezéses önállósulás megvalósulását. Kossuth hozsannázással körbe dicsőített

képességeire egyébként nem csupán a vidékre szorult nemzetgyűlés számos *mandatarius*a nézett áhítatosan: még a császári udvar védelmében meghúzódó politikai ellenfelein is nem egyszer riadalom uralkodott el, amikor erre gondoltak. Ahová a *semideoi* ujj elért, ott ugyanis rokonszenvezői és ellenfelei elcsodálkozására számos megoldhatatlannak mutakozó probléma valóban elkezdett megoldhatóvá válni: és ugyanezt várta szinte mindenki az ezután jelentkező problémák során is... Ám volt akkoriban egy ma már alig emlegetett valami - ami számos egyéb mellett - egyre inkább megmerevítette és nemsokára megbénította a *semideoi* ujjakat.

Rózsaszín diplomataseregünk

Hogy Magyarország a trónfosztás felé haladt a kibéküléssel függetlenedés helyett, hogy hamarosan háborúba keveredett a császári mellett a cári sereggel is, annak számos okát gondos adatolással végigelemzi a szakirodalom. Hogy Kossuth Lajos is lemondott dédelgetett tervéről, a csatasikereken alapuló és szellemes egyeztetésekre épülő önállósulásról, és az udvar meggyengülése nyomán ennél is szabadabb utat észlelt az ország előtt, annak okait is részletekbe menően ismerteti az irodalom. Ám a fenti fejleményeknek - a sűrűn előadott oksorozat mellett - van egy nagyon ritkán megemlített, az eseményeket azonban szintén meghatározó előidézője is, amire a mi századunkban már szinte alig utalunk: és ez nem a szabadságharc színtereinek politikai és militáris műveleteiben, nem is a császári udvar eljárásaiban, nem is a cár magyarországi politizálásában van - inkább egészen másutt, messze innen, a magyar minisztérium idegenbeli misszióinak működésében.

Aki a hazai és bécsi forrásokon túl végig olvassa a számos nyugati ország archívumaiban megmaradt missziós vonatkozású iratokat is, az alighanem nagyon megdöbben mindazon, ami a magyar misszió műveleteiről a papírokon áll. Angliában is, Franciaországban is, a Cári Birodalom lengyel területein is, a törököknél is, és másutt is, csapnivalónál csapnivalóbban működnek ezek ugyanis. Vérbeli diplomatája eleve egyetlen egy sincs az újszülött magyar minisztériumnak, ám ami jóval rosszabb: a misszió irányítójának pozíciójában nem is egy országban az éppen arrafelé vetődő, az éppen ott utazgató arisztokrata vagy vagyonos polgárember ül, nem egyszer szívességi alapon, óvatos édesgetés nyomán. Javadalmazása és felelőssége szinte semmi, számonkérés nem vár rá, emberei nála is járatlanabbak, sőt, egy részük szökött szabadságharcos, vagy egyenesen angol, orosz, osztrák informátor. Emellett a tapasztalatigényes diplomatamunkához túlzottan fiatal, harmincas éveiben járó a misszió irányítóinak java (Andrássy huszonéves például, nem is győz sajnálkozni évtizedek múltán a missziós műveletei miatt).

Ahonnán a fura diplomáciai kar tájékozódik, az főleg a korabeli brit, belga, francia, délnémet, török kiadású hetilapok, magazinok, napi

újságok cikkeinek sora - és az ismereteik megbízhatósága is ennek megfelelő színvonalú: nagyjából annyit sejtenek az európai politika ekkoriban igen gyors változásairól, mint a színes szöttesei mellett üldögélő és újságokat olvasgató isztambuli szőnyegárus. Próbálnak bennfenteseket kifaggatni, diplomáciai testületeknél szimatolgatni ugyan, ám amit mindebből összeszűrnék, azzal az otthoni minisztérium még rosszabbul jár. A forradalmat bámulat és lelkesedés, a forradalom képviselőit tűzijátékos dicsőség koszorúzza a külhoni birodalmakban, és a himnikus hallelujázás közepette a fölhevült hazafias vérét nagyon nehezen sikerül uralnia akárkinek is a missziós szolgálat soraiból. A diplomáciai képviselők fő foglalatossága a forradalom fogadtatásáról lelkesebbenél lelkesebben beszámolni, a kormányok baljós lépéseit kételkedve fogadni, a kellemetlen hírekről kétségbe vonó jelentéseket írni: emellett pedig meg nem szűnnének semmi áron az otthoniak elszántságát erősíteni, akarateréjét akár álhírekkel is megnövelni - így aztán nem egyszer mámoros odaadással és csillogó rétori ékesszólással mázolják rózsaszínűre még az ország egén vészjósloán összesűrűsödött, sötét viharfellegeket is... Kossuth Lajos a kezéhez kap jelentéseket a cár passzivitásának és az orosz sereg mozdulatlanságának csalhatatlan jeleiről még akkor is, amikor júliusban a nagykunsági rónaságon, az ott is előre nyomuló orosz csapatok miatt éppen az inasával csomagol.

Ahogy távolabbra és távolabbra kerülünk a forradalomtól, fokozatosan kezd kikopni a könyvekből, hogy Kossuth Lajos és társai a külföld tekintetében kezdettől fogva hiányosan és hamisan tált hírek, átszínezett információk, megtévesztőnél megtévesztőbb adatok alapján munkálkodnak: szinte akármivel szembe nézhetnek a nemzetközi politikában, egyedül a valósággal nem. Lényegtelené kezd minősülni így valami, ami pedig szinte napról napra meghatározta és nem egyszer eldöntötte a szabadságharc vezetőinek elhatározásait... Már 48 telén hamis hangokkal találkozunk a rózsaszín misszió részéről. Maga a Nagy Jellasics (*Josip Jelačić Bužimski*) főgenerális hüledezik döbbsen, télen is, tavasszal is, hogy a magyaroknak semmi sejtelmük sincs a műveleteik valódi visszhangjáról az európai országvezetőknél és a szentszövetségi nagyhatalmak irányítóinál. *Jön barátaim a nyakatokra a porosz vagy a muszka nemsokára*: veti oda az őt megvizitáló magyaroknak - persze ez sem jut el sehová, ahová eljutnia volna érdemes. De csendesen megszólal

néhány poroszországi és isztambuli politikus is: a szentszövetségi érdekeket, és mellé az óriási porosz és orosz erőt is mérlegeljük a magyarok a napi politikájuk alakítása során mert máskülönben nagyon rosszul járnak - ám még ez a nagyon óvatos javaslat sem érkezik meg sehova.

Az ellenkezője viszont igen. A rózsaszín misszió papírjain rendre a poroszok marakodásáról olvasni: a rajnai miképp marja a pomerániait, a pomerániai a sziléziait, a sziléziai a szászt, valamint arról, micsoda édes jövendőt vetít előre nagyszerű népünk számára ez a porosz megbolondulás és megbénulás. Náluk benuktabbnak csupán az orosz cári udvart észlelni eleinte és még sokáig a misszió jelentéseiből: a szemtelen polyákokkal rengeteg a cári gond, a polyákok partizán műveleteket visznek ráadásul, onnan egy árva cári szuronyos nem mozdulhat, miként a galíciai és moldovai rónaságról sem (onnan nem sejteni miért) - mindenesetre amennyiben jó sok ideig olvasgatjuk ezeket a papírokat, a végén akár még meg is sajnálhatjuk a magára maradott, mindenkitől elhagyott, elárvult ausztriai impériumot, az egyik városból a másikba szökdöső császárával és államtanácsával együtt... A diplomatasereg bőven harciasabb azonban ennél. Bátran felelhetünk diadalmasan, köztársaság kikiáltásával, királyválasztással, trónfosztással, bármivel a magyar állam megszüntetésére, szabad az út: vezeti elő ötleteit a szentszövetségi oroszánok elgyengülését ecsetelve nem is egy missziós.

*

A szabadságharcot megelőző időben *muszkának* nevezték az orosz sereget és *muszka cárnak* az orosz uralkodót az emberek. Nevéhez híven, inkább csak regényes nevezetességnek, színes mesefigurának számított az akkori magyar gondolatvilágban a muszka cár a prémes vitézeivel együtt - és ennek a mesebeli messzi seregnek az idejövételére szinte senki nem számított az országban, még a világhorizontú és világot járó arisztokraták se nagyon. Hasonlóképpen volt szokás rájuk gondolni, mint évszázadokkal azelőtt a színes selyembugyogós janicsárookra - akiknek a meséből való előlépésére és megérkezésére egyébként számos akkori aprófalú népe áhítatosan, rózsavízzel és szagos mügével várakozott: amíg

a mesebeli janicsárok pillanatok alatt agyon nem szúrtak szinte mindenkit jatagánnal és rá nem gyújtották az életben maradtokra a szalmazsuppos épületeket.

Az 1849 tavaszán Budára bevonuló hazai hadseregnek se, a Pestre készülődő kormánynak se, továbbá a fővárosba telepedésen gondolkodó nemzetgyűlésnek se volt világos elképzelése róla, miféle rettenetes eseménysor áll előttük. Emiatt Kossuth is, Szemere is, Görgey is, Mészáros is, továbbá a többi fővezér is, bőven kap a fejére bírálatot és felháborodást a bukást követő hónapoktól kezdve a későkádári korig - noha aligha igazságos az őket érő szigorú elmarasztalás. A derűlátásuk és tájékozatlanságuk legfőbb oka ugyanis egyáltalán nem a politikusok és seregvezérek nagyszájúságában, elbizakodott önimádatában, vagy éppen gyermeteg naivitásában van, amint azt megállás nélkül és nem egyszer vérvörös indulattal emlegeti az irodalom néhány szerzője - inkább ezúttal is másutt, nagyrészt újra a rózsaszín sereg műveleteiben.

Az ellenőrizhetetlen, messze idegenben működő misszió által mindenütt elhíntetett illúzióktól negyvenkilencben ugyanis már végképpen nem volt szabadulás. Végig hálózták ezek emberről emberre, irodáról irodára átadogatott papírokon a szabadságharc intézeteit, ott voltak pénzügyminisztériumban és pénzverdében, nemzetgyűlési padosorokban és szószékeken, vagy éppen a seregvezérek szobáiban. S bár a bukás hatalmasabb hatóerők és lényegesebb tényezők következménye - a tényezők tágabb körén belül a diplomáciai karnak döntő fontosságú fordulatokhoz lett köze: dicső és dicstelen lépésekhez egyaránt. Például a debreceni trónfosztásig a nemzetgyűlés sohasem jutott volna el a rózsaszín sereg nélkül. Európa halaszthatatlan és hő kívánalmaként, továbbá a függetlenség külhoni tiszteletben tartásának kőkemény követelményeként tálták odakintről ezt - és számos vonakodó politikust végül éppen ez győzött meg. A győzelem mámoros illúziója, a pesti visszaköltözés se valósult volna meg a rózsaszín missziósok nélkül, akik állandóan szimpla rendőri intézkedés színezetében állították a magyar minisztérium elé az orosz csapatok mozdulatait (a márciusi szebeni esetre emlékeztetően, amikor némi rövid rendcsinálás után a cári sereg valóban vissza is vonult az államhatárra).

Mindezekért főleg Kossuth Lajos kap kemény ledorongolásokat a kesergő későromantikus bírálótól: hogy a tündöklő dicsőséget keresve belehajtotta a túlerőbe a hazát, hogy a fellengzős illúziói miatt még az együttes cári és császári sereg ellen is világraszóló csodasikereket akart összehozni. Ennek azonban éppen az ellenkezője igaz. Kossuth Lajos a valós szituáció, az igazság megismerésekor elképedve és nagyon megdöbbenve vonult védekező pozícióba, ezután mindenek előtt a védekezés szempontjait érvényesítve szervezte a seregei és minisztériumai működését, abban az órában pedig, amikor világossá vált számára az ellenállás értelmetlensége, máris az azonnali megadás oldalára állt. Majd Görgeynek a kormányzói tisztségét átadva, igen gyorsan, mindössze pár óra alatt, éppen maga állta el az utat minden maradék illúzió előtt.

*

A *Gottmensch-et* be kell csapni, hamis információkkal megállás nélkül szépen etetgetni, mert akkor a valótlan adatokat elemzi szét és emiatt meddő útvonalra jut: céljai elérésének ez az igazi ellenszere. A *Gottmensch Klub* furcsa lényeknek nyugtalanító világformálása ellen évszázadokon át mindig is ez volt az első számú orvosság. Kiválóan kitanulta Firenze és Lipcse, de hasonlóképpen Weimar is a maga *semideojával* szemben ennek a csodás medicinának a megbízhatóságát és eredményességét. Ettől bénultak le főleg Kossuth Lajos *semideoi* ujjai is. Kossuthot hónapról hónapra becsapták a csupa jóindulattal átitatott rózsaszín misszióisai - és amikor végre megismerhette az igazságot, pőrén, úgy ahogy van, akkor már remény se nagyon maradt semmire. Őt, a hadait, a híveit, a legdöntőbb tényezőnél, a cári és császári csapatok elsöprő erejénél és győzelmes műveleteinél valójában már *sokkal előbb* a vereség irányába sodorta a rózsaszín sereg - amikor elvette egy ragyogó adottságú, szövevényes egyeztetések végig vitelére is alkalmas ember elől a magyar önállóság akár szerződéses megbékéléssel, akár szélesebb nemzetközi érdekegyeztetéssel, akár valósabb politizálással elérhető megvédését.

Mártírkoszorús világpolgár

Lehettek bármekkora kiválóságok is, a különféle beceneveket és titulusokat a *Gottmensch Klub* bajnokai se kerülhették el. *Luló, Lulóca, Mucili, Muci, Mucó*: Kossuth Lajos is bővelkedett becenevekben, már gyermekévei idején, majd a nőtestvérei rokonságában és a saját családjában is... Kossuth különben teli volt életszaggal, nemes és emelkedett *semideoi* státusza ellenére is. Szeretett hátszló lenni, amelyet parányi gyermekei időnként meglövegolnak, szeretett sámlira ülni és szemtelen arccal nagyméretű galuskákat szaggatni a mindennel spóroló szakácsnő mérgesen szuszogó orra előtt. És idehaza is és az emigrációban is szeretett óriási nagyokat enni vacsoraidőben - például az apróra vágott és gondosan megpirított szalonnával saját kezűleg meghintett csuszából.

Kossuth kényelmes, laza, bő szabású *redingote* ruhákat (nyúlánk, némiképp zsakettszerű öltözeteket) viselt elsősorban angliai emigrációja idején, és még évekkel ezután is - újságok és napilapok ágaskodtak minden zsebéből elő, megállás nélkül szivarozgatott, s egész megjelenése semmiben sem volt más, mint az akkori, angol, viktoriánus polgárembereké. A külseje is teljességgel hasonult hozzájuk - különben a korabeli londoni lordok, képviselők, bankárok, tőkésék a túl komoly, túlon túl tekintélyes kinézetükkel kicsit karikatúrának hatnak ekkortájt amint azt számos angol író megfigyeli: és a meglepődött magyarok útbeszámolóí szerint az ő megjelenése is pontosan ugyanilyen volt. Ekkoriban hagy fel a híres Kossuth-szakállal (cincálja magát naponta pengével aki akarja, minek ez az időtöltés) hiszen hódítani Viktória királynő flörözött kalapú, telecsipkézett fehérneműjű, karcsúra befűzött hölgyei között finoman fésült teliszakállal és világoskék csillagszemekkel is van mód - noha pompás *gentleman* modor és választékos úri illatok övezetében osztogatni illendő ehhez időnként csipkés napernyőket, néha párizsi női zsrnálokat, néha pedig érzelmes elbeszélők vörös selyemborítású és szívdobogtató regényeit is. Szemérem és kacérság, finom félrepillantás és fölbuggyanó kacaj közös hullámzással lengi körül Viktória királynő korában a londoni korzó híres hölgyeit, a hol légies, hol teltkarcsú, hol halovány, hol tűzrólpattant, de föltétlenül díszesen fölékszerzett hölgytüneményeket - akiknek a

soraiban az angol *notabilitások* mellett (családja elől persze gondosan elrejtve) az ünnepelt magyar szabadsághős is igen szép sikereket arat.

A londoni beilleszkedés lényegesebb hozadékai a hölgyek mellőli oldalpillantás révén mutatkoznak meg azonban inkább, amikor is az otromba és rettenetesen ronda, ám vadonatúj és vagyonban úszó polgárpületekre, az emeletes omnibuszok sokaságára, a mindig szürkén és sietősen áramló embertömegre rezzen rá a szem - arra, ami már csupa nagyvárosi, csupa polgári részlet az albioni párában: minden mérce más itt, egészen más világ érlelődött meg itt, mint ami otthon van, ám olyan, ami valóban az igényei szerint való. Kossuth Lajos, tizenkilencedik századi *semideohoz* illő módon, szinte a világon mindenütt megfordult ahol egy akkoriban élő embernek egyáltalán módja volt megfordulnia, számos országuralkodó palotáin ugyanolyan magától értetődően ment végig mint a járvány sújtotta vidékek gunyhósortain - ám igazán elemében mégis csupán egyetlen egy övezetben érezte magát: az akkori világnak messze az élén járó, az akkori világot mindenben megújító, modern nyugati polgárság miliójében. Arra a tartományra talált rá itt, az egyenrangú, az egyenjogú, az időnként egymásért is összefogó embereknek arra a paradicsomára, amit eredetileg otthon szeretett volna megvalósítani. Kossuth valójában a saját megvalósult álmában mozog nyugaton - bármennyire is szomorúságos mártírkoszorú csügg rajta akármerre jár.

Eperjes híressé lett *Nobilissimus Dominusát*, kossuthfalvi Kossuth Lajos urat, már eleve a vérbeli nyugati polgár minéműsége, napi magatartása, gondolkodásmódja is magával ragadja. Alighanem a saját sorsából is eredően, mindig is az alacsony sorból előre jutók világa ragadta meg az érdeklődését elsősorban: akiket nem a származás előnye segít, sokkal inkább a naponta elért munkasiker, akiknél az egyénnek rangot nem az ősei csodálni való nagyszerűsége ad, inkább a jelenben egyénileg elért eredmény, és akiknél a család sem egyéni gőgöt vagy méltóságérzetet árasztó arisztokratikus elkülönülést eredményez, inkább összetartozásra ösztönző ambíciót és együttes előre jutás. A közös küzdelem, a közélet, a közszereplés a vadonat új polgári világban szinte már áhitattal övezett megbecsüléshez jut, és alig van ember, aki ne volna részese: az országformáló és városformáló sürgés, szervezkedés,

szervezetalkotás elválaszthatatlan az akkori *citizen* mindennapjaitól.

Kossuth Lajos sorsa a magyarországi emelkedése idején pontosan eszerint a polgári előre jutási *processzus* szerint alakult: ám az otthoni világban ezzel még nagyon idegennek számított - itt azonban már akármerre pillant is, és akár mely nagyvárosban néz is szét, mindenütt polgárok ezrei mozognak a számára meglehetősen ismerős pályán. Ez a világ nagyon is otthonos a számára, a számos pompás szabású sötétbarna, sötétkék, sötétszürke *redingote* ruhánál is jobban illik rá - s noha az emigráns sors *obligát* panaszait naponta rutinosan vezeti rá valamennyi episztolájára, valójában angliai életének szinte minden egyes percét élvezti: a neje nem győzi megállás nélkül panaszolni, mennyire nincs otthon, mennyire nem példás családapa már, mert immáron egész nap szüntelenül a városban van, és sötétebbnél is sötétebb az éjszaka amikorra végre nagy nehezen hazaér.

Kossuth Lajosnak, bármennyire is nem szép önagyszerűségétől, egyszerűen szökdösnie volt szükséges mindehhez csaknem napról napra a családi otthonból. *A kormányzó!* - harsant fel törökországi házához hasonlóan minden egyes alkalommal az itteni otthonában is az inasok szózata, amikor volt szíves egyik szalonszobából a másikba átsétálni a vendégsereglet előtt, amely máris sorfalba nyílt előtte: ám ő csupán illendő és rövid párbeszédre vállalkozott még az újonnan jött és a még újabban érkező vendégeivel is, és a szeme sarkából ezalatt rendre a saját kezűleg zsírozott zsanérú, sohasem csikorgó, sohasem nyikorgó ajtót méregette, amelyen át rövidesen elsurrant a pezsgéssel, étellel, vérbeli polgárvilággal sűrű albioni utcákra.

*

Ízlett Kossuthnak a nyugati politikai világ is. A közéletet ugyanis mindenestől a maga szájíze szerint alakítja át a pozícióba jutott polgárok serege ekkoriban nyugaton: a nagy mágnásegységek irányítását szépen átcsereéli a parlamenti pártok arányosan egyensúlyozó műveleteire, a nyugodt arisztokratikus eleganciát pedig a parlamenti izgalom, színesség, érdekesség, szimatolgatás, suttogás szemérmetlenül zsongó

világára - és Kossuth ezt messze életszagúbbnak és emberszagúbbnak ítélte, mint akármi mást a nagypolitika világában eddig. A klub, a teaszalon, a kávészalon, a félreeső folyosó, az épületvégi csigalépcső a parlamenti politizálás igazi színterei ekkoriban nyugaton, mert magában az ülésteremben inkább csak a politikai színház jelenetei peregnek megállás nélkül, csattanós szűzbeszédekkel, rutinos rétorok parádézó mondattirádáival, elsötétült szemmel és vérbeborult arccal előadott monológokkal, melyeket időnként néhány síri sápadtsággal elővezetett rágalomária szakít meg - miközben a jelenetekről színdarabkritika módján írni szándékozó újságírók szorgalmasan jegyzetelik a poénokat, a vendégnézők pedig piros arcúra izgulják magukat az emeleteken. Az újmódi világból eredően ekkoriban csakugyan remek színésszé vagy parádés előadóművésszé szükséges válnia annak, aki az ország sorsában valami érdemi változást is el szeretne érní (persze amennyiben a csigalépcső peremén nem suttog eléggé ügyesen).

Kossuth különben lelkes védelmezője a politizálás polgári átszíneződésének minden országban ahol jár, és sokakat meglepő módon még az akkori polgárság állandó gúnyolásban részesített, vicclapokat megtöltő vonásait sem ítéli el. Egyáltalán nem zavarja például a nyugati nagypolgár szinte mindent átítató sznobsága és az összes európai nagyvárosban ekkoriban végig áradó sznobéria. Nézete szerint ugyanis a gyarapodó polgár a sznobizmusával, a maga igényeit meghaladó irodalom és művészet szívós és áldozatos pártolásával, valamint elterjedésének elősegítésével, valójában előre mozdító szerepet visz a civilizációtörténetben. Zseni, génius, vátesz és más gyanús alkotóegyéniség egyáltalán nem érdekli ugyan az akkori nagypolgárt, ám a jó, sőt magas színvonalú irodalmat, színházat, szobrászatot, piktúrát, a zenével együtt már szépen pénzeli és szervezetei révén igen nagyvonalúan szponzorálja is, emellett állandóan vásárol: otthonát mesterien megalkotott olajképekkel, pasztellekkel, akvarellekkel éppen úgy zsúfolásig megtölti, mint szobrokkal, iparművészeti remekekkel, vagy regényekkel, és persze az elmaradhatatlan zongorakottái özönével. S bár a tobzódó bőség és a túlradó burjánzás lehámlik a későbbi korszakokban a lakásberendezésről és lakáskultúráról, a hajdani lényeg tulajdonképpen korunkig fennmarad: a 2010, 2020 körüli, többmilliárdos lélekszámú *komforttársadalmak* kultúrájának és korunk többmilliárdnyi

komfortemberének minden magastechnikája és számítógépes világa ellenére nagyon is az egykori nagypolgárnak a személye értékességét szemléltetni akaró, megbecsülést elváró magatartása és a milióigénye az alapja.

Az Angliából távozó, Cavour és III. Napóleon háborújában közreműködő, hazája felszabadításának lehetőségeit kereső Kossuth Lajosnak a rangja, értéke és megbecsülése már eleve adott volt az elkövetkező, olaszországi évtizedei során - ám a nagypolgáriság számos más eleme változatlanul jelen van az ottani mindennapi életében is. Legenda, hogy néptelen pusztaságban, elhagyatottan él és a napi ennivalóért megalázó papírmunkák sokaságát végzi - s noha nem nehéz ezt a regét összeszőni a szép számmal megjelenő polihisztóri írásai vagy éppen az emigrációs iratai megjelentetése nyomán: ám ettől még a mendemondának éppen az ellenkezője igaz. Barracone főúri barokkpalotái és kolostorai között, a havas hegycsúcsokkal körbevett ligetes és kertes területben lakik valójában, csaknem egy évtizeden át, méghozzá nem is egy szakácsnővel, szolgálóval és inással övezve, miközben amerikai és angliai élete során megszerzett pénzének évjáradékait néhány esztendőben még elköltenie sem sikerül. És bizony a torinói jómódú polgár életét éli akkor is, amikor innen elköltözik. Új otthona a város emberekkel zsúfolt sétaterénél van, szobái és szalonjai a pezsgő városi utcákra néznek, a mellékszobákban szakácsnő, szolgáló, inas. Közben a fiai is gyarapodnak, mindketten újításokról elhíresülők, igen jó nevű mérnökök az iparosodó olasz világban: ők azonban reggeltől estig elfoglalt emberek - viszont az apa élete már maga a pénzért megvásárolható szabadság, amely utazásról utazásra, passzióról passzióra ível: és rövidesen az írásunk elején emlegetett, az amerikai és európai világban egyaránt áhítatos elismeréssel övezett, *reáltudományos* innovációkra vezet, amelyeket nemsokára már számos országban alkalmazni is elkezdnek.

Gondolatvilágát a *humán tudományokban* kibontó írásainak viszont még ennél is mozgalmasabb, virulóbb (és időnként szintén ovációba csapó) a nyugati visszhangja. Pedig Kant filozófiájától kezdve Marx és Engels közgazdaságtanán és társadalomtanán keresztül a Darwint tévesen tovább vivő fejlődéelméletekig, a bíráló észrevételek szigorú

sorozatot is megkapja a részéről szinte minden jelesebb elme, aki a század során akármiről is megszólal. Ugyanakkor - *semideos pszichikai alkatához* illő módon - az államelmélet, a gazdaságelmélet, a jogelmélet övezeteiben is rendre igen emelkedett, ideálisan merész és ráadásul nagyon újszerű mindaz amit ír - ám ennek ellenére ezek az elgondolásai is elkezdenek nemsokára szerephez jutni számos ország államéletének alakításában és gazdaságának mindennapos megszervezésében egyaránt. Egy könyvtárszoba kitelne különben az eszméit és gondolatmeneteit akkoriban is, azóta is aprólékosan elemző, angol, amerikai, német, olasz, magyar nyelvű művek sorából - emellett a nézetei párhuzamait, változatait, és mindenek előtt az eredeteit, a gyökereit elszántan nyomozó írásözönből.

Ám lehetne bármekkora a könyvtárszoba, lehetne bármennyi kötet a könyvespolcokon, a legdöntőbb, a legfőbb forrását hiába keresnénk benne mégis az eszméinek. Máshol van az ugyanis, mint az államelmélet, a gazdaságelmélet, a jogelmélet, vagy a jogtörténet övezeteiben... Kossuth Lajos kisfiú korától a haláláig folyamatosan azt a hangot figyelte ugyanis, ami az örökös alkalmazkodásba, megalkuvásba, muszájba szorított emberek szívéből szól - és éppen emiatt, az emberek szíve szerint való eszméi miatt eleven mindmáig és marad eleven még sokáig.

Összegzésül

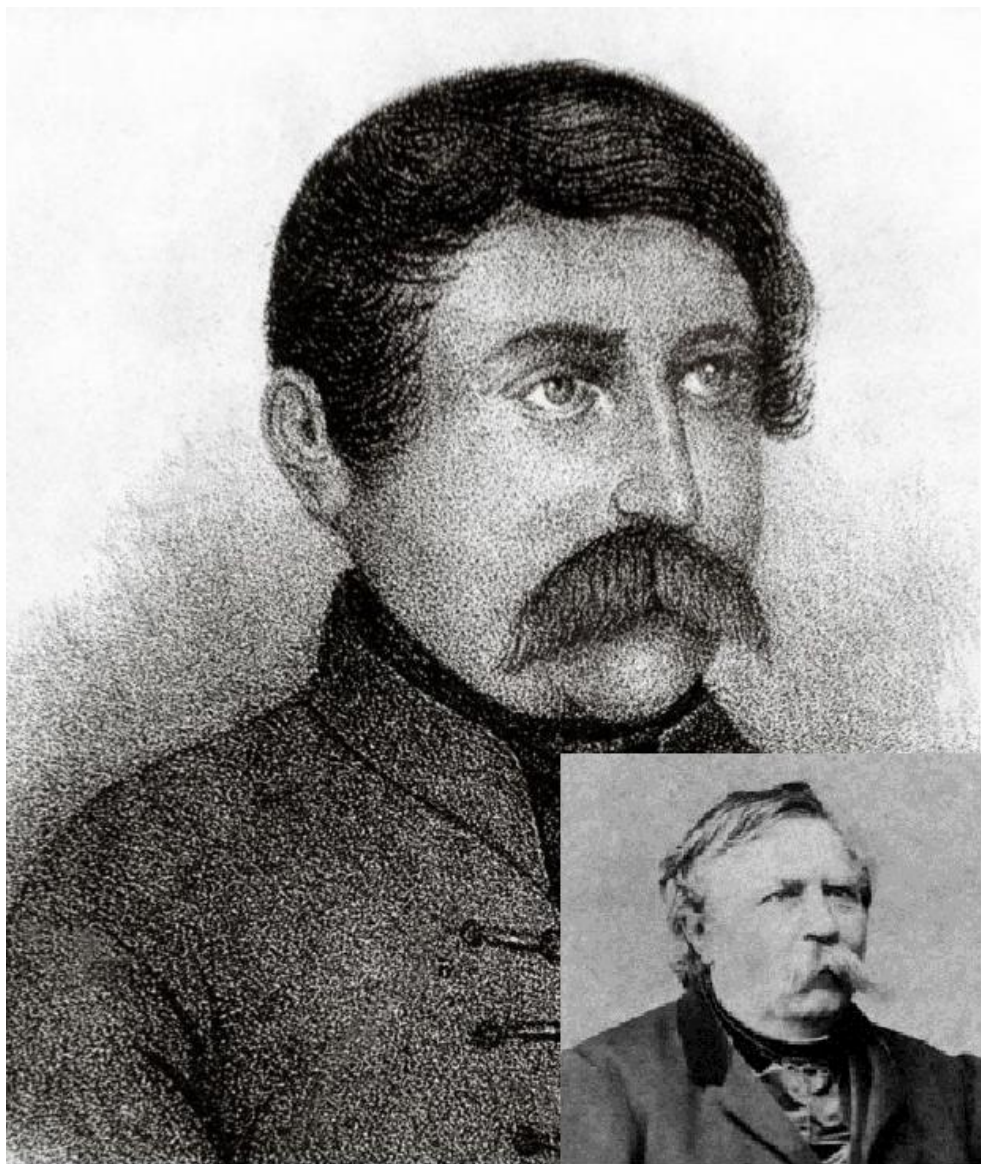
Magyarország lassú reformkori előrehaladását váratlanul szélsébbé változtatta valaki az ezernyolcszáznegyvenes évek végén. A hazai és külföldi forrongások felszelét fölhasználva, küzdőtársai hol lendületes, hol lankadó támogatásától kísérve, a királyi és főúri hatalom heves tiltakozásai közepette keresztülvitte a közállam kiépülését, kiküzdötte a közös teherviselést, a törvény előtti egyenlőséget - emellett a jobbágyfelszabadítást, a sajtószabadságot, az elszakított országrészek visszacsatolását, az önálló magyar minisztérium megvalósítását, a nép által választott nemzetgyűlés megalakulását - és végezetül megnyerte a magyar nép szabadságharcát az ausztriai nagyhatalommal szemben. Közel kétszázévezres cári *invázió*, *abszolutizmus*, *passzív rezisztencia*, *provizórium* elodázhatta ugyan magyarországi műveletei gyümölcseinek megízlelését, ám működése nyomán elkerülhetlenné vált az országot az egyenrangú európai államok sorába engedni és elfogadni egy nagyon régóta elmaradott és akármikor megrabolható provincia megszűnését... Tevékenysége nem volt emberméretű, amint a civilizáció számos ágában az innovációi sorozata sem az. Ám a körülötte kialakult, századok óta szünni nem akaró áradozás ellenére az életműve egésze mégsem páratlan csoda vagy megmagyarázhatatlan jelenség. Ha kevésnél is kevesebben, de a történelemnek léteznek hatalmas keresztmetszetű területeken, nem ember méretűen munkálkodó, és nem ember méretű életet élő alkotói, ő ezek sorából való volt. Mindmáig mint egyetlen egy magyar.

DEÁK FERENC

Az ezüstkor reformerei

A *reformkor* szóról az ezernyolcszázhuszas, harmincas, negyvenes évek szabadságharcig ívelő szakasza szokott eszünkbe jutni - noha abban az évszázadban valójában nem egyetlen reformkorunk volt, hanem kettő. Az első, az *aranykor*, a nagy magyar reformgeneráció működésének ideje, a szabadságharc és a cári intervenció nyomán szerte az országban pusztuláshoz és vérözönhöz vezetett - a második, a császári udvarral való megegyezés utáni idő, amit nemzeti érzésünk nem egyszer önfeladónak ítél és *ezüstkornak* csupán ritkán nevez, viszont már egészen más eredményre jutott: műveletei nyomán egy újdonat új és akkoriban még csillogó világváros, valamint vadonatúj épületsorokba öltözött vidéki városok nőttek ki a földből. A végeláthatatlan mocsarak, az óriási pusztaságok, a néptelen erdőségek, a járhatatlan utak elvadult országrészeiből sűrű vasúthálózattal összekötött, új ország született meg. A kiegyezést lehet kérdőjelekkel körbevenni, hibáztatni, vagy bűnösnek hirdetni akár - az országgyarapodás eredményeit illetően azonban a második reformkor egyáltalán marad el az első mögött.

Nagy egyéniségeire és országirányító vezetőire nézve sem. Kirobbanó tehetségű, történelemformáló képességű, nagy műveltségű emberek csaknem valamennyien. Látókörüket többszöri és hosszú külföldi tanulmányutak, forradalmak és bukott forradalmak tapasztalatai bővítették, és mindezeket megszenvedett végig gondolással, szélesen elemző aprólékossággal (és mellé színes írói adottságokkal) maguk rögzítették. Szemere Bertalan, Jámbor Pál, Gorove könyvei, Eötvös, Szalay, Csengery művei és magánlevelei *européer* gondolkodókra, emellett az akkori itthoni és nyugati világ pontos ismeretére vallanak. Valamennyien kiváló szónokok is, noha másképpen már mint akármelyik ércesebb szavú aranykori elődük: az ékesszólásnak azzal az örökzöld antik civilizációból merített áradásával, az érvelő és eltűnődő mondatoknak azzal a jól ütemezett, szerencsés arányú, szemeket fölcsillogtató összeillesztésével, ami abban az időben egyedül csupán az angol parlamentre jellemző - s arra sem mindig. Már 1861 folyamán, a császár alkotmányozását elutasító országgyűlésen megjelennek, és mindvégig a visszautasítás problémájára összpontosítva, azt erősítve, szélesítve, variálva vonulnak fel - és ékesszólásaik gyűjteménye akár egy

ezernyi színezettel megszólaló nagyorgona muzsikája gyönyörködteti még mai olvasójukat is. Nem Bécs, hanem Európa távolabbi horizontjai felé fordulva beszélnek valójában - és igen ritka pillanatként az öreg világrész ekkor csakugyan odafigyel rájuk, a szabadságharcát veszett és zsarnoka szemébe néző nemzedékre. A készülő két feliratot folyamatosan fordítják a világnyelvekre is, és nem is egy európai parlament népképviselőinek is elküldik. Klauzál, Trefort, Somssich, Lónyay, a tragédiaíró Madách Imre hamarabb lesz híres a külvilágban a pompás országgyűlési szónoklatai révén, mint itthon az alkotásaival... Hatvanhétben a közös hangszer hangzása kifényesedik, diadalmas hangszín is telíti, három hónapon keresztül a kiküzdött és visszanyert negyvennyolcas alkotmány szerint működik ugyanis a nemzetgyűlés és az önálló magyar minisztérium (noha a megegyezés szerint nemsokára már közös hadügy, külügy, finanszminisztérium következik, koronázással) de ekkorra már a pénzügyi, gazdasági, szellemi erők összpontosítása és az országot viharos gyorsasággal előre juttató műveletek elindítása csaknem egy esztendeje megtörtént - és közel négyszáz esztendő után először, az ország elkezdett újra a nyugati véráramba illeszkedni.

Valójában az *Aranykornak* a diadalmas tettektől telített, túlszíneződő, fordulatokkal teli fejleményei, később a forradalom vonja el a szemünket arról a csendesen, szívósan, ám minden egyes elemében nagyon átgondoltan végig vitt munkáról, aminek a révén az *ezüstkori* generáció az egész országot újjáalakítja. És persze a színtér is más - immáron nem az utca, nem is a szónoki pulpitus a sétatéren, sőt még csak nem is a parlamenti ülésterem: az ezüstkori országformálás első számú színtere egy messze prózaibb valami, az irodaszoba. A korabeli hivatali helységekben kodifikáló, törvényelőkészítő, területeket beszabályozó tevékenység főleg a kimeríthetetlen bőségű ötleteivel, s a mindennapi élet árnyalataira csakugyan ráigazított javaslatai özönével csodálkoztatja el a megmaradt minisztériumi iratok olvasóját - persze mindezekon csupán addig marad csodálkozni való, amíg meg nem nézzük a mindent eláruló névsorokat: ugyanis a szellemi élet csaknem valamennyi nagy egyénisége ekkoriban éppen itt, a minisztériumi negyed irodáiban ül! Korábbi korokban a követválasztó megyegyűléseken és a nemzetgyűlés vitaasztalainál vállalt szerepet az országos elit, ám ezúttal csaknem mindenki átköltözik ebbe a serényen és sebesen munkálkodó világba - a

magyar civilizációtörténet egyetlen olyan periódusa ez, amikor nem a megszokott adminisztrátorok, inkább a nemzet mindenkinél jelesebb, messzemenően első számú erői gyűlnek össze az irodaszobákban.

Javarészt természettudósok és társadalomtudósok ők - noha gyárvárosok előteremtését, politechnikai iskolák szervezését, vasútvonalak meghatározását végzik. Aligha különös tőlük hát, hogy leghatalmasabb tettüknek a Magyar Tudományos Akadémia komoly tömbjének fölépülését tekintik, a folyóparti sétánynál, ahová ekkorra már a pesti városrész is elér, sokemeletes magánépületeivel, nagyméretű és visszhangos lépcsőházaival, némiképp palotákat utánozva: és a reneszánsz pazar építészetét idézni szándékozva, ám csupán *vakolatreneszánszot* megvalósítva, valójában az akadémia épülete is ilyen. Ám belül korszerű és lázas a munka, valamennyi minisztérium népe az ebédidő órái alatt és a munkaideje után egyaránt idejár, régészeti, jogelméleti, gazdaságelméleti, vagy éppen vegytani esszét írni - és az alkotás mellett pontosan ugyanannak örül, aminek pár órával azelőtt az irodájában: hogy egyáltalán nem szükséges neki politizálnia! Soha apolitikusabb politikai generáció nem volt az övéknél nálunk: ifjúságuk esztendőitől, a negyvenes évek politikai mámorától mindannyian megcsömöröltek, a világosi összeomlás és ájultság éveiben értelmes munkavégzés nélkül maradtak, ám most, javakorabeli emberekként immár, mohón, megsokszorozódott erővel, megállíthatatlanul vetik rá magukat a megvalósíthatóvá vált országalakító szervezőmunkára, s mellé a megírhatóvá vált esszékre, elemzésekre - vagy éppen regényekre és epigrammákra. Politikáról hallani se kívánnak többé a legtöbben - teljesen a liberális és konzervatív fővezérek kis létszámú körére bízzák a közélet formálását - Deák, Tisza, Sennyei és közvetlen híveik naponkénti átgondolni valója és munkája emiatt viszont a parlamentben nő meg és válik az ezüstgenerációra jellemzően óriásmennyiségűvé. Gondolkodási kényelemességről persze szó sincs az ezüstkori politikusok esetében, valamennyi akadémiajáró országvezető egytől egyig ragyogó elme - gyávaságról pedig végképpen szó sem eshet, csaknem valamennyien a szabadságharc merész szószólói és sokan a csatatereteket is megjárt résztvevői voltak ugyanis - ám az országformálás során ekkor már csupán a működőképes végeredmény az egyedül érdekes nekik, minden egyéb számukra csupán pezség, nyüzsgés, szöveg, szó, szó, szó.

Mindenesetre a kibontakozó társasági világ szinte összes színtere is az ő mindennapi életükre és otthonukra épülve születik meg az egyre csillogóbb székesfővárosban: elsősorban a mindenütt előbukkanó és immár mindenestől polgári jellegű szalonszobák révén - a rideg arisztokrata szalonok zefires és opálos, aranycirádákkal összecifrázott, vagyonban ázó, nyomasztó és néma világának immár örökre vége. Andrássy, Károlyi Gyula, és a többi kékvérűek teaszalonjai, a tőkések és bankárok télikertes kaszinói, hasonlóképpen a Wohl Nővérek, a Hampel família, a híres Teleki Emma kávézgató tudósok fejtegetéseitől, teázó politikusok vitáitól, valamint az asszonyaik csevegésétől sűrű szalonszobái már igazi városias és polgári jelenségek - odaillenülek akármelyik európai nagyvárosba is, a világjáró vendégseregletükkel együtt. Ezüstgenerációnk háttere a főváros immár, nyoma is alig van soraiban a reformkori aranyidő pestjáró, gazdálkodó nemesének - ez a generáció már elsorvadna vidéken. Nekik hírlapokra, képes hetilapokra, kávéházakra, sűrű összetalálkozásokra, városi pezsgésre és zshivajra, omnibuszra, császárfürdőre, óráról órára változatosságra, az egyes épületekkel, utcákkal és parkokkal összefüggő emlékekre van szükségük, színházra, orfeumra, és a szolidabb érzetek idején múzeumra, olvasótermekre: az itthoni civilizációtörténetnek ők az első nagyvárosi polgárai. Érdemes az arcképeiket végignézni, az ódon, szakállas arcokból elővillanó ifjú szemeket - ezek az emberek mámorosan és megfiatalodva élték végig a szabadságharc csődje utáni, ritka nagy eredményességre vezető, második életüket.

*

Hazaárulásnak könnyű kikiáltani a kiegyezést (és még némi alap is van rá) ám egy pillanatra sem jogos elfeledni: ekkorra már a szabadságharc eseményeiről semmiféle személyes emlékekkel nem rendelkező nemzedékek is embernyi emberré nőttek, megszülték immár az első gyermekeiket is, és elkezdték nevelni őket. Közel száz év múlt el, s az ország csak visszább, és sötétebb állapotba jutott mint azelőtt, az emberek mindennapi élete pedig rettenetesen megnehezült: nem

maradhatott minden ezután is így, nemzedékről nemzedékre rosszabbodóan. Lépni kellett, fölkaparodott lélekkel, undorral, csaknem minden széppel és nemessel szembe fordulva amint az *ezüstgeneráció* nagy nehezen meghirdette és megtette. Kossuthnak és hősiezen kitartó társainak a virtuóz erőfeszítéseik ellenére se a napóleoni sereget, se a poroszokat, se az olasz szabadságharcosokat nem sikerült idehozni segíteni, a nagyobb európai államok változatlanul az osztrák uralom mindenhatóságától remélték az öreg világrész centrumának nyugalját, nem nagyon maradt már más választás. Közben tökéletesen világos volt, mi várható a császári udvarral való megegyezéstől: a gazdaságilag meghódítatlanul álló óriási országterületre minden valamire való, piaci szempontokra néző, európai és amerikai nagyberuházó elkezd odaönteni a pénzt. Nálunk polgárosodni, gyarapodni, és az országot is gyarapítani vágyó, immár nem az ősi jogelemzésen és irodalmon, inkább a műszaki ismeretekken nevelkedett új nemzedék is megjelent a színen. Deák Ferenc személyében megfelelő adottságú politikus is jelen volt az országban a nehéznek és szövevényesnek ígérkező megegyezés végig vitelére - ő azonban egészen másképpen viselkedett mint ahogyan gondolni szoktuk: sötétben izzó gyűlölettől, maró méregtől naponta újra és újra átítatódva, szinte mindenkinél nehezebben szánta rá magát az udvarral való megbékélésre.

Deák Ferencről keveset tudunk valójában. Nagyon vigyázott rá már az ifjúsága esztendőiben is, és végig az egész élete során is, nehogy akármilyen nyilvánosság szeme elől elvonni igyekezett, valaminő óvatlanság okán mégis megmaradjon róla. Nemhogy naplót írt volna, mint az ő idejében annyian, inkább megsemmisített a világon mindent, ami mindennapi életének eseményeit óráról órára megmutathatta vagy elárulhatta volna. Még a familiájával folytatott levelezéséből is kitűnik, hogy tömör beszámolóit közepette tökéletesen tudja, hogy amit papírra vet, az egyben írásos nyom is róla, és rendre ennek megfelelően vezeti a pennáját. Deák kilétéről ezért aztán még a szakirodalomnak a színvonalasabb szerzői is alig mondanak valamit: méltatásánál, életútja és életműve részletezésénél, jogi nézeteinek és óvatos politikájának elemzésénél valójában majdnem mindenki megáll... Pedig forrás bőven van amiből rájöhetünk miféle ember is volt ő - ám máshol szükséges megkeresnünk ezeket, mint ahol egy politikus esetében szokás.

Fafaragó műhely

Shakespeare lényegesen többet foglalkozott telekvásárlással és telekeladással az élete során mint a színdarabjaival, Rossini dúsgazdag földesúrként bőven többet törődött a földbérleteivel mint a vígoperáival, Arthur Rimbaud a fegyvercsempészetet megszállottként űzte évtizednyi időn át - viszont a versei megírására már csupán néhány évet szentelt. Nálunk Arany János *két kapcsos könyvet* vitt valójában magával a margitszigeti sétányra - az egyikbe a nevezetes Őszikéket írta, a másik pedig a pénztárkönyve volt, amiben a napi vásárlásait és jövedelmeit rögzítette: mert vagyonának, a pestbelvárosi otthonoknak az albérletbe adására is jelentős időt áldozott.

Ahogy a fönti klasszikusokhoz, Deák Ferenchez is hozzátartozott sok minden a napi élete során, ami egyáltalán nem nemzetmentés és messzemenően nem nemzetpolitika. Deákot a fafaragás lelkesítette, díszes kidolgozású lakáskellékeket és kisbútorokat formált ki az asztalos műhelyében - még hozzá ritka nagy odaadással, csaknem minden egyes nap és nem egyszer a nap nagyobbik részében munkálkodva ott, gyermekéveitől egészen élete utolsó esztendejéig. Amikor Széchenyi István fiának, Ödönnek, a kehidai kúriát szőlőstől, szántóstól, juhnyájastól eladta, és életformát váltva a pesti polgárvilágba illeszkedett, az asztalos műhelyhez akkor is jobban ragaszkodott mint akármilyen más - és évtizedes szállodabérleménye nagyobbik szobájába szállíttatta át, ahol változatlan szívóssággal serénykedett ezután is, és ahová nem szívesen engedett be akárkit is... Még Ferenc József (fiatalkori becenevén az Isteni Szepi, későbbiekben Franciscus Iosephus, Franjo Josip, Fránciszek Józef, Guiseppe Francesco, amint a népei emlegették) Őcsászári és Őkirályi Fölsége is főlhorkanásban és kelletlen ajtónyitásban részesült, amidőn a nagy politikust rendületlenül vizitálván és vele végre összebarátkozni akarván a műhely megmutatására ösztökölte. A híres Szepicsászár (ekkoriban messze még a negyvenedik életévétől) mindenesetre nagyon elálmélkodott mindazon, amit jobbára csupán a rokonok pillanthattak meg addig: a negyven éves reszelőkön melyeknek a nyelén íves mélyedéseket vájít az ujjak nyoma az évtizedek során, az ötvenéves vasfűrészeken melyeknek a markolata elvékonyodott

az ujjaktól öt évtized alatt, s az ennél is öregebb satukon amelyek állítólag még az apa és nagypapa ujjainak érintését is magukon viselték. Szepicsászár bútorkészítésből bemutató tanításhoz is hozzájutott (Deák Ferenc fafaragás közben állítólag mindenkinek mindent megbocsátott) és hamarosan fűrészesporos fejjel, fahulladékos bajusszal, köhögőrohamok közepette sétált át a virágos szálloda csillogó előcsarnokában várakozó sameszaihoz.

1930 körül a kehidai falusi házakban bőven lehetett látni kisebb faragott kellékeket tekintetes Deák Ferenc kehidai földesúr hajdani műhelyéből (néprajzi gyűjtőúton járók vették számba őket) de Keszthelyen az ezerkilencszázhatvanas években is volt még néhány család, amely őrizgetett emlékeket a műhelyből, és emellett néhány nyugat-dunántúli múzeumba is eljuttottak ezek. A hetvenes években egy pár pesti család is múzeumoknak ajándékozott néhány apró műdarabot, amiket annak idején a megállás nélküli szivarozásáról is elhíresült öregúr osztogatott szét: s mindezek már sokat elárulnak arról, miféle is volt az a világ, amiben valójában az életének a nagyobbik részét eltöltötte... Először is lírai, hangulatteli, túl kecses, túl hajlékony, túlfinomult, továbbá túldíszített. A fél magyar szecesszió pirulhatna az érzelemdúsan csigázó vonalgazdagsága, a néhol álmatag, néhol szenvedő vonalívelései, a sikolyos vonalvezetései előtt. Érdemes különben a tőle különösen is kedvelt pipaüregek, pipaszárak vonalvéseteivel, nevezetes pipagyűjteménye vonalvilágával összevetni ezeket: ugyanis az általa válogatott és összevásárolt pipagyűjtemény szomorúságot sugárzó vonalai is a saját véseteire emlékeztetnek - noha messze szerényebb érzelmi izzású megvalósításban. Deák fafaragásai fölsebzett, könnyes, *chopines* etűdök, egyáltalán nem azt a morcos vénembert idézik akiként pályatársai emlékeztetésében megmaradt, inkább valaki mást: valaki ismeretlent.

Ám hasonló módon, szinte egészen ismeretlen a magányos zalai ifjú, a pozsonyjáró nőtlen országgyűlési rétor, majd a pestbelvárosi egyedülálló öregúr mindennapos egészségi állapota és napi ideglete is. Noha kora fiatalságától kezdve teli van orvosi papírokkal, s noha súlyosan szenvedtető *anamnézisek* rajzolódnak elő valamennyiből (mindenek előtt a *neurotikus alapú ánuszrepedés és aranyér* az, ami

évtizedeken át gyötri, ülnie sem sikerül sokszor napokig miatta, nem egyszer a szántóföldjeiről sem szekérral inkább sok óráig gyaloglással jut vissza az uradalmába) s noha a magánleveiben időnként maga is utal a mindennapos gyógykezelések mozzanataira: az irodalom nem sokat ad ezekre az elavult gyógyítási módszerekről árulkodó, ódon és sárga recepteken szereplő, régi orvosi észrevételekre. Pedig kiderül belőlük, hogy Deák Ferenc egészén életén át igen súlyosan *neurotikus* ember volt, és az erős neurózis, akármerre járt és akármilyen munkára szánta rá magát, csaknem valamennyi napját átította. Egyébként a rokonai magánleveleinek néhány szemérmes sora szerint is szüntelen, és a rokonok számára sokszor már elviselhetetlen idegfeszültségben élt, szinte akármitől robbant vagy éppen sírt és összeomlott - persze, amikor csak módja adódott rá, rendre elbújva, rendre egymagában. Rettenetes depresszió, fekete keserűség, a körülötte topogó testvéreknek és nővéreknek állandóan riadalmakat okozó elnémulás vett rajta számos alkalommal erőt - időnként nehezen csillapodó sírásrohamokkal. Volt mit elvonnia az illetéktelen szemek elől a megyegyűlések során és volt min uralkodnia az országgyűléseken való megjelenései idején: s noha néhány jóbarátjának nagy néha megmutat egy pár rövidebb orvosi esetleírást, sőt néha néhány mellékes sort is ír az éppen esedékes orvosi vizsgálat eredményeiről, a politikustársai nagy részének már semmit sem enged észlelni ideges összeomlásából - ezért aztán a szinte naponta megrepedő *ánusz* éles szenvedéseitől és mellette a súlyos neurózistól gyötrődő világa ugyanúgy ismeretlen marad előttük, mint ahogyan valójában előttünk is az... És amint az erős neurózistól szenvedő embereknél általában, az egyetlen igazán jóleső mindennapos művelet nála is a manuális munka volt: az odafigyelés a véső és reszelő vezetésére, az előrajzolódó vonalak szépsége és pompája, amelyek elgyönyörködtetik és egészen a meghatottságig megindítják a roncsolt és ellazulni, megnyugodni, gyógyulni vágyó pszichét - és amelyeknek a szépségét immár megőrizni szeretné és semmiképp sem akarná óvatlan mozdulatokkal elrontani. Deákot a túlfeszülő idegrendszere veszi rá az áradó vonalbőségű műdarabok elkészítésére, önmagát gyógyítja a műhelye nyugalmasában való elmerüléssel - ő a végtelenül *szenzibilis* pszichéje csillapítása okán alkot meg egy néhol zárkózottabb és szomorúbb, néhol oldottabb világot, ahol minden zavartalan, csendes, és szebbnél szebb érzéseket íveltetően poétikus.

Deák Ferencet a személyes sorsa amúgy is szinte rászorítja az önmaró szomorúságra. Születésébe belehalt az édesanyja a szülőágyon (anya *medalionját* gyászszalagon a nyakában viseli élete utolsó pillanatáig) apja pedig, a makacs zalai nemesember, egyetlen percre sem óhajtja megnézni az anyagvilkos csecsemőt - azonnal nővéreihez viteti, és maradék néhány esztendeje során sohasem mutatkozik a jelenlétében. Deákot a nővérei nevelik, s gyermekes rosszalkodásai idején egy pillanatra sem mulasztják el az orra alá nyomni, mi is esett meg annak idején a szülőágyon. Ám a világon semmi és semmi más se stimmel: elhízott gyermek, arca visszataszítóan puha, a combja és pocakja gimnazistaként is vastagabb mint a pedellusé, néha már *nőifűzőt* erőltet magára emiatt - ám amúgy is nehezen mozog, vidámkodni, játszani semmi ambíciója. Lányok körbenevetik, fiuk hátulról megdobják, gondolatai rendre megvető szembe vihogásban részesülnek. Deák kisfiúként, kamaszként, ifjúként egyaránt nyomorultnak érzi magát - aligha csodálni való, amennyiben minden ami elvont, minden ami elméleti, minden ami magányos és zavartalan, csaknem mágneses erővel vonzza egész életén át.

*

A fafaragáshoz hasonló számára valójában a jogtudomány is. Amikor farag, általában nem a valóságos világ szokásos elemeit mintázza meg, növény, virág, gyümölcs, vagy más, ismerős és akárhol megpillantható motívum ritkán szerepel a vésetein - amikor pedig a jogtudományban mélyed el, akképpen szemléli azt mintha mérő matematika volna: a valóság zajoktól, szagoktól, ízekből, színektől megfosztott esszenciája. Deák Ferenc az elméletet élvezzi, a racionális rendszerekben való ötletes és szellemes mozdulatokat, az ész műveleteinek szépségét és változatosságát (amiben számtalanszor sikerül is neki jólesően és magafeledten elmerülnie). Magasabb rendű világ ez számára, amelyet a magasról való alápillantás örömeivel enged rá az alantas mindennapok eseményeire és világítja át sorban őket, amikor éppen ügyésszi vagy jogászi munkát végez. Emberismerete különben is kiváló, ám a jogtörténet és jogelmélet prizmáján át pikáns, pikareszk, pittoreszk,

pajzán, vagy éppen pitiáner aprómotívumok pluszai is odarajzanak a szeme elé az életről és az emberekről, amikor az utcán jár vagy az omnibuszon ül: és mindez szemlélődő örömeit, adomáztató adottságait erősíti. Deák Ferencnek a jog minimum annyira idegrendszeri zúzódásokat oszlató, megkeseredő szomorúságokat szétoldó erő, mint az asztalos munka... Tévedés azonban Deákot a derék táblabíró típusának, az eperfa alatt minden nap szépen megebédelő, utána csendesen ejtőző, ráérősen pipázgató, és az adomáit nagy örömmel mesélgető nemesembernek gondolni: ugyanis egészen más pszichikum van az idill, és egészen más színezet az örömmézés mögött. *Nem fáj semmi*: az örömmézés ez a *schopenhaueres* meghatározása illik az ő örömmézésére valójában. Nincs feldolgozandó feszültség, nincs most éppen semmi idegborzoló, nyugtalanságra ösztönző: életének egyedül csupán ezekben a zavarmentes óráiban oldódik meg a nyelve (és nem naponta ebéd után) s ilyenkor valóban elkezdti ontani magából a nem egyszer negyedévek alatt összegyülemlett eseteket - ám eközben az apró részleteket ugyanolyan gondosan megcsiszolva, szépen cizellálva, mintha éppen megfaragna valamit, s az egészséget pedig pontról pontra csinosan, csínnal, szellemes és jogászias átvilágítással adva elő.

Ám a fadaragáshoz hasonlóan, a fadaragó műhelyére emlékeztető módon, még valamit jelent számára a jog. Békés birodalmat, biztonságos tevékenységi területet, a külvilág irritációival szemben védett munkaövezetet. Deákot a támadhatatlansága, a kikezdetlensége, az irritálhatatlansága, a nyugalma és zavartalansága a napi életében szinte mindennél jobban érdekli, még az országformálásban viheto szerep is mellékes neki néha, amennyiben emiatt a szenvedéskész idegállapotát sokáig elhúzódó és nehezen gyógyuló sebzés érné. Negyvenháromtól negyvennyolcig éppen a sorozatosan megvalósuló és a nyugalma állandóan rágázoló zalai irritáció miatt vonul vissza az országgyűlési szerepléstől, és vés ostornyeleteket, cifráz cseresznyefa cukorszórókat, vagy üldögél inkább az elmaradhatatlan zöldbabfőzelékei mellett a gesztenyefa alatt... Nem lényegtelen, hogy a jogelméleti és jogelemzői munka eleve nélkülözi a *perszonális* vonatkozásokat, a jogelméletben elmerülő ember érzelmvilága elvonódik az emberek elől és nehezebben sérül. Alaposabb jogismeret alaposabb védelmet is jelent az ételle szemben: s ez is nyugalmat sugároz, segíti az öngyógyulást - így aztán

valójában nem nagyon van okunk elcsodálkozni a jogelemzései lenyugodott, megtisztult, mindig szelíd és csöndes színezetén: amin pedig számos akkori jogász eléggé alaposan elálmélkodott. Nem tudták, hogy az asztalos munka mellett neki a *corpusjurisos*, vénséges vén magyar jogrendszer valójában a második őrangyala volt.

Füred

Balatonfüred a kehidai uradalomtól alig másfél órányi szekérútra esett az akkori állapotok szerint. Babonás hiedelmek sokasága övezte ekkoriban a szénsavas savanyúvizét: ezért aztán ivókúrázták, porciózták, palackozták, jeges ülőfürdőhöz elegyítették, melegfürdőhöz adagolták, ráolvastak, rávarázsoltak, pattogó rímeket perdítettek róla elő - ám mindenek előtt egy pezsgő, még januárban is ezernyi embert megmozgató meleg vizes üdülőkultúrát építettek rá az aranykor idején. Már létezik a híres szívkörház, léteznek a fül és a gége problémáit orvosolni próbáló gyertyaműveletek, és szorgalmasan munkálkodnak az ízületi és izomproblémákat szelídítő masszörök is. Dúl a köpölyöző tevékenység a szokott varázscsészékkal és varázsujjakkal, odakinn paradésnál paradésabb ruhájú zenekarok muzsikálnak, a sétányokon pedig újdontat új módi szerint öltözött nők ámítják a virágillatot árasztó gavallérjaikat. Ugyanakkor igen serényen működik a színház is, és mellette estéről estére szalonzenekarok is szórakoztatják a sokasodó épületekben a publikumot - ám a pipafüstös és szivarfüstös zöldasztaloknál mindenek előtt az ördögbibliák cifralapjainak özöne pereg, vagyonok születnek és vesznek el, egyetlen éjszaka során. A korabeli Füred a kibontakozóban lévő, távoli kaszinóvárosok párhuzamának indul nálunk - igazi aranykori *curiositas*, akinek pénze van és mozog még, annak szinte minden évben illendő eljönnie ide.

Aki a fürdővendégeknek a terület korabeli tulajdonosánál, a tihanyi apátságnál számon tartott névsorait végigböngész, azt számos meglepetés érheti azonban. Legelőször is bőven többségben vannak a nem arisztokrata és nem nemesi származású vendégek (még hozzá előszezonban, szezonban, utószezonban egyaránt) meglehetősen nagy számú a szénsavas savanyúvíz örömei előtt meghódoló, magát gyógyíttató, sőt az ördögbibliákat is vidoran megforgató parasztember és jobbágy. Iskolázottak lévén, bizonyára derekasan kitanultuk, hogy a korhadt feudalizmus körülményei közepette hibának, elítélendő jellemgyengéségnak a vagyontalanság ekkor még egyáltalán nem

számított, ám a rengeteg szegényember jelenléte a cirkalmas és görögtüzes vízparti sétányokon mégis meglepő. A következő különös faktum a keresett bűnelkövetők nyugalmas üdülése a nem egyszer naponta megszentelt apátsági vizeken, van aki egyenesen nemesi *compániában* sétálgat estelente, sőt, egyiküket és másikat a vendégsereg nem mindennapi áhítattal még suttogva mutogatja is egymásnak... Ám a legősibb mesterség üzőinek soraiból is vannak itt igen szép számmal szolgáltatásaikat áruló, megtévedt úrinők, rossz úton járó uradalmi cselédasszonyok, sőt, úriemberek is, *gigolo* és eltartott egyaránt, még hozzá olyanok is, akik gondosan gimnasztikázott izmaikat egyenesen azonos neműeknek árulják, az akkoriban szodomizmusnak nevezett nemi műveletek *corpusjurisos* megvetésére mit sem ügyelve. A negyvenes évek elején pedig, nem egészen sanghaji mintára ugyan, ám mégis amolyan csendes ópiumháború alakul ki a szépséges és szolid platánok alatt, néha vérző arcú és összetört orrú áldozatokkal (az alsóörsi *csempész gang* győzött).

Vidám, démoni, hahotázástól hangos, bűnös boldogságban, dínomdánomban úszó üdülővárossá vált valójában az itteni vízpart az aranykorban: és a szabadosságával, a mágnások és jobbágyok, a nemesek és cselédek összeelegyedésével, az erkölcs országosan szigorú előírásaira mit sem adó szellemével szinte mágnes módjára vonzotta magához az embereket. Mulatóval, kávézóval, borkiméréssel felszerelt, bűvészmutatványosokat, hamiskártyásokat, ledér kokottokat is fuvarozó, a hazafias költőnek, Kisfaludy Sándornak a nevét a poén szerint pirulva viselő gőzhajó szállította a jelentős részüket ide: vidor vendégseregletében állítólag nehéz volt józannak maradni. Bál bált követett a fürdőtelepen, szépségverseny, énekverseny, vagy agárverseny egyre ment, az akkori ember valójában erősebben sóvárgott az idegei csigázására és messze szomjasabb volt az izgalomra, mint a mai... Hámokat ledobálni, komor és dicső tettekből kilépni, felelőtlenül és szabadon politizálni ide járt a pozsonyi nemzetgyűlés népe is, illusztrisnál illusztrisabb uraival. Legfőképpen a főrendiek, Esterházy, Festetics, Zichy, Almássy, vagy Mailáth például. Ám Széchenyi István, Kossuth Lajos, de Batthyány, Wesselényi, Eötvös is emblematicus egyéniségei az üdülőváros életének.

Deák Ferenc a legkorábbi füredjárók körébe tartozik - neki igazán nem volt nehéz akár naponta is idejönnie. Antal fivére (követ a Pozsonyi Országgyűlésen) hozza be a nemes és nemzeti politikus *companiába*, akiknek jó részét a molett ifiúr meglehetősen meglepi, és szerény személye mind a napi szóbeszédok során, mind az itt is szakadatlanul vezetett naplók oldalain igen sűrűn megjelenik. A fiatal Deák Ferencet ugyanis a jogi műveletek minden zsonglőrködéstől és ámitástól mentes (és éppen a szolidsága révén magával ragadóvá váló) művészenek ismerik meg itt, még ebben a sokat próbált, a *corpusjurisos* vén világot velejéig ismerő politikustársaságban is. Nincs haloványnál haloványabb nüansz az életben, aminek ne ismerne rá a csöndes megszállottságú eltűnődései nyomán a precíz jogi párhuzamára - ugyanakkor nincs parányi nüansz a jogban sem, aminek ne jönne rá a cizellált életbeli alkalmazására. Az élet irritációi elől elvonuló és szüntelenül őrlő jogász elméje már ifjúsága idején is elképzelt szituációk sorozatait vetíti maga elé, jog és élet összeillesztéseit próbálgatja ezeken, jogalkotói és jogalkalmazói oroszláncörmeit élezi. Odaadón és lelkesen szinte már vadássza a nehezen szétbogozható, megoldhatatlannak mutató problémákat a jogtörténetben is: és néha néhány jurátus jóbarátjával, ám nem egyszer inkább önmagában ünnepli meg a győzelmét. Nehéz lesz találnia később, követ korában, a törvényhozás területén bármit is még a pozsonyi nemzetgyűlés óriástapasztalatú vénséges jogászainak is, amire a szinte még jurátuskorú ifjoncnak ne volna náluk alaposabb és messze maradandóbb megoldást ígérő válasza - ekképpen válik már a reformkor elején, az ország életének aranykori alakítói számára is egyre nehezebben mellőzhetővé: mind a jogalkotásban, mind a jogalkalmazásban szinte zöldfülűként még.

Deák Ferenc (a testes kis génusz) az itteni üdülőváros szodomain és gomorai *ájeréből* nagyokat szippantva, elmecsiszolásban elfáradt *corpusát* melegített savanyúvízben áztatva, későéjszakánként a harsogó balatoni tücsökzenébe vegyülő cimbalomszó mellett üldögélve, valójában a magyar szellemi életnek szinte az összes jelesével

megismerkedett. A *literátorok*, Fáy, Czuczor, Garay, Berzsenyi, Jókai tartózkodóbbak a fantáziavilágra kissé hűvösen tekintő fiatalemberrel, de Széchenyi Istvánnal, Batthyány Lajossal, Kossuth Lajossal, és különösen Wesselényi Miklóssal itt köt barátságot - fiatalkorában különben közülük is kiemelkedő, bárkinél lelkesebb küzdőtársat és barátot Vörösmarty Mihályban tisztelhetett talán: Vörösmartyval tízévekig felemlegetett boldog félnapokat töltöttek baráti harmóniában, ha a haza legnagyobb (és legbecsületesebb) költőinek egyike nem volt éppen semmire se alkalmasan merevrészeg. Vörösmarty különben, a bajokat és betegségeket kisöprendő, különféle borivó kúrákra kívánta fogni riadtan ellenálló (és mindenféle önuralomvesztéstől irtózó) jóbarátját, időnkénti vérmes összekülönbözéseiknek is a piros orrú és verseivel az egész országot megkönnyeztető poéta csüggedetlen szívóssága az oka. Évtizedekkel később, amikor az óriáslobbanású, megrendítő versek szerzőjét az alkohol elviszi, árvái mellett ő vállalja a gyámapaságot.

Könnyen kijönni Széchenyi Istvánnal se lehetett (a gróf idegei az övénel is ziláltabbak és sérülékenyebbek) ám neki az üdülővárosban is, és másutt is sikerült. Széchenyi a diadalai csúcsán jár, és az ország népe már alkotásainak első gyümölcseit élvezzi amikor megismerkednek: ám a sárgásarcú, sárgásfogú, örökké pattanásos, aprótermetű arisztokrata már évtizedek szenvedéseit őrzi idegrendszerében, amelyet elsősorban az önmaró szigorával sebzett szét. Nehéz az Európa távoli birodalmaiban is becsült Széchenyi Ferenc fiának lenni - de korántsem a híressé lett főúr teljesítményét fölülmúlni kívánó óhaj mérgezi az idegeit (még hozzá végig az egész ifjúságán át) mint annyiszor olvasni, inkább az apa melletti jelentéktelenségének, gyengeségének, értéktelenségének önkínzó érzése. Széchenyi eszmélése pillanatától gyötrően elégedetlen önmagával naplója és mindennapi cselekedetei szerint, ám az élet számtalan apróságára és a saját ezernyi rezdülésére egyaránt érzékeny pszichikuma egy pillanatra sem apját próbálja utolérni, inkább önmagát meggyőzni az összevisszán verdeső gondolatai és érzései színvonaláról, az elemi erővel érzett elhivatottsága jogosságáról - valójában még az alkotóerőjét sem a nemzettel szeretné elismertetni, inkább önmagával jóváhagyatni. A támadhatatlan tett, a bírálhatatlanul magas színvonalú

cselekedet áll meg egyedül az önkritikája előtt - ugyanakkor az élet és az emberek megnyilvánulásából is csupán az elvitathatatlanul magas minőségre néz jó szemmel, és még az átlagossal szemben is idegesen és mérgeledően vonul el és zárul önmagába. Gögös, türelmetlen, fölényes - kifogyhatatlanok a panaszokból a sűrűn sértődő (és megsértett) pályatársak, pedig valójában csupán süllýedésében nem szereti nézni, meghígulásában, elolcsósításában viseli el nehezen mindazt, amit saját magában, pszichikuma ocsúja özönében, végre igazán jónak és jelentősnek értekel. Önmaga torzóját látja tulajdonképpen az átlagos pályatársban: időnkénti elgyengülései, opportunus színezetű cselekedetei, elkényelmesedései idegesítõ emlékeit - a megállás nélküli önjavító, önfelemelő, önkicsiszoló erőfeszítései, öntépõ szenvedései megcsúfolását. Deák Ferenc belelát mindebbe, ráadásul észleli jobbarátjában az időnként nálánál szenvedõbbet is - és rezzenésekre is érzékeny empátiája, és az egész egyéniségébõl áradó óvó, ápoló, gondoskodó, néha már nõies színezetű érzelmessége valósággal orvosság a megállás nélküli önsebzõnek. Deák bátran megteheti, amit mások nem: szolid szavakkal rendre arányosabb és pontosabb megítélésekre - valamint nagy néha, nagyon óvatosan, elviselhetõbb magatartásra is inti! Balatonfüreden és Ikerváron, Batthyányéknál töltenek különösen sok időt együtt: és csaknem valamennyi összetalálkozás után a gróf viselkedésén érezni az oldódást, a másféle emberek rokonszenve iránti igényeket, óvatos megközelítésük megpróbálását. Ám lépései feltûnõen keresettek, továbbá tétovák is, gögös és ügyefogyott egyszerre, melléfogásainak észlelése pedig még jobban összezavarja. Nehéz szimpátiát szereznie annak, aki alkatilag is zárkózó és megközelíthetetlen - suta közeledése szinte gerjeszti az elutasítást.

Deák Ferencnek a politizálási módja is vonzó azonban az elszabaduló indulatoktól és országos anarchiától rettegõ mágnás számára. Deák heves és forrongó irányokba sohasem mozdul meg: ahol másokat a mennybélien nagyszerű érdekel, õt a prózaian megvalósítható, ahol másokat az édes jövendõ megálmodása izgatja, õt az unalmas jelen szolid és csendes jobbítása, ahol mások az eszme szépségére ügyelnek, õ a valóságra. Széchenyi egyedül õt érzi valódi szövetségésének a

színpompás és nagy erejű egyéniségeket sorakoztató aranykori politikai mezőben, és majdan elborult elmével is, és évek múltán az elmeszanatóriumban is, egyedül ővele sikerül zavartalanul megőriznie a politikai és emberi összetartozás érzését.

A füredjárók közül Batthyány Lajossal is mindvégig megmarad a politikai és szellemi összetartozás - ám vele már egészen másképpen, mint a zúzott idegrendszerű cenki arisztokratával. Batthyány magatartási mércéi ugyanis a magyar ősiség mellett az örökzöld görög civilizáció érces és szigorú etikájából erednek: jellemző módon amikor miniszterelnökként nem sikerül neki az, amit az udvarral és a jellasicsi sereggel szemben az ország szabadsága céljából megvalósítani akar, s emellett még a miniszterelnöki pozíciójától is szükséges megválnia, akkor máris a sorkatonának való jelentkezésen gondolkodik a szabadság céljára rendületlen szolgálata érdekében - és nemsokára valóban mundérba is öltözik a jobbágyai és írástudatlan alattvalói soraiba illeszkedve. Hasonlóképpen nem enged a nemes és örökzöld céljaiból, a klasszikus színvonal iránti elvárásából az államéletben sem: amikor például a jogalkotásról, a vadonatúj negyvennyolcas jogrend megszövegezéséről van szó, neki máris az ország első számú jogelméleti szakemberére, a molett zalai úrra van szüksége ehhez, nélküle egy percre se vállalja a miniszterelnöki pozíciót (semmi szüksége az országnak a pontatlan, óvatlan, gyenge színvonalú szövegezés miatt negyvenezer ember éhhalálára, vagy éppen ötvenezer másik pusztító revolúciójára: vágja éles és acélos *szarkazmussal* a nála jóval engedékenyebb pályatársai szemébe, annak magyarázataképpen, miért is ragaszkodik miniszterelnöksége föltételeként a molett nemesúr igazságügyminiszteri pozíciójához). Telibe is találja a kehidai földbirtoka tennivalóiba belemerült bölcselő fő kedélyjellemeit, a félelmet, a fölhullámzó riadalmat, a gyorsan erősödő szorongást mindezzel: mivel más miniszterelnök udvari elfogadására remény sincsen, muszáj neki nem akarózva összecsomagolnia és a pozsonyi palotába sietnie - mert akármennyire meg van ugyan győződve az egész márciusi mozgalom várható elbukásáról, azért a nevére örök időre rátapadó szégyenfoltot, az önálló magyar minisztérium megszületésének meggátolását mégsem

veheti magára... Ápolóan, figyelmesen, beleérzően kezeli különben Batthyány Lajost a legutolsó közös tettükig, a bécsi fővezér táborában tett békítő látogatásukig bármilyen téren: teendőik tömegét terheli át magára a minisztérium működése idején, nem egyszer a mindennapos apró intézni valóit is átveszi, menekítené is az udvar megtorlása elől - a gróf azonban nem enged neki, ő az ellenségeivel szembenézni szeret, nem pedig elillanni előlük. Batthyány különben barátja türelmét, békés természetét a tudásánál is többre becsüli, folyamatosan keresi a közös tevékenységek alkalmait, és meglepő módon éppen azt élvezzi mindennél jobban a vele eltöltött ikervári majd pozsonyi napjai idején, ami másokat sokszor a mérgeledésig irritálni szokott: az állandó szótlanságát, a zárkózottságát, a csupán a szemével jelzett állásfoglalásait, a szobájában megüledett csendet. A kor forrongóival és lázongóival teletömött, fővárosi kormányépületben pedig már egyedül az igazságügyminiszter néma és nyugalmas pipatóriuma számára az oázis - ott üldögél vele csaknem minden nap, negyedórákon át, nehéz gondokba merülve, szótlánul.

A füredjáró baráti társaságból Kossuth hatalmas talentuma, lendülete és lobogása Deák Ferencet föltüzesíteni is képes azonban, ami nála a politika világában nagy ritkaság. Évekig lelkesedéssel és forró érzésekkel övezi, igen erősen összebarátkoznak - a pozsonyi nemzetgyűlések alkalmával sokan úgy néznek rájuk, amint az elválaszthatatlan, mindenhová együtt járó, mindenütt együtt mutatkozó, az összebarátkozás mámorában élő serdülőkre szokás. Nincs későéjszaka, hogy ne kísérnék haza egymást, s alig van üléstermi szünet, az elvonulásuk és egymással való elbeszélgetésük nélkül. A lehetetlent kíváncsian kémlelő, a tettek határait bátran kitágítani törekvő későbbi kormányzónak egyedül a jóbarátja csendesesen előadott politikai véleménye az igazán meggondolandó, még hozzá éveken át: az adott probléma eleve nébe vágó jogtörténeti és civilizációtörténeti eszmefuttatásain rendre eltűnődik az előrelendülései idején - a személyiségétől elvarázsolt jóbarát pedig eközben érzélem ittasan élvezzi a szolid őrangyal szerepét. Deák beleszólt barátja hétköznapjaiba, házasságába, kereszt apja lesz elsőszülött gyermekének, magától értetődő módon intézi az apró és cseprő ügyeit -

amint a maga apró elrendezni valóit meg rendre övele intézteti: egyebek mellett még a pipáját is vele javíttatja. A forradalom és forrongás többször fölcsapó hulláma azonban már messzire sodorja egymástól őket, nézeteik ekkor már élesen és véglegesen elválnak egymástól. Utolsó közös képük a kormányzónak Budavár bevételét követő, fővárosi bevonulása - Deák ezt már szerepvállalás nélkül, szívszorongva, a cári intervenció ismeretében, az utcán ujjongó nép soraiban nézi végig.

A füredjáró körből Wesselényi Miklós tudta feltüzesíteni Deák érzelmvilágát még. Wesselényit hatalmas termetű, túlzmos, túlerős, titáni tulajdonságokkal teli lázadónak szokás ábrázolni nem is egy irodalmi műben, noha ebben a csendes szavú erdélyi nemesben nagyon is jelen volt számos mamakedvence jellegű, jótanulós, jófiús vonás. Egyszerűbb lélek Vörösmartynál, Széchenyinél, Batthyánynál, Kossuthnál, és csupa ismeretszomj: a szinte már gyermeki áhítatú érdeklődés a világ iránt és emellett a gyermekes *szenzibilitás* egyaránt jellemző rá - ugyanúgy mint a színes érzelmvilág, a gyorsan csillapuló indulat igazságérzetének sérelmei nyomán, s emellett az időnkénti érzelgősség is: mindezeket persze egy pillanatra se restelli nyíltan, szemtől szemben is vállalni akár. Naplója teli a tanulni vágyó, eredendően jóhiszemű ember napi megnyilvánulásaival - ám politikai nézeteiben szinte az utolsó elemig minden szabad szellemű, szabadságot szerető és modern: Deák Ferenc számára ő az igazi, az irritációmentes, emellett rezzenetlenül ragaszkodó, ráadásul minden érett nézetet szomjasan elsajátítani próbáló, és őrá szinte már mint mentorára néző, ideális jóbarát. Jellemző, hogy Deák Ferenc a *kanosszajárásai*, például a zalai sérelmei idején egyre csak öhozzá szeretne eljutni, neki panaszkodni, utazgat is utána nem is egy alkalommal - ám a múltó évek során akárkiben vagy akármiben is éles ellenkezés jelentkezne a nézeteivel vagy cselekedeteivel szemben, az erdélyi nemesre máris számíthat, ő meg nem szűnik állhatatosan védelmezni az élettel szemben sérülékeny, gyorsan nedves szeművé váló embert, őszinte indulattal, méregtől elvörösödő arccal akár, és nem egyszer éppen az üdülővárosi vitázás óráiban: őrangyal ő is, ám őrá már a mentora szorul rá.

Füreden lazábban, fölszabadultabban, bőbeszédűbben politizált az egész *aranygeneráció* mint a pozsonyi országgyűléseken - sőt a naplói és episztolái szerint valójában itt, az üdülővárosban esett neki igazán jól a politizálás - nem is elsősorban a vízparti üdülőtelep vidámabb világa miatt, sokkal inkább azért, mert a nemzetgyűlések mindennapos aurája, az ülésterem napi élete nyomasztó és visszataszító volt a számára... Történelmi diadalmeneteink körébe tartozónak érezzük mindmáig a reformkori országgyűlések sorozatát - noha ezek a valóságban egyáltalán nem olyanok voltak, mint gondolni szoktuk. A követek túlnyomó többsége ugyanis szinte semmi másra nem *szenszítív* mint vármegyei megbízóinak és saját magának a személyes sérelmeire: ám még ezekre is végtelenül eltompult és csigalassú észjárással! Aki a nevezetes reformországyűlések megmaradt iratainak oldalait végig nézi, az aligha ússza meg a nézelődést erős megdöbbenések nélkül: számos ismert nevű *mandatarius* gondolkodási színvonala ugyanis szinte még egy mai iskolásét se nagyon éri el! A hajnali körtepálinka, a disznótoros reggeli szagai szépen szállonganak viszont az ülésteremben a szónoklatok során, miközben a rétorok egész soráról válik világossá: sejtelve is alig van róla, mi is annak a problémának a veleje, amiről épp a vita megy. Kora délután kinek fürjpástétommal, kinek kacsapecsenyével, kinek bíbicpecsenyével a hasában halad tovább a megoldandó problémákat csupán szőrmentén érintő szócséplés, csöndesen bőfőgő *mandatariusokkal* az asztaloknál, a semmit mondás nyomán ásitózó írkokokkal az oldalsó székeken, s az ömlő ostobaság miatt egyre mérgeesebb jurátusokkal az emeleten. Kölcsey, Wesselényi, Széchenyi, Kossuth, Batthyány, Eötvös, Szemere és a többi, furcsállkodó szemekkel nézegetett imposztor, valójában ebben a övezetben szeretné valamiféle értelmesebb útvonalra állítani az országot.

Deák Ferenc azonban nem marad mellettük. Hiába hirdetik, többen is, folyamatosnak és nyugalmasan előrehaladónak a reformeszmiék

sikeréért végzett munkáját, az igazság nem ez. Deák közel öt évig megmoccanni sem akar semmiben, ami az országgyűlés munkájával összefüggésben áll, a pozsonyi palotában pedig ezeknek az éveknek az idején még csak meg sem jelenik. Egyszemélyileg került támadható helyzetbe a főrendi felsőházban a büntetőjogon munkálkodó csoport vezetőjeként negyvenkettőben ugyanis: és az immár egyedül órá irányuló ostoba értetlenség és élcelődés előhozza a végtelenül *szenzibilis* ember sérülékenységét - egészen az ismétlődő sírásig és megszegyenülésig. Ám vérig sértődik nemsokára a negyvenhármas zalai választási villongások elvadulásakor is - amikor pedig a nevét is összesározzák a viadalozó választási csoportok, a gyűlésen immár negyedórán át csorognak a könnycseppek a szeméből: majd rövidesen elhatározza a politizálástól való visszavonulását, és valóban évekre visszahúzódik a zalai uradalmába.

Amolyan megbántott úriasszony módjára, csupán állandó unszólásra, és csupán a szívbeli embereinek válaszol politikai problematikájú episztolára ezután - emellett pedig amikor csak módja van rá, messzire elutazik az országból, járja az idegen városok melegfürdőit, gyógytattja magát. Persze a díszes főrendeket folyamatosan foglalkoztatja, hogy hová is tűnt a fiatalon is bölcs jogász vajon, és merre is jár immáron esztendők óta - és az igazat megvallva magunk sem vagyunk mentesek az elszemtelenedett érdeklődéstől... A badeni kénfürdő, a bodeni melegvizes népfürdő, Ischl tömegfürdője, továbbá a fiatal Lehár Ferenc, Johann Strauss, Brahms zenéjétől (és időnkénti jelenlététől) ékes itteni népliget, emellett a carlsbadi, a marienbadi, a wildbadi úrifürdő és parasztfürdő az állomásai, ám megmerül az yverduni melegforrás, az aiblingi iszapfürdő, a schaffhauseni pezsgőfürdő állítólag gyógyító erejű és emberektől sűrű medencéiben is. Állandóan fürdőzik, tisztára *asszonytermészet*: morog mögötte nem is egy régi politikai ellenfele - ám a rosszindulatával, amint rövidesen szólni szeretnénk róla, az igazságtól nem is jár olyan nagyon messze.

Urning

Urning: férfitestben női lélek, az akkori pszichológia széles övezetben elterjedt műszava és meghatározása szerint... Urningnak lenni nem jelent persze máris és magától értetődően nemi vonzalmat az azonos neműek iránt. Számos urning nős, gyermekei vannak, otthonülő családapa módjára él, miközben a szokatlanul *szenzibilis* és nőies érzésvilága egy pillanatra sem jár együtt a saját nemére irányuló vonzalommal is. Ugyanakkor, még a modern pszichológia megállapítása szerint is, számos olyan urning van, aki mindvégig aszexualisan, minden nemi érdeklődés nélkül éli végig az életét. Léteznek viszont urningok, és ők a századvégi európai országokban már igen sokan ismertek is, akiknek valamennyi napját átítatja az erős vonzalom az azonos neműek iránt - ugyanakkor jellemző rájuk az összes inger, óhaj, remény szüntelen elfojtása is: emellett pedig az állandó és nagyon elszánt próbálkozás a vonzódástól való megszabadulásra. A történelem nagy urningjai, Andersen, Thomas Mann, Tolsztoj, Gogol és a többiek ebben az állapotban éltek szinte minden egyes nap, egyszerre gyötrelmes és erős önuralommal, és emellett állandó szenvedéssel - sokan egész életük során egyetlen egyszer sem érintették meg az oly nagyon vágyott és nem egy esetben égő szerelemmel övezett azonos neműeket. Olyan urning, aki valóban nemi életet él időről időre a választottjával, ekkoriban nem túl sűrűn akad: ennek ugyanis az esetek jó részében vagy öngyűlölő összeomlás és nem egyszer öngyilkosság, vagy zsarolás és évekig eltartó rettegés, vagy pedig szodómia miatti megszégyenítő ítélet és a magáncella mélyére való elzárás a vége.

A korabeli lélektan európai szakemberei egyébként a század ötvenes éveiben már igen szép számban ismernek rá urningokra az irodalom, a politika, a művészetek világában is. Szinte levéltári szoba méretűvé nő rövidesen az urningokról szóló, egyelőre név nélküli esettanulmányok, pszichiátriai papírok sora - és nemsokára szinte már alig van valamire való angol, német, osztrák pszichológus, aki ne mulasztana el minden útjába eső urning idegműködésén és ösztönéletén izgatottan, a pszichikum újabb és újabb rejtelmeire szomjasan végig vajújni. Persze az urningvizsgáló és urningvadászó európai szorgalom a pozsonyi, pesti,

erdélyi orvosokat és pszichológusokat is nemsokára utoléri, itthon is igen szép számú *anamnézis* göngyölgődik rövidesen elő és nő a javallatírás papíráadata is - mindez azonban az *aranygeneráció* és *ezüstgeneráció* évtizedeiről szóló irodalomban még óvatos pissenések erejéig is alig van jelen, mintha urning és urningos magatartásmód széles e világon mindenütt megjelenhetett volna, egyedül csupán a napsütötte magyar rónaságon, a serény és szorgalmas magyar városi életben, és a magyar országgyűlésen nem.

Nem így van azonban. Bőven van urning a magyar államéletben és a magyar politikai életben is. Mi több, a királyi trón közvetlen közelében is - kevés hiányzik hozzá, hogy *III. Lajos* néven, Szepicsászár testvére, a Lucivuci becenevű öcs részesüljön ősi szentistváni jogarban és országalmában, évtizedeken át ugyanis ő a jog szerinti örökös: amíg urningos magatartásának és urningszerelmeinek ország és világ előtt való igazolódása nyomán az udvar gyengeelméjűnek nem minősíti és jó messzire nem számúzi. Ám a Magyar Országgyűlés házelnökei között is van urning, és ugyanígy miniszteri poszton is - noha az alaposabb megismerésük mindmáig nehezen akar sikerülni. Több történetíró fejletlennek és komolytalannak tekinti a korabeli orvostudományt és pszichológiát ugyanis, vizsgálódására nem egyszer mint elmaradott vagy egyenesen sarlatán műveletre gondol, és nem sok ambíciója van a sok orvospancser után megmaradt végeláthatatlan poros papírozónt naponta összetapogatni. Mások közönséges kuruzslásnak ítélik az akkori magyarországi medicinát az utolsó szál esettanulmányig és receptig - és még jobb esetben is csupán jóindulatúan megmosolyogják a nagyon aranyos, már gyermekcipőben járó, ám sajnálatos módon egyelőre még csecsemőpendelyes orvostudományt a papírjaival együtt. Pedig a lebecsült, ráadásul nagyon mostohán és nemszeretett módon gondozott, nem egyszer vadul végig selejtezett papírtömeg az akkori élet alapos ismerője számára igen sokat elárul az ország számos övezetének mindennapjairól, egyebek mellett az akkori urningvilágról is... Nem szeretünk végeláthatatlan méretű, régi névsorokat sem olvasgatni. A korabeli külföldi fürdővárosok, fürdőtelepek vendégadatait sem, noha a *cenzusokban* az ország életében szerepet vivő akkori magyar urningok üdülőbéli életéről sok minden szerepel, ráadásul az inasaik és szolgálóik számos adata itt, ott, amott, eléggé szemérmetlen módon árulkodó. Nem

szokásunk megnézni a pesti és vidéki szállodák, éttermek, pékségek, nyomdaüzemek ifjú munkavállalóiról megmaradt adatokat, nem vizsgáljuk meg merre is vezetett onnan az útjuk - noha életük alakulása során, nem is egy esetben, néhány országosan is ismert nevű, érzelemittas öreg patrónus is megjelenik. A tucatszám fönmaradt, kamaszfiúkhoz küldött, érzelmesen izzó *parainesisokról*, valamint a gimnáziumi növendékeket segélyező alapítványok papírjairól már nem is szólva - ezeket is sűrűbben selejtezzük, mint elemezzük. Pedig szerepel ebben a nagyon változatos iratanyagban, a csakugyan jelentéktelen adatok özöne mellett, számos sokat mondó és valós ismeretre vezető adalék is, a század művészeire, íróira, újságíróira, politikusaira nézve, sőt még a zalai öregúrra vonatkozóan is.

Deák Ferenc a történelem klasszikus, nagy, szenvedve élő urningjai sorából való ugyanis. Vele kapcsolatban feltűnést legkorábban az kelt, hogy földesúri kúriájában harcsabajuszú komor katonák helyett tizenéves házörököt foglalkoztat, továbbá hogy kamaszkorú fiúk kísérik a balatonfüredi üdülései idején, mint úrikocsis és inas - ám néhány szimatolgotó arisztokrata mellett ez abban az időben csupán az akkori urningvilág részeseinek szúr igazán szemet. Veszedelmesebb körülmények közé kerül 1843 követállító harcainak heteiben: a háza tetőzetére tüzes bombát dobáló, fölháborodott falusiak hangáradatában nemi vonzalmaira utaló indulatos mondatok is elhangzanak ugyanis, ám gyorsan elcsitul mindez, a zalai nemesség nagy része amúgy sem ad sokat a mindenfélét mérgesen összeordító részeg parasztemberekre. Nem lesz baja a korabeli fővárost fölkavaró, korábban a Tízek Társaságába, később a Márciusi Ifjak körébe tartozó fiatal férfikedvelők (*Kaján, Kertbeny, Vasfi*) meglehetősen rámenős, országgyűlési potentátokat is nehéz szituációba juttató műveleteiből sem, noha ekkor már óvintézkedésekre szorul. A fiatal és feltűnően kihívó tettekkel teli Kertbeny Károlyt, aki alaposan végig csigázza a pesti urningvilág idegeit, a balatonfüredi savanyúvizes üdülgetés során már ő győzi meg működése veszedelmességéről és rövidesen sikerül is rábeszélnie az országból való elköltözésre és a nyugaton való szerencsepróbálásra. Nehezebb dolga lenne Landerer Lajos, az öreg pesti urning nyomdája ifjú embereivel, mert a magyarországi nyomdaüzemeket mindenütt munkaköpenyes sűgóember ügyeli, itt azonban ritkán jelenik meg, és a gyanúsabb esetek

rendőrségi vizsgálata idején már régóta a zalai uradalmában él. A legdrámaibban dicsőségének tetőpontján, a körülötte kibontakozó hosszannázás hónapjaiban érhetné utol a probléma, ekkor ugyanis sorra előkerülnek néhai pápai, győri, pesti iskolatársai, és mesélgetnek róla nem is egy szenzációváró újságírónak, ezért aztán igen gyorsan összeáll, hogy élete során sem itt, sem ott, sem amott nem mutatott mélyebb érdeklődést a női nem iránt - ám némi elcsodálkozás mellett mást már egyáltalán nem okoz mindez az akkoriban még jóhiszemű pesti világban: politikai pályáját így aztán nem rezzenti meg se a szépnem iránti közömbössége, se a zsenge életkorú pesti pincérek, szakácsok, pékinasok soraiban szállongó szóbeszéd.

Urningnak lenni közszereplőként komoly fenyegetettséget jelentett pedig ebben az időben. Minden urning nagyon vigyázott magára, mert elég volt akár egyetlen cáfolhatatlan apró esemény is az életmű és a pályáiv összeomlásához. Egymást kiválóan fölismerik a közéletben munkálkodó urningok azonban, számos parányi megnyilvánulás, szokás, viselkedési elem apró jeléből. Egymás társaságát is lelkesen keresik, közös közszereplői tevékenységeik, közös külföldi tartózkodásaik, közös fürdőjárásaik vannak... Deák Ferenc legbelső baráti körében, legbizalmasabb közvetlen környezetében mindenki urning a pesti évtizedei során. Gróf Mikes János kedvéért harmadik szobát is nyitatt magának a szállodában: és a saját nappalija és asztalosműhelye mellett ebben az egy szem szobában él az eredetileg a partiumi palotájához szokott arisztokrata esztendőkön át - és évek múltán ő az, aki a nagy politikus agóniája idején, az elmúlás utáni negyedórában a szemeit zárja. Gróf Mikes János közszereplője a korának, képviselőtársa a parlamentben, állandó ebédlőtársa a szálloda éttermében, zavartalanul élnek együtt, még parázs vitának sincs nyoma a rokonság magánlevelezésében - amúgy az erdélyi arisztokrata is nőtlen ember, a csehországi melegfürdős üdülővárosok mellett a zenés színház megszállottja, emellett a saját pénzéből partiumi viadaliskolát és úszóiskolát működtet újoncok részére amit maga vezet éveken át. Gróf Kálnoky Pál is közszereplő és képviselő, a kiegyezés legfőbb híveinek körébe tartozik, koronázásnál, trónbeszédnél egyaránt jelen van, a nagy politikusnak ő is ebédlőtársa, részese a nyugati úrifürdőben és

parasztfürdőkben való üdülésnek is, és szintén erdélyi nőtlen arisztokrata, a partiumi viadaliskola és úszóiskola embere. Liptószentiváni Szentiványi Károly is körükbe tartozik, delente velük ebédel, neki viszont már saját üdülőpalotája is van melegvizes és sós vizes medencékkel, ami az egyszerű paraszti vizitálónak is ingyenesen a rendelkezésére áll: az idős országgyűlési elnök azonban a marienbadi és a zentralbadi vizeket is szereti - az utóbbi egyébként az ausztriai urning randevúzás színtere, amint ekkoriban már a császárvárosi napilapok is mind sűrűbben céloznak rá.

Ezeket a karddal a kezükben is, 48 forradalmában is, 49 trónfosztó hónapjaiban is, később a kiegyezés kiharcolásában is kiváló tettekre képes, történelemformáló öreg urningokat azonban egy pillanatra sem indokolt gyönyörvadász, élveteg, mohó vénembereknek elképzelni. Igazából nem sok örömük származott a *nessus-ing* gyanánt viselt vonzalomból: a szomjúságot sokkal inkább megnövelő mint csillapító üdülőjárásból, a melegvizes medencében néhány úrifíúnak és parasztfíúnak az elérhetetlenség miatt egyre szomorúbb nézegetéséből, vagy a sármos pincérek, pékinasok, szabóinasok, gimnáziumi növendékek óvatos megközelítéséből és a még óvatosabb visszakozásból. Csillapíthatatlan fájdalmat és kint jelentett valójában ez a vonzalom nekik, szenvedtek valamennyien egész életükön át: az öngyűlölettől, a vonzódás visszafojtásának sikertelenségétől, az emésztő és megvalósíthatatlan szerelmi érzések szüntelen éledésétől, a gyötrelmes önuralomtól és önmegtartóztatástól, az orvosok előtti önfeltárás szégyenétől - ám a szimatoló újságírók miatti rémülettől és az áruló jelek napvilágra jutása miatti rettegéstől is. Alighanem a legtöbbet a haláluk körülményei mondanak el az állapotukról: csaknem valamennyien vagy elborult elmével, vagy elhagyatottan szálltak a sírba.

*

Tűrni és szenvedni csüggedés nélkül - ez a jelszó nem egy megélhetését védő angol urning elszánt elhatározása, még csak nem is egy megszegyenüléstől rettegő német urning jelmondata, vagy éppen egy orosz urning önbüntető gondolata. Ez Magyarország Nemzeti Programja

- Deák Ferenc tollából, a hatvanas évek elejéről, a császári alkotmány visszautasítása idejéből, amelyet az ország népének évekre vagy akár évtizedekre szán, és ami valóban meg is valósul esztendőkön át. Soha keserűbb jelmonddal nem állt még magyar politikus az ország elé mint ő, és szenvedések néma eltűrésére se nagyon ösztökölte az ország népét öelőtte senki. Ráadásul további keserű pirulákat (és szintén urningos színezetűeket) javasol még évek elmúltával is - megértést a változatlanul ellenséges osztrákok iránt, együtt érző elgondolkodást a szándékaikról, empátiát az elképzeléseik irányában: majd végezetül pedig megbékélést és összeszövetkezést velük... Am a keserűnél is keserűbb urningpirulák íze nemsokára már megédesedett.

A császári udvarral való megegyezés papírjait még csak szövegezték, amikor már megindult az országba a pénz, mozgásba jött a gyors országgyarapítás európai és magyar gépezete, és gyümölcsöző műveletei nyomán országszerte világossá vált, mekkora életszínvonal emelkedés is vár a népességre, mekkora előrehaladás és eredményes élet városra, családra, egyénre egyaránt - és ebben a csupa várakozással, csupa megvalósuló reménnyel sűrű időben már az egyezkedés csendesen és megkeseredetten élő irányítójára, valamennyi szétbogozhatatlannak ítélt problémaszövevény szinte egyedüli szétszalazójára, az éles ésszel is nehezen átlátható jogi zűrzavarok átvilágítójára az ország összes vármegyéjéből már áradt az elismerés és megbecsülés. Deák Ferencnek tisztelet és kalapemelés jár ekkoriban még a nézeteivel szemben álló politikus részéről is, visszafogottan elmondott mondatait mindenütt elhalkulás és csönd övezi - nem nagyon van ember az országsorsot alakító politikában ekkor, aki azonos szellemi színvonalon állónak érezné magát vele.

Deák kipárolja a lényegét mindenből, amíg eszmetársai és politikai ellenfelei nem egyszer szinte elvesznek a részletek özönében, ő ritkán vesz elő egy problémásort ám akkor a velejéig jut, amíg ők rendre sorban elhasználják és agyonkoptatják a megbeszélni valókat. Deákból nagyon nehezen szakad ki a szó ám akkor végérvényesen és évekre megbízhatóan, ők viszont igen sokszor és igen sok mindenről szólnak, a világon mindent alaposan megvitatnak, és végül keveset mondanak. Mindemellert Deák a különös, kettős birodalom kialakításakor

hiperszenzibilisnek bizonyul: a legtúlzóbb és legfantasztább fölvetésekből is képes hasznosítható tartalmakat kiemelni, s a legkülönösebb és legszokatlanabb közjogi és közigazgatási koncepciók tömegében is folyton talál használható gyöngyszemeket.

Deák lényege a túltelített közjogi képzelőerejében, a túlduzzadt kombinatorikai képességében, a túltengő hiperszenzitivitásában van - a teljesen aránytalan pszichikumában! S persze a mindennapos, igen erős *neurózisában* is, ami miatt pillanatra se sikerül megnyugodnia egyetlen parányi részelem pontos megítélésében sem - és ami miatt mindig újabb és újabb, mindig pontosabb és még pontosabb átgondolásnak indul neki... Ugyanakkor Deák hatalmas darab történelem is: kudarcos és sikeres reformországgyűlések nevezetes szónoka, a magyarországi revolúció igazságügyminisztere, a szétzúzott szabadságharc után az egyetlen állva maradt nagypolitikus, a császárral szembeni néma nemzeti ellenállás vezetője - ő szinte már a csontjaiban és izületeiben is érzi a politikai időjárás alakulását, amíg pályatársainak csupán az arcát csípi meg a szél vagy éri az eső. Deák a kor fölé magasló, az egyedi ember - ők a nemzedék, az *ezüstgeneráció*, akármennyire jóképességűen és akármennyire jó országvezetői adottságokkal is.

Kaiserwetter

Kaiserwetter: a tökéletes harmóniájú, a lehető legkellemesebb időjárás, amint a monarchia idején az emberek nevezik... *Kaiser Franz Joseph* hamarosan a harmónia, a bőség, a kellemes élet szimbólumává válik ugyanis szinte mindenütt, az elsősorban a magyar politikus által elképzelt óriásbirodalomban: az emberöltőnyi időn át megállapodott nyugalomban és állandó gyarapodásban élő monarchikus államban. Nagyhatalom lettünk, tengerrel és hóborította hegyekkel, hatalmas létszámú közös hadsereggel, beruházónak és bankárnak biztos hátteret teremtően - de dolgos tömegekkel, feltáratlan földalatti és bevetetlen földfeletti területekkel is: dől is hozzánk a dollár, a frank, a font, tizenkét gyermek nevelését is megengedheti magának számos család (jellegzetes monarchikus gyerekszám, nem jellemző azóta sem). Van ugyan az országban szegénység is, ám szerény szegénységnek szokás immár nevezni, vagy néha egyenesen szép szegénységnek is, mert egyáltalán nem idegtépő és romboló, züllött vagy penészes, mint a szegénység annyiszor: és van persze mindemellett nyomor is, ám alig.

A *Kaisert* persze uralkodni is szükséges volt megtanítani mindehhez - és ez sem mentes a magyar öregúr működésétől. Kevesebbeket kerülgetett pedig jobban a gutaütéses méreg, annak idején, emiatt a végtelenül öntelt és nagyszájú, s eközben a világon semmihez sem értő siheder uralkodó miatt, mint a paradicsomlevelei és zöldbabfőzelékei párájában a rokonainak átkozódó öregembert. Deák Ferenc a fiatal, később középkorú Szepicsászárral egy pillanatra se mulasztotta el érzékeltetni: egyes egyedül csupán mint az erő emberére és politikai partnerre néz rá - s noha öfélége igen magas orra előtt az előírás szerinti viselkedésre nemzete érdekében akármikor vállalkozik, emellett önagyserűsége még az úri udvariasságára is számíthat: ám ettől még változatlanul éretlen, ostoba, véres mancsú, szabadságmozgalmakat szétzúzózó gazembernek gondolja, és mint embert pedig szinte semmibe se nézi.

Szepicsászár korú kamaszok különben bőven trónoltak a tizenkilencedik században a világ nagyobb vagy szerényebb méretű

országainak udvari ülőkén - az akkori idők értelmesebb polgárai pedig elhűlve vették észre, mit szabadít már megint magára a múmivilágba való címerözönös és csicsás abszolutizmus elszánt őrzésével az emberi nem, miket is művelnek az uralkodói ülőkén ezek a világról és emberről minimális ismeretekkel sem rendelkező, szinte még serdületlen gyerekek. Nagy tehetségű államférfiak javaslatait söpörték pillanatok alatt arrébb (nem egy országban indoklás nélkül is megtehették), államtanácsok elhatározásait vetették sutba (nem egyszer elolvasás nélkül az uralkodói jog alapján), parádéba öltözve elnököltek állambiztonsági megbeszéléseken ahol alig volt némi sejtelmük róla, miről is van szó - az időközben vasúthálózattal majd villanyhálózattal megtelő modern életet ennek ellenére szépen végig parancsolgatták: címerképben Őszentségével, a zsinat által ekkoriban *tévedhetetlenné* nyilvánított pápával, aki megfellebbezhetetlen erkölcsi igazságszótásával, csalhatatlan szemével, valamint galambpecsenyéken meghízott *corpusával* megértően üldögélt a csodálatosságán ámuldozó emberi világ csúcán. Szepicsászár hatalmas hadvezér kívánt lenni a földet diadalmasan körbe trónoló felséges múmiacsapatban, személyesen szabta meg rohamai porosz és olasz irányait, vezérelte a seregeit, valamint sodorta az összeomlás szélére az országát - amíg az anyja (*főhercegné Zsófia Friderika Dorottya Wilhelmina*) nagy nehezen rá nem parancsolt és az orra alá nem nyomta: semmire se alkalmas, napoleonkodásra meg aztán egyáltalán nem.

Szepicsászár nevelése azonban nem ért véget anyja eltanácsoló mondataival és a sereg professzionális vezérek irányítása alá rendelésével. Őfelsége kapott a feje fölé birodalmi bölcseket is: *Rechberg*, *Auersperg*, *Schmerling*, *Schwarzenberg* Őkitűnősége fölváltva kísérletezett a hámba fogásával - ám különös fordulatképpen, báró Eötvös József és Deák látogatásai hozták meg végül az anyacsászárnő által sóvárgott, megszelídítő végeredményt. Elsősorban Deák beleérzős, kamaszok és fiatal emberek lélektartalmait kitűnően kitapintó habitusa kavarta fel a konok és közömbös Szepit - még egy óra sem múlt el az első *audiencia* során, amikor már mindenki meglepődve észlelte: a császár magasságos személyének semmire se csillan meg ismeret sóváran a szeme, csak arra amit a számonkérő arcú öregúr a rossz németiségével a gondolatvilágába nyom. Ha tüzetesebben beletekintünk a közel húszéves

közös történetük további dokumentumaiba, a találkozásaik kapcsán keletkezett levéliratok, feljegyzések tömegébe, Deák Ferenc különös lélekbűvölő képessége belőlük is kitűnik: a hajdani kehidai földesúr Szepicsászárra harciasságán könnyedén keresztülnézve folyton a legtitkosabb félelmeit, a legszorongatóbb bizonytalanságait tapogatja ki ugyanis, és ezekre adagolja szépen sorban egymás után a gyógyító orvosságokat, az éveken át újból és újból visszaigazolódó megoldásokat... A hámba fogott Szepicsászárra a körülötte tevékenykedő főcsászári tanácsadók, királyi konzulensek tömegéből ki se látszott: igazán nélkülözhetetlenné azonban mégis a magyar politikus vált a számára - számos olyan eset van, amikor az egész államtanácsának a javaslatára semmit sem adva, egyedül a mogorva öregúr gondolatai alapján indul el és veti papírra magas elhatározásait.

Barátságatlanabbul kevesen viselkedtek vele pedig, mint a zalai öregember. Mikor a koronázás közeledtével Szepicsászárra fölveti, hogy a koronát Deák Ferencnek kellene a fejére helyeznie, a fölhorkanó Deák fölháborodottan hozza a tudtára, hogy az egész ceremónia oka a világon semmi más, mint az erő előtti meghódolás és az ésszerűség által parancsolt *opportunitás* az ország részéről - amit a maga részéről nemhogy miseáhitatban és cicomás ruhában megünnepelni, hanem még csak megkeseredett szívvel végignézni sem akar: és szinte az egész város elcsodálkozására valóban otthon is marad. Mikor a bearanyozott bécsi fogadóteremben Szepicsászárra felséges fejmosásban kívánja részesíteni és pompásnál pompásabbnak gondolt *argumentumokkal* a miniszterelnöki, vagy minimum egy miniszteri megbízatás elvállalására akarja rábeszélni, az öregúr odadünyögi neki, miszerint sajnálatára a csodálatos gondolatmenet őt még az ajtóóri és portási pozíció elvállalásának elkerülhetetlenségéről sem győzi meg. Mikor Szepicsászárra a legkiválóbb festőivel dicsőségtől tündöklő képeket készíttet (feleségéről és felséges saját magáról) majd magas uralkodói elismerése jeléül elküldi őket neki, a mérges öregúr sürgősen szétszedi mindkettőt, és a vagyont érő cifra aranyrámákat azonnal visszaküldi az udvarba. (Nem büntethető, hanem büntethetetlen kívánok lenni felségsértés tetteiben: közli Mikes János kérdésére, hogy a két kép maga mért nem repül máris vissza a rá mával együtt az udvarba).

Ám Deák Ferenc tekintélyének komolyabb következményei is lettek a császár sorsában - sok egyéb mellett uralkodói módszerei vonatkozásában is. Deák hívta fel a belül borzasztóan bizonytalan, fiatal Ferenc József figyelmét, hogy léteznek becsülendő képességei is, többek között a kötelességtudat, a szorgalom, a pontosság: és emellett más uralkodókkal összehasonlítva van egy erősen egyéni jellemzője is, a papírmunka szeretete - építse ezért az uralkodói munkáját mindezekre, vezér és zseni amúgy is van elég. Ő láttatta be a fiatal fölséggel, hogy *háttéruralkodóként* hasznosabb a tevékenysége, eredményesebb a munkája, maradandóbbá válhat a neve: és ráadásul még az alattvalói is jobban megszerethetik, mintha állandóan az istenítő görögütűben áll és naponta megünnepelteti magát. Ám Deák terelgeti Ferenc Józsefet a legfőbb felismerése felé is, miszerint az arisztokrácia uralmának az ideje elmúlt, a modern világ már mindenestől a pénzé és a polgárságé - ne mint arisztokrata uralkodó, sokkal inkább mint első számú polgár, első számú polgárosító, valamint első számú polgári és szociális gondozó vezesse az országait... Ami létrejött mindebből, az mindenek előtt gondos militáris adminisztrációra, pontosan végig gondolt pénzmozgásra, rendre, szervezettségre, ugyanakkor szorgalomra és szívósságra épülő, immár valóban polgári színezetű állam volt. Igaz, hogy Bécs, továbbá a bécsi trón bővölete lassanként betöltötte a hazai lelkeket, s hogy a dinasztia házasságait hamarosan fejből fűjták a tömegek és teadélutánokon bőségesen kibeszélgették, hogy a királyné finom és bánatos külsője körül legenda keletkezett legendát követve - ám a modern és újmódi világban immár a mindedig országuraló mágnás érezte magát nagyon idegenül, és nem a gyarapodó vállalkozó, a munka után csokornyakkendőt és mellényes ruhát öltő iparosember, vagy a szépen megfizetett néptanító. Igaz, hogy Bécs hatása letagadhatatlan a hazai törvényhozásra, kormányzásra, közigazgatásra - de közben kiváló királyi és kormányintézmények (leheletnyi hatalmaskodás, finom korrupció, nagyon szolidan vitt önzés övezetében) színvonalasan szervezik meg a mindennapi életet, és a mérce immár náluk is egyértelműen polgári: semmi sem számít annyira mint a munkaeredmény, a szüntelen gyarapodás, és az országos jó mód.

*

Ritkán kerül a korral kapcsolatos tanulmányok fókuszába, hogy Deák Ferenc a kiegyezést egyáltalán nem végérvényes egyezménynek, sokkal inkább átmeneti szerződésnek ítélte - noha ő maga nem győzte ezt állandóan aláhúzni. Arról pedig már alig olvasni részletesebb elemzéseket: vajon messzebbre nézve miképpen gondolkodott, az egyezmény miféle átalakítását szerette volna elérni a jövőben - noha az egész szerződéssel összefüggésben őt minden másnál jobban éppen ez izgatta... Deák Ferenc a *kossuthos* útvonalat járhatatlannak vélte, nemzeti önállóságot és önrendelkezést ettől az úttól az európai nagyhatalmak ellenállása miatt egyáltalán nem remélt: ez azonban egy pillanatig sem jelentette nála a negyvennyolcas, sőt a *negyvenkilences célok* elérhetetlenné minősítését is egyben. A kiegyezésben lerögzített közös hadügy, külügy, pénzügy állapotából ő az ország megerősödése és nyugatiasodása után előbb a *perszónálunió* (csupán az uralkodó személye azonos) irányába szerette volna a magyar államot elmozdítani, majd ezután a militarisan és gazdaságilag megerősödött és immár a nagyhatalmaknak is elfogadható óriásterületű országot (a perszónálunió nyugalmas szétbontásával) a végérvényes nemzeti önállóság útjára remélte juttatni - tehát pontosan ugyanoda, ahová a negyvenkilences generáció próbálta vinni. Belekezdnie se lehetett azonban már mindebbe - az egyezmény utáni első esztendőkből még magát a császárral való szerződést is állandóan védenie volt szükséges, utána pedig már nemsokára meghalt.

Deák Ferenc törekvéseit ugyanakkor a népe sem értette meg igazán. Szüntelenül hazaárulózták, köpéseket kapott körúton, városligetben, omnibuszon - miközben a szatmári, a szabolcsi, a nagykunsági, és szinte az összes alföldi vidéken az emberek estelente egymáshoz jártak a politikáját és a személyét szidni. Kossuth Lajossal hasonlították folyton össze, a nemzet elveszett szabadságát siratták a működésében: s noha a növekvő jólétet és az egyre nyugalmasabb életet az ország nemsokára már megkedvelte, és nemzeti önérzete is megerősödött majd megédesedett - az emberek millióinak szájában azonban még ezután is, évtizedeken át is, egészen a monarchia világháborús összeomlásáig megmaradt rossz mellékíz... Ugyanakkor tény, hogy a hírlapok, a képes hetilapok, a kulturális, a tudományos, a közigazgatási intézetek egyre erősebben a védelmükbe vették. Az is tény, hogy lassanként a vármegyei,

a városi, a vidéki értelmiség is elkezdett megbarátkozni a nézeteivel és elismerte a műveletei erényeit. Politikai körökben pedig az értékelése és civilizációtörténeti nagyságrendje sohasem volt vitás.

A temetésére óriási embertömeg gyűlt össze. A korabeli napilapok szerint csaknem százezren állták végig a szertartást, a rideg idő ellenére is. Áradtak a delegációk hetek múltán is szinte mindenünnen, még az ország igen messzire eső vidékeiről is eljöttek az emberek... Megnézni a híres ciprus ágat. Amit Kossuth Lajos keze tapintott, tört le, és küldött el a sírjára.

Összegzésül

A történelmi Magyarország óriási országterülete (és az óriásterület egyre szerényebb méretű részein élő magyar nyelvű népesség) a mohácsi vész és az oszmán pusztítás után számos országírányító nemzedéknek nagyon nagy gondot okozott. A hatalmas kiterjedésű terület megvédésére a magyar nép megcsappant számú maradványának saját erőből porszemnyi esélye se volt, ezért az ország magyar nyelvű népességére az évszázadok során sokkalta inkább az erőszakos asszimilálás réme, semmint az önállósodás valós reménye várt. Deák Ferenc történelmi teljesítményének lényege, hogy fájó, ám elkerülhetetlen engedmények árán elérte az ősi országterület egészének megmaradását, megoldotta mind a országvédelemnek, mind a nemzet megőrzésének problémáját. Deák fájó mívelői nyomán ugyanakkor az ország népe szinte soha meg nem élt gyarapodásban, jólétben, és nyugalmas életben részesült: még ma is az ő alkotásaiban sétálgatunk, ha végig megyünk a pesti utcákon, vagy a vidéki városok centrumaiban nézelődünk, vagy éppen vonatra ülünk... Nagy hatalom Mátyás király óta sohasem voltunk. Most kettős államban ugyan, ám ismét nagy hatalommá nőttünk, ennek minden előnyével együtt: a magyar civilizációtörténetben a monarchia ötven éve a nehéz évszázadok után végre valódi virágzás volt.

HORTHY MIKLÓS

Rosszsont

Horthy kíváncsi, derűs, barátkozó lélek volt, igen sokan személyesen is ismerték, akiknek a soraiból számosan ma is élnek. A félisteni tekintély és a templomillatú áhítat amely övezte, azonban már annak idején is erősen átszínezte a vele összefüggő személyes élményeket, s az emberi emlékezéssel eleve együtt járó módosulások pedig mára még jobban eltakarják a valódi arcát. A legközvetlenebb familiatagok beszámolóiból is kikopik a folyton feszenegő, folyton türelmetlenkedő, folyton fészkelődő férfi majd öregember alakja - az örökké mocorgatott ujjjaival, a szüntelenül gyűrögetett arczmaival, a némán is mindig megmoccanó szájával, és az előtte parázsló, eleinte egyiptomi majd magyar cigarettákkal, melyekből néha egyik szálról a másikra gyújtott rá. Nehezen fért bele a bőrébe. Ha beszélni kezdett, vagy ha tekintélyesnek és felsőbbesnek kellett lennie, vagy ha kimerült lett, inkább csak akkor sikerült neki nyugodtan megülnie a székén.

Amennyire ficergő-feszenegő a test, a lélek is legalább annyira nyughatatlan. Előbbinek a túlhevítettségét fiatalabb korban bravúrsportok hűtik, lovaspólótól bűvárkodásig, veszedelmes vadászatoktól víváson át mélytengeri vitorlázásig (nem egyszer nemzetközi szintű versenyeredményekkel) - az utóbbinak a nyugtalanságát pedig az öregkorára is megmaradt ábrándozás. Ebben a középtermetűnél kicsit kisebb tengerészben hatalmas képzelőerejű, fantazta lélek lakik ugyanis. Állandóan berendezi a képzeletében a távoli és közeli földrészeket, tartományokat, országokat, erdőket, mezőket. Birodalmakat képzel el, királyokat, bölcs tanácsadókat, délceg testőröket, daliás katonákat, boldogságban élő, pirospozsgás népeket. Akár a túldíszített képeskönyvek lapjai bomlanak ki a képzeletében a boldogság-birodalmak képsorai, kőfalakat benövő a repkénnyel, tiszta forrásvízű kutakkal, virágoktól és gyümölcsöktől roskadozó piacokkal, erdő mélyén megbúvó vadászlakokkal - s amint még majd szólni szeretnénk róla, valami ilyesmit szeretne megvalósítani a saját országában is. Más téren is folyton telis-tele ez a lélek valószínűtlennél valószínűtlenebb ötletekkel azonban. Ezernyi találmánya van,

amelyekkel csupán nagy néha, pironkodva jön elő, s olyankor rendre csalódás éri. Szellemesek ezek, ám valahogy régiesek, ódonok, avítottak. Leginkább a legfelsőbb körökben büszkélkedik a találmányokkal: lengyel köztársaság elnök, olasz uralkodó, vagy éppen a német vezérkar irányítói ilyenkor elhűlve és elképedve nézegetik egymást amíg az öreg admirális örvendezve előadja az elgondolásait - például a tengeralattjárókról való sárkányeregetés páratlan előnyeiről. Egyidejűleg kell felereszteni a tengeralattjárók szétszóródott rajáról az összes sárkányt, valamennyinek a csúcán egy matrózzal, és így egyetlen pillanat alatt óriási vízterületen válnak áttekinthetővé az ellenséges műveletek!... Elektromos mérésekkel minenkünk is sikerül ám óriási vízterületeket áttekinteni! - mondanak ellent neki az önérzetessé vált vezérek, miközben ő egyik percről a másikra vérig sértetté válik és sötétén elhallgat.

Képzeleténél talán kalandvágya erősebb csupán, s ez is így marad öregkoráig. Bekalandozza tengerészként a földgolyót, és nem is akárhogyan. Kalózhajókat hagy faképnél hajmeresztően bátor, lélegzetelállító kormányzással, emberevő bennszülöttek birodalmait kóborolja be, dzsungелеlefántok hátán tigrisekre vadászik, unalmasabb óráiban pedig országa nemesfém igényén morfondírozva az óceániai szigeteken nikkelt után szimatol. Minden bohóckodásban is benne van azonban. Agyonpacsulizva, agyonkenceficézve, női ruhában pompázik a matrózok víg estéin a színpadon, énekel, parodizál, csúfolódik az óriási ovációban. Szolgálati kötelmein bármikor kész túllépni a tengerésztréfkák kedvéért, Őfelsége flottájának legfőbb fenegyerekei közé tartozik, akit mindenki imád. Szaporodó fenyítéseit legtöbbször lazán kicselezi: egy alkalommal amikor a városban szökésen éri a parancsnoka, villámgyorsan zsebkendőbe rejti az arcát, s magának a parancsnoknak a csónakjában elbújva, magával a parancsnokkal viteti vissza magát a gőzhajóra.

Aki a lehetetlent ennyire nem ismeri, annak szinte elviselhetetlen amikor az akaratával szembe szegülnek vagy a cselekedeteit meggátolják. Ilyenkor könyörtelen és kérlelhetetlen lesz, diplomatákat hagy feldühödve faképnél, begorombulva leváltogatja a tisztjeit, kebelbarát tábornokának békejobbja elől megvetően elfordul, majd egész életén át

egyetlen egy szót se mond neki. A vérvörös arc, a pulykaméreg, az állandó sértődékenység egész pályáján végig kísérik, éppen úgy, mint a segítséget váróan átnedvesedő szem, vagy a zsaroló célú elnémulás. Kisgyerek! - találja telibe a lényeket Adolf Schicklgruber (Hitler) aki egyébként nem akármilyen emberismerő volt. S valóban, amikor az öreg admirális nyolcvanhárom évesen egymás után vívja a víz alatti úszóversenyeket az unokájával, vagy éppen nagyokat kurjongatva óriási vízpocsolásokat csap vele, a parton álmélkodó embereknek nem egyszerű megállapítaniuk, melyikük viselkedése is az önfeledtebb, a játékosabb, az igazán gyermekes.

A világ persze összetettebb annál, mintsem ezek a militáns szellemtől idegen gyarlóságok megakadályozhassák a pálya magasra ívelését. A katona hibái, könnyelműségei, a katonalélek fellazulásai is eredményekre vezethetnek, amennyiben a szituáció olyan. A katonakörökben folyvást kipusztítandónak tartott fegyelmetlenség, a komolytalanság, vagy a megbocsáthatatlannak ítélt gyerekesség az admirális pályafutásának éppenséggel az első számú erényei! Horthy hatalmas tengeri diadalai kivétel nélkül mind gyerekcsínyek. Ahogy a felfegyverzett brit halászhajókat kelepchébe húzza, ahogy cirkálójáról az ámuldozó ellenség övezetében végig bombázza és szétlővöldözi a part menti olasz vasútvonalakat (a világháború sorsát is jelentősen alakítva ezzel) ahogyan áttöri az otrantói szorosot és szanaszét szaggatja a védőműveit, abban nem is olyan nehéz észrevenni a örökké szemtelenkedő, anyját, apját, mindenkijét átcslező, vakmerő gyerkőc pimaszságát. Újító kedvű, friss és virgonc észjárású az összes művelete, az egész világháború során nemhogy csatát, még csak apróbb csetepatét se veszít. Szerte a földgolyón a tengerészhadmirálisok, a tengerésztisztek, de még a legöregebb tengeri rozmároknek számító matrózok is úgy néznek rá, mint valami eleven csodára! A Habsburg tróntól a legkevesebb, hogy az Osztrák-Magyar Hadiflotta főparancsnokává történő kinevezéssel lerója királyi háláját, s bár féltucatnyi rangban idősebb admirálist előz meg a negyvenes éveiben járó ifjonc, az ámuló ellenlábások részéről alig van pissenés ellene.

*

Nem kevés történetíró a hazai fejleményeket többnyire belülről ítéli meg, s a nagyvilág, az idegen civilizációk szemszögéből már ritkábban vizsgálja át az itthoni eseményeket. Horthynak a kormányzói hivatalba kerülését is elsősorban magyar nézőpontokból és magyarországi adatokból szokás elemezni, s ebből aztán vita jön vitára, miközben az igazság eléggé elrejtett marad az indulatos szemek előtt. Valahogy figyelmen kívülre kerül, hogy a legendát legendára halmozó külföldi közvélemény, a korabeli külföldi lapok tucatjai, de többnyire a külföldi hadtörténészek is a háború befejeztekor a történelem legkiemelkedőbb tengeri hadvezérének kiáltják ki Horthyt, hogy fehér lovának hátára lényegében a világhír és a világóváció röpti. Hiába Lehár tábornok nagyszámú seregének masírozása a nyugati országperemen, hiába Stromfeld tüneményes teljesítménye a felvidéki harcokban, hiába Bethlen, Teleki, Károlyi politikai szálszövögetése, a győztesek népei és vezérei számára egyedül ő a possibiliis - az antant vezetői számára mindenki másnak az emlegetése szinte már csak viccelődésre jó! Hogy micsoda egy pimasz és nyughatatlan úri csemetét segítettek országlásra, és mennyi vitriolt nyomhat még az orruk alá amennyiben úgy akarja, arról valójában nem sok sejtelmük van.

Ám Horthy tökéletesen tisztában van a körülményekkel. Tudja, hogy a tünékeny világóváció az elsődleges oka a mostani szerencsésének: ám amennyiben csendesesen viselkedik és nyugton marad, váratlan uralmát akár évtizedeken át is megőrizheti. Meghatja a kormányzóság, boldogan kóborol a kedvére felújított budai vár szobáiban és nem szívesen csúszna alá innen sehova. Kedvtelve képzelődik a királyi trónról is, e téren a harcos Habsburg híveken túl főleg a testvérei hűtik le, akikkel gyermekként és öcsikeként sokat játszott a porban: amennyiben az ezeréves jogar után mersz nyúlni az életben nem állunk szóba veled!! A testvérei tudják hogy kicsoda is az öccsük, és mindenestől alkalmatlannak gondolják az uralkodásra, számukra az öcs uralma akár még a család nevének a megszegyenüléséhez is elvezethet, őket már egyáltalán nem varázsolja el a világünnepelés és világóváció - a királyi trónus megközelítése évtizedekre elnapolódik.

A kisfiú képzeletében elterülő, színpompás mesebirodalom megvalósítása azonban elkezdődik. A Vár teli lesz kivont kardú, díszruhás testőrökkel, díszalabárdos koronaőrökkel, fejedelmi hopmesterek, ceremóniamesterek megfelelőivel. Királyi, hercegi, bíborosi díszvendégek körében délceg lakajok hajlonganak, nagyúri inasok serénykednek. Amikor a kormányzó koronatanácsot tart díszmagyarba felöltözött kormánytagok csizmái pengenek végig a márványtermen. Mindenkinek a díszruháján kitüntetések özöne csillámlik és rezeg, a vár jószívű ura előszeretettel osztogat címeket, rendjeleket, csillogó elismeréseket. A káprázatos díszebédek, disznótoros lakomák, vadvacsorák rövidesen átterjednek a szomszédos palotákra is, a grófi ebédlőkben, a consuli épületekben, a miniszterelnöki rezidencián, a pápai nunciatúrán egyaránt pezsgőspoharak csengenek az egyre sűrűbben megrendezett özvacsorákon, szarvasvacsorákon, miközben szünet nélkül, egymást váltva szól a jazz zenekar és a cigányprímás - amint nemsokára már a vár alatt is, a vízivárosi polgárság vendéglőiben is ez jár majd az aranyozott étlapon nagy számban megjelenő vadpecsenye mellé. Horthy díszes, színpompás mesevilága ugyanis meglehetősen alkalmas az utánzásra és elterjedésre, és aligha csupán a romantikus vármelléki zöldövezetekben mint viselkedési stílus vagy sznobéria - sokkalta inkább mint szépségideál és vágyalom a szürke és sietős mindennapokat élő pesti városrészekben, a garasos gondoktól egyáltalán nem mentes városperemeken, és mindenek előtt a vidéki szegénységben.

Hosszan hatalmon lévő uralkodók egyéniségüknek jó néhány jellemzőjét átruházzák a népükre is, amely akaratlanul is elkezd előbb vagy utóbb idomulni az uralkodójához. Angliában, Viktóriának, a főkötőt hordó királynőnek a negyven éven át viselt gyásza és özvegysége, végtelenül egyszerű életvitele és szigorú erkölcsössége emberek millióit alakította át önkorlátozóvá és rigorózan erkölcsössé (vagy épp az erkölcsöket megállás nélkül emlegető kaméleonná). Viktória familiáris volt, vasszigora ellenére is állandóan gyámolítgatta a messzinél messzibb rokonságát is - és sohasem szaporodik el annyira az országban a szigorú elvárásokkal összekötött jótékonykodás, alapítványozás, adományozás

mint az ő idején. Szinte komikusan hat, de amikor meghízik, a népe is elkezd pocakosodni. Ausztriában Ferenc József főleg főhivatalnok volt és csak másodsorban császár, naponta reggel négykor ébredt, mert éjjelre végezni szeretett volna az aznapi aktákkal. Kötelességtudóvá - de legalábbis a kötelességre folyton hivatkozóvá - formálta az alattvalóit is, s valóban, a galíciai garnizonoktól az adriai vámirodákig, az alpesi vasútállomásoktól a világvégi magyar postahivatalokig reggelente minden irodatiszt némiképp az ő munkabuzgalmával ült oda az íróasztalához. Horthy se hatástalan: kisfiús mesevilága negyedszázad alatt csakugyan elkezd megszínesíteni az ország életét. Porban fulladozó, búzakévév szedő lányok harangszókor hercegnőként, legszebb ruhájukban jelennek meg az aratóbálon. Koromtól fekete gőzmozdonyvezetők estéknént fehér öltönyben, csokornyakkendőben sétálnak el asszonyukkal a csupa virág, csupa márvány Mozdonyvezető Otthonba. Háziasszonyok félévekig hófehér terítőket horgolnak, hogy a titokban kifizetett nyolc személyes ebédlőgarnitúrát majd ezekkel ékesen vegye észre az ebédlő ajtaját megnyitó, a meglepetéstől ámuló családfő. Érettségiző fiúk ujja rá éjjel, alvás során csúsztatják rá az ajándéknak szánt, monogramos, arany pecsétgyűrűt. Horthy-koronaország lakóinak többsége azt érzi igazinak, jónak, szépnek, aminek mesebeli csengése van.

Ám Horthy, hazájának a bőség birodalmává, boldog meseországgá való átalakításában mégsem jut messzire. Hiába a darutollas és kócsagtollas titkos tanácsosok, a huszáruhában és prémes mentében pompázó miniszterek és államtitkárok, a sok kesseleőkeői, eördöghfalvi, ablanczkürthi előnevű, országot óvó vitéz (és sok más mesébe való notabilitás, akiket ő néha a nemzet színe-javának gondol) az igazán érdemi előre jutást rendre ellehetetleníti a valóság makacs, megátalkodott, és gyerekes elhessentése. Pedig miközben éli a színmagyar nemzeti uralkodó számára meseszerűvé csiszolt élet mindennapjait, a vár újultan csillogó pompájában, a gödöllői palota virágözönében, a családi uradalomban nevelt csengő barackok, szőlő szőlők, mosolygó almák övezetében - aközben az odaadóan csinosított és gyarapított magyar mesebirodalom peremeiről is, mélyéről is, valami egészen más párolog elő, mint a mese! Egy vérrel és rettenettel sűrű, irtóztató óriásvalami,

amely végig pusztít az országon, megrázó változásokat okoz, és nagyon messzire, egészen a máig elhatóan meghatározza majd annak a sorsát is, aki ezeket sorokat olvassa, s azét is aki írja.

Sármos szoknyapecér

Horthy Bécs nélkül megérthetetlen. Amennyiben a kincses köntösökbe, királyi díszekbe beöltöztetett mesebirodalmából elkísérjük a mindennapi életébe, vele megyünk a szobáiba, a családja övezetébe, akkor eléggé nyilvánvalóvá válik: napi életvitelének, családapai, vői, nagypai viselkedésének alapvonásai mind a császárvárosból származnak - mégpedig a monarchia utolsó nagy sikeresztendőiből. Horthy Bécshez kötődését, bécsies természetét főképpen Ferenc József katonacsászári hatásából szokás származtatni, akivel éveken át csaknem naponta együtt élt mint szárnysegéd, vagy pedig a császár porzosz miliójéből. Másról van szó. Ferenc József is más volt, és a miliője is, mint amilyenek első ránézésre gondolnánk.

Ferenc József a díszes kardja, a kitüntetésekkel kidíszített tábornokruhája, továbbá a tüneményesen tündöklő királyi környezet ellenére mindenk előtt polgárkirály volt. Cégérre sem, kalaposkirálykodásra sem volt szüksége ehhez (veszélyeket is jelentett volna országai számára ez) ám polgári szellemben és polgár módjára munkálkodott, és alattvalóit is szorgos polgárokká sikerült átalakítania, előbb az ausztriai impériumban majd a magyar városokban. A familiáját körülvevő királyi hercegek, főhercegek, bárók hegemoniáját tünteti fokozatosan el, s mellé az évszázadokon át megszokott mágnás életstílust szünteti szép csöndben meg, amikor utat enged a polgári szellemnek, s az udvarát övező várost engedi megtelni a polgári emberalkat új, pezsgő és nyüzsgő szokásaival, és újszerű polgári miliójével.

Bécsben a biedermeier berendezésben leli meg az ízlése szerinti miliójét a polgár. Eltünteti a bútorokról a főuraknál és arisztokratáknál szokásos előkelő cirádákat, cirkalmas ékítményeket, az aranyozás pöpec pompázásait, és a maga otthonos csecsebecséivel szórja meg az övezetüket: puha perzsákkal, selyempárnákkal, porcelánokkal, csipketerítőkkal, nagyszülők emlékezetes ódonságaival. Mindenütt díszes tükör, festett kép, zöldellő pálma, színes virág van, olyan paradicsom ez, amely minden pillanatban a családalapítás és otthonteremtés sikereire emlékezteti, és amelyben jólesően engedi el

magát. Mindenhol faliszőnyeg, hangulatlámpa, puha plüsspárna, mindenhol illat, melegség, nyugalom. És bizony Horthy és Horthyné akármire él is, adriai partokon, császárvárosban, várban, családi uradalmon, másutt, az otthonuk mindig pontosan ilyen. Semmiben se különbözik egy jómódú mariahilferstrassei polgár otthonától. Se katonáság, se poroszos milió sehol.

Ám ha Bécs biedermeier hangulatú lakásaiban tovább kutakodunk az egyre emelkedőbb pályájú admirális életmódja után, a polgárszalonnok puha világából nemsokára előjön egy nagyon óvott, családtagjai szeme elől nagy gonddal elrejtett személyes szál is... A nőkről van szó. Különös, kettős természetű a hozzáállása a nőhöz a császárváros által nevelt polgárlélekeknek. A bécsi férfi hol a kései lovagkor felfrissült tiszteletével közeledik a hölgyéhez, hol kíváncsiskodó természetének engedve elemezgeti érzelmi életét, sőt ösztönéletének rejtelmét. Szinte belefulladásztja a megállás nélkül a szobáiba, a vitrinjeibe, az öltözőasztalára árasztott érzelmes ajándékai özönébe - miközben a nők sóhajai, gonoszkodásai, szeszélyei áramlásától meg ő az aki szinte megfullad. Ekkoriban csaknem minden egyes úrinő amolyan megértetlen nagyasszonyként sóhajtozik csecsebecsékkel agyonzsúfolt otthonában, miközben odaadó rajongóját meg a nőkön való szüntelen elképedés gyöttri - és csábítja újabb és újabb, más és más nő iránti ostromra. Horthy egész életén át nem szabadul a nőkhöz való ilyen viszonyulástól, szerető jön szerető után az életébe - akiről nemsokára szólni is szeretnénk majd - és csak nagyon sokára, a vénségére múlik el a varázs.

Ám Bécsben tündöklően szép nők a császár palotáiban is vannak, nem csupán a polgári otthonokban. A díszes termekben nemzetközi előkelőségeket és női szépségeket sorakoztató élet pezseg évszázadnyi idő óta. Már Széchenyi István korában így volt ez, és a manír azóta se változott. Ő Metternich és Talleyrand diplomáciai küzdelmét élvezhette itt, császárok érkezését és az őket övező világszép nők seregét, a megállíthatatlanul szövődő románcokat és nyomukban persze az elmaradhatatlan intrikákat. Thurn hercegnő, a híres *beauté étonnante*, Julie Festetics, a híres *beauté céleste*, Sophie Széchenyi, a *beauté triviale* a paloták csillagai az ő idejében... Horthy korára már hamvad a fényes lobogás, halványul a kacérság, bár a tüneményes Ella főhercegnő és a

fiatal Schillingsfürst hercegnő bája beragyogja még a keringők muzsikájában úszó márványtermeket. A kamarillázás kora azonban már ez. A nők az ostromlók pályáját egyenetlik rejtett szálakon, a szerelemmel a consuli megbízatás jár együtt, a románcsal az udvari érdekházasság. Aki a briliáns díszpaloták forgatagaiba hónapokra belemerül, annak feltűnik, mennyire magától értetődően igazgatnak itt nők pénzügyi manővereket, államügyeket, politikai eseményeket. A császári szárnységéd számára is itt, a pompásan csillogó márványtermekben válik újra és újra nyilvánvalóvá: a sas-szeme, az odaadó matrózai, a gyors és modern cirkálója mellett valami másra is számíthat még a pályáján - a meghódított mágnásnőre.

Se lát, se hall egyébként is, amikor egy csinosabb asszonyhoz van szerencséje. Olyan számára a nő, mintha más csillagról jönne. Álmatagokat, haloványokat, karcsúakat hasonlóképpen kedvel mint töltöttgalamb-formájukat, tenyeres-talpasakat és tűzről pattantakat. A hódításhoz a tengerészruha, a kormányzói köntös külsőségein túl több tulajdonsága is hozzájárul, többek között a hölgyeit körbebókoló finom tenorhangja - amely operaénekesi gazdagságú, egyszerre gyermeki, romantikus, végzetszerűen súlyos, melankolikus, vagy éppen éteri és pianissimóban elillanó. Egy Lehár Ferenc sajnálkozott egykoron az operaénekesi pálya elmulasztásán, aki a szépreményű admirális pólai otthonában a szalonvendégeket elbűvölő éneklés mindennapos zongorakisérője volt. Ám Horthynak a dús tartalmakat kibontó festményeit is nagyon szeretik a nők. Arcképei kiválóak, kidolgozott lélekelemzések, a Ferenc Józsefről készült számos nevezetes portré sorából egyik sem olyan árnyalatos, pontos, vesébe pillantó, mint az övé. (A korszak kormányfői különben bőszyűlten festegetnek, és szinte egyetlen világformáló vezér sem marad ecset nélkül. Ám Hitler legtöbb képe lágyabb és álmodozóbb mint ahogyan viselkedett, Churchill képei bőven levegősebbek mint ahogyan élt, Sztálin kék ceruzás rajzainak és verseinek java ártatlan és gyermeki, elárulván: a véglegesnek és megbízhatónak vett értékelések ellenére mennyire nem ismerjük eléggé a valódi személyiségüket). Horthy a finom tenorénekén túl a képeivel is bűvöl, hódít, elámit. Szín pompás fajdkakas, aki a legszebb fenyőfa tetejéről szólít nászra. Gavalléros, hol fülecskét, hol husikát emlegető, ám egyúttal vérmes erotikával átfűtött a szóhasználata, úgy szólal meg

már az ismerkedéskor is, mintha régóta az ágyon volnának. Gavalléros, husikázó, ám hölgyének a mélységes megértését és vele való együttrezgését is sugallja az egész udvarlása, amelyet nagyon gyöngéden és gondoskodóan ad elő. Nőkhöz többnyire képtelen is ettől eltérő módon szólni. Eszem a lelkedet! Mikor fogsz már aludni? - sóhajtja a mellette virrasztó menyének élete utolsó óráiban is.

Horthy Miklósnak a fehér lova, a kis létszámú tiszti csapata, és a világhíre mellett semmi egyebe nem volt az országláshoz amikor a nemzet élére állították. A felsőházból többen komolytalannak tartották és kinevették, a Habsburg hívek, a királypártiak soraiból sokan egyenesen gyűlölték. Ám Friedrich, Teleki, Bethlen, Károlyi is komoly kérdőjelekkel figyelték uralomra jutását. Alig hazakerültként, félévszázados távollévőként, se tapasztalatai, se kapcsolatai - a budai várból egyedül az antant irodáiba vezetett számára göröngyök nélküli út. Noha hamar beindultak a kormányzói fácánvadászatok, a kilovaglások a kenderesi birtok környékére, a kocsikázások a balatoni part erdőiben, és szaporodtak az összeköttetések politikusokkal, pénzemberekkel – ám az ország életét az óriásbirtokaik révén jelentősen meghatározó mágnásokkal még mindig nagyon nehezen sikerül elfogadtatnia magát, mert számukra ő semmi más, mint egyszerű mezei nemesember, amiből annyi nő mint a gomba. Hiába lánya kiházásítása gróf nagykárolyi Károlyi Gyulával, kisebbik fiáé gróf nagykárolyi Károlyi Mária Consueloval, a nagyobbiké pedig gróf marosnémethi és nádaskai Edelsheim Gyulai Ilonával, a személyét illető (és így is csupán jelképes!) emancipációt végül nem ez segíti elő, inkább a rejtett pókhálószállakon az országot átszövő mágnás szeretők odaadása. Hiába a krumpliorr, a kis termet, az alacsony származás - a tengerek hőse, a bűvös tenorista, a varázsos palettájú művész, a mézes szavú és pillantású gavallér számukra elragadó.

És Horthy a hódításban határokat alig ismer! Derekasan teleszórja Kenderes környékét zabigyerekekkel (akiknek az anyját, a maga úri módján, segíteni is igyekszik azért) csinos szolgálólányokat csábít el, kacér szobalányokkal sző románcot, érzelmes nevelőnők szívébe vési magát (a hetvenes években, amikor a politika megállás nélkül náspángolja a rendszerét, az alföldi megyék napilapjai szinte minden

esztendőben előszednek valakit az egykori pásztorórák sarjaiból). Derekasán körbeudvarolja a kicsit délebbre, a békési kastélyokban élő arisztokrata nőket is, az írogató, művészkedő, régészkedő mágnásasszonyokat, az unatkozókat, elváltakat vagy épp válóperben állókat - az országot átszövő, és annyi új összeköttetést eredményező pókháló szálait az egykori Viharsarokból szövögetik a nők. Errefelé lakik a korabeli hatalmasság, Albert főherceg felesége, Lelbach Irén, akinek a rizstermesztés a szenvedélye (mint gáláns udvarlójának is) továbbá Wenckheim Lajosné, Maritta grófnő, aki szeszélyes ásatásokat végeztet az erdejében, a régmúlttól és régi vágású gavallérjától egyaránt izgatottan, a közelben lakik Walterskirchen Borbála, közeli kapcsolatban Wilhelm Walterskirchen gróf szépséges nejével, akivel újabb szerelmi szál szövődik. Budán a könyveiről híres Edelsheim Gyulai Ella fonja tovább a kormányzói kapcsolatfonalakat (később Ili lánya révén a nászasszonya is) és Hortenstein bárónő leszármazottja, a kacér Beyer Gizella (később Bajor Gizi néven a magyar színháztörténet nagyasszonya).

Nem a hódítások következménye persze sem az uralmának a megszilárdulása, sem a negyedszázados országlása, mindez inkább csak annyit ér: az arisztokrácia szerte az országban elkezd szóba állni vele, nem gyűlölködik immár és nem veszi semmibe. A legkeményebb dió feltörik, a többinek a héjával talán könnyebb lesz elboldogulni. Ehhez több kell a hölgyek hódításánál azonban. Több a külföldön körbeünnepelt tengerésztudásnál is. Ehhez tehetségesnek kell bizonyulnia a politikában is.

*

Horthy Miklóst kortársai közül többen hitték fafejűnek, korlátolt katonáembernek, butának - még olyanok is, akikkel néha együtt vadászott, aratóbálon, majálison járt: mert egyáltalán nem ismerték meg alaposan. A korabeli értelmiség is panaszos: a várúr műveletlen, intellektuális értékekre érzéketlen, ízlése ócska és elavult. Végig kell lapozni a forrásokat, hogy huszonöt év alatt egészen pontosan milyen színdarabokat is nézett meg, milyen operaelőadásokra ment el, miféle mozifilmeket vetítettett a várban vagy ült végig a városban, miféle

irodalmi művek margójára írt jegyzeteket, és máris eloszlatható a panasz - ugyanis ez is jogtalan. A Habsburg hívek kezdik, Szálasiék fokozzák tovább, s a kádári kor hullámoztatja végül magasra azt a véleményözönt, ami szerint az idős admirális semmi más nem volt, mint átlagosnál is jelentéktelenebb, zsinóron rángatható, egyenruhás öregpojáca. Könyvtárpolicokról tucatjával lehet leemelni könyveket, amelyek szerint az országnak évtizedeken át egy szürkeegérnek is rossz, szánni valóan pitiáner alak parancsolgatott. Újabb tucattól az derül ki, hogy tulajdonképpen egy begyöpösödött, buggyantagyú Übü király trónolt a magyar rónákon negyedszázadon át. Semmi se igaz mindebből. Még csak átlagosságról sincs szó. Horthy rendkívüli ember volt, rendkívüli adottságokkal - akármerre is vezetett el az országlása, iszonyatokhoz az egyik irányban, véres rettenetekhez a másikban, szörnyűségekhez a harmadikban.

Elsősorban a kádári kor babonája, hogy Horthy politikai adottságai is siralmasak. Herr Veessenmayer (a Harmadik Birodalom teljhatalmú magyarországi megbízottja) híreszteli ezt a siralmasságot az első jelentésében és innen veszik át sokan, pedig valójában annyi esett meg: az amúgy elképesztően éles eszű és jó szemű gauleiter az *első vizitje* során a várúr cselezgető mellébeszéléseit összetévesztette a naivitással, s az ekkor már negyedóránként jelentkező szellemi elfáradásait (a szenilitás jeleit) a gondolati ürességgel. Ilyen madárhoz uralkodói székben még nem volt szerencséje. Később már jobban akkomodál a szemlencséje, az ellenfelet is megsejti az elaggott és csontos öregúrban, és úgy érzi nem marad más módja, mint nagy erejű páncélöklő akcióval jól odacsapni rá (*Operation Panzerfaust*, a háborús kiválás megakadályozása). Ez végül jobban sikerül mint reméli... Egyébként Horthy a tengerről történő hazatérése után minden egyes nap megállás nélkül politizál. Döntései nem katonaiak, hanem kimondottan politikaiak már az első időben is: abból, ahogy otthagyja a szegedi miniszterséget (majd a szegedi árnyékkormányt), ahogy a szökést is vállalja a siófoki önállóságért (és a nyugati operettkormánnyal sem áll össze) ahogy az antantvezéreket sorban az ujjaira csavargatja a pesti szállodákban, jól érzékelhető a politikai működés - különben katonai döntésekhez kis létszámú (és terrorral foglalkozó) tisztai különítmények helyett katonaságra és katonára lett volna szüksége, az meg nem volt neki egy

szál se szinte. Ám a továbbiakban is szembeötlő a politikai életképessége: abban, ahogy (nagyobb népámítás nélkül) az ország valamennyi rétegének még a nyomorgóknak is gyorsan megszerzi a megbecsülését, ahogy a világválság ellenére is általánossá válik az egész országban a villanyvilágítás, ahogy a világintség után országszerte megvalósul az orvosi ellátás, ahogy az erőforrásai jó részét elvesztő világháborús országot másfél évtized alatt újra az európai élvonalba nyomja, mindezekben megint csak a személyes politikai céljai valósulnak meg - ezeket ugyanis nagy részben ő erőlteti ki, nem egyszer az általa miniszterelnöki és miniszteri címekkel (valamint madártollakkal és csillámkeresztekkel) ellátott politikusai ellenében.

A vérbeli tehetség minden esetben univerzális jellegű. Leonardo da Vinci főleg boncolóorvosnak tartotta magát, és nem mediterrán városok piktorának, Einsteint többször is fölbosszantotta hogy folyton fizikusnak kiáltják ki - hiszen ő hegedűművész - és óriási sikerű virtuóz szólóestjeivel végig koncertezett számos amerikai államot. Horthy bizonyosan nem hasonlítható hozzájuk formátumban, ám a képességei univerzális jellegében már igen. Vérbeli tehetséget adott neki a sors - egyénisége sokszínű palettáján politikai adottságokat is elhelyezve. Más kérdés, hogy mire vezetett ez, és miért. Mert ahogy főszménye, Ferenc József is vérben és gyalázatban érkezett a szabadságharc nyomán, majd vért és pusztulást az országára zúdítva ment el, ő is pontosan ugyanerre a sorsra jutott. Csapattisztjei pusztításaival övezve, vérben érkezett - majd vért, szenvedést és nyomorúságot elszabadítva ért véget az uralkodása, a csirából éppen csak palántává nőtt, és máris szétzúzott mesebirodalomban.

Ófőméltósága és kamarillája

Magyarország háborús tragédiája, a demokráciák köréből történő kihullása korábban dőlt el mint gondolni szoktuk, tulajdonképpen Rákóczi birodalmának nyolc éve után már elkezd megnyílni előttünk ez a szakadék. Azóta is, és ekkoriban is, szinte minden német színezetű nálunk, a germán civilizáció századról századra az ország valamennyi rétegét átjárja - még a szalonnázó jobbágyaink is német észjárás szerint gondolkodnak amikor a szalonna mellé a vöröshagymát metélik. Németül csepegnek egymást a magyar nyelv életben maradásáért vívott viták során a nyelvújítóink számtalanszor, és számos alkalommal németül veszekednek az ausztriai németekkel szembeforduló szabadságmozgalmaink vezetői is. Érdeemes föllapozni Horthy korából a húszas és harmincas évek iskoláskönyveit. Egy Goebbels nem képzelhette volna szebben ami ott áll, német szellemiségben és németek iránti alázatban - és ezeken nevelkedett az ország. Németekkel barátságatlanul viselkedő, németek igényeket állandóan visszautasító országvezetésről (a semlegesség zálogáról) nálunk szó sem lehetett.

Hogy mennyire nem, azt elárulja az uralkodó rétegek rémülete mindattól, amit egy német megszállás okozhat. Nem a cifrapalotáit rettegte mindenek előtt a mágnás, noha voltak ilyenek is. Nem az Ezeréves Becsületünkre hulló lemoshatatlan szégyentől rettegtek elsősorban a politika irányítói, noha szintén voltak ilyenek is. Mástól félték. Attól, hogy felőlünk a németek akár itt is maradhatnak. Hogy a németbarát népességnek simán német igazgatást szervezhetnek meg, s az újabb ezer esztendőnkét már a vesztes vagy nyertes német állambirodalomban lesz szerencsénk eltölteni. Hogy a legkisebb ellenállás sem várható az ország népétől és akármilyen megcsináltható az országgal amint a német csizma idelépett. Kimondania is tilos volt ezt magyar úriembernek, ám a megszálláskor ettől esett össze a miniszterelnök. Zsilinszky Endre erre a sorsra sütötte rá a pisztolyát... Saját népét úriember nem értékeli alá, ám az országirányítók az egyébként igen nagyszámú nemzeti sereg magyaros virtusától és vitézi erejétől sem remélték a világon semmit. Tisztán látták hogy a katonák

hazamenni kívánnak inkább, semmint a maguknál messze veszedelmesebbnek gondolt német csapatokra sütögetni a rozoga murdélyaikat. Jól tudták továbbá, hogy a tábornoki kar korántsem harcolni kíván felbőszülten a betolakodók ellen, hanem hozzájuk pártolni. Egy disznótoros lakomáról fotó készült a kormányzóságon 1944 kezdetén, a Horthy Miklóstra felesküdt tábornokok közül ötvenen vannak rajta, ezekből negyvenöt az októberi proklamáció idején vagy eltűnik, vagy pár nap múlva a nyilaskeresztes seregek oldalán jön elő. Németellenes harcra (angolszászok, oroszok, vagy akár kik oldalán) szintén nem volt nálunk egy porszemnyi esély sem.

Feszengeni lehetett persze a pár évszázad alatt magunkra szorult gúzsban. Horthy keményen feszeng is már az első pillanattól, amikor az elnémetesedett országot átveszi. Magyar kultúrával, dekórumokkal, hars hangon próbálja elnyomni az uralkodó német színezeteket. A Magyarországon felbőmböltetett, teli torokból harsogó hazafias dicshimnuszok különben nem csupán a nemzetiségek semmibevételének és a zsidó magyarság elpusztításának csírait rejtették akkoron, hanem ígéretesek is voltak egy ideig a német maszlagtól való megszabadulás szempontjából (nem sikerült, a német maszlag maradt, a zsidó magyarokat elhurcolták). A hadsereg hazafias dekórumokkal történő beborítása, a vitézi rend megalapítása sem csupán ódivatú öreguras mánia volt, inkább a sereg poroszos szellemiségét szerette volna átváltani magyarra (ez sem sikerült, épp az ellenkezője valósult meg). A gazdasági és szociális élet, a népművelés, vagy éppen az iskolázás övezetében is számos németmentesítő intézkedés van eleinte (egy sem volt elég erős és eredményes, a palotát lakó arisztokratától a nyolcszemélyes szobában nyomorgóig vállvetve álltunk neki ellent). A harmincas években aztán minden elcsendesül - az ország pedig germánabbá válik mint valaha.

Feszengeni a kitágult határú hazában is lehetett persze, ám a gúzs attól még ugyanolyan szoros maradt. Horthy feszeng is derekasan - a kincses területekkel kibővült mesebirodalomban jóságosan és igazságosan szeretne uralkodni a nemzetiségeken is. Még Ferenc József Ókirályi Felségét is felül kívánja múlni, és akár az egész világnak megmutatni milyen is a magyarsághoz méltó, szép és színvonalas nemzetiségpolitika. Monoklit kizárólag különleges körülmények között

húz elő (híres sas-szemének romlását inkább eltitkolni próbálja) ám az országbővüléskor megteszi, és általános elképedésre szlovák szövegű mondatokat olvasva ígér egyenlőséget a nemzetiségeknek, a sokszínű ország megóvandó és értékes részeként gondolva rájuk. Becsületesen és komolyan tartani kívánja amit felolvas, ám hallani aligha hallja közben, hogy a tér hátsó felén és a főutca baloldalán máris tótockszázik, tottockszázik a diadalmas népe. Erre különben legyintene, ám a lelkes lakosság legdivatosabb és legújabb tápláléka, a fajelmélet német változata, viszont már megszorítja a monoklis szem alatti ráncokat. Jönnek a dolgozószobájába az összefoglaló jelentések ugyanis az új országrészekből, miszerint a népe csaknem minden áldott nap véres csetepatékkal juttatja érvényre a náci alapvetés egyszerűsített változatát: a szlávok alacsonyabb rendűek, a románok cigányok, a cigányok pedig nem emberek. Meseország fölé komor felhők tömörülnek, botrányos híre kél miképp is járnak el a magyarok a mézzel és madárdallal átítatott új országrészekben (a nemzetiségek sem szeplőtelen szüzek amúgy). Százegy kengyelfutó százket felé szalad, megpróbálják meggátolni sűrűvérű népünk szaporodó agresszióit a csallóközi városokban (nem sikerül) a szilágysági mezővárosokban (még annyira sem sikerül) és a cirillfeliratos szerb városövezetekben (erről meg csak papírra vetnek pár intézkedést). A küzdelem hamarosan abbamarad, se kengyelfutó, se csendőrőrs nincs elég annyira megszorodnak az ügyek, és az ambíció is egyre szerényebb - így aztán nemsokára majd maguk az érkező németek csodálkoznak el, utcáról utcára mennyire nagyszerűen és olajozottan működik már nálunk a germán alapvetés.

Feszengeni külségséget keresően is lehetett persze a gúzsban. Ráadásul hatalmas birodalmak fogadnák lelkesen ha faképnél hagynánk Németországot és hozzájuk társulnánk - a brit koronaországoktól a dúsgazdag tengerentúlig. Déli határainknál is, keleti határainknál is tőlük támogatott hadak harcolnak, tanácsolják tehát Londonban és Washingtonban többször is: álljunk oda mi is a szomszédos csapatok mellé és menjünk az ő oldalukon a németek ellen. Izzadságcseppek keletkeznek a hitleri főhadiszállás hadvezéreinek homlokán emiatt nem egyszer. Átállás letörése beletizedelne a hadseregbe - legelőször talán Belgiumhoz, Dániához, Norvégiához hasonlóan az Ötödik Hadoszlopot kellene bevetni, fizetett agitátorok özönét, sötétben sürgő sereget, nehogy

valamerre megmozduljon a véderő és a nép. Alkalmazni kellene Goebbels propagandaminiszter ajándékát a német nemzetnek, a *passzíválási műveletet*, immáron a magyar rónaságon is. Amíg töprengenek, Belgrádban Nedic birodalmi bábkormányán félelem uralkodik el. Tito diadalt diadalra halmoz, Churchill is Rooseveltt is lelkesen támogatja, a búzakalászos Bácska határánál elkelne a német erősítés, mert a magyarok átállhatnak. Horthyt komolyan foglalkoztatja mindez, a kisebbik fiát kapcsolatok kiépítésével bízza meg, és addig is a partizánok részére rendszeres élelmiszerszállítást szervez meg. A kisebbik Horthynak azonban nehézségei vannak, egymás után szegülnek szembe vele még a megbízható magyar összekötők is: mély sajnálatukra mocskoskommunista partizánokkal ők egyáltalán nem szeretnék cseresznyézni. Kevéssel később, a teheráni konferenciát követő hetekben, a feldúlt Antonescu telefonál félnaponként a birodalmi főhadiszállásra: az északkeleti magyar seregtől alig száz mérföldnyire vannak már az oroszok, egy átállással minden elveszett. Barátai felvetik a kisebbik Horthynak ugyanezt, mire ő ironikusan is, savanyúan is, mindössze annyit morog maga elé: azt próbálná meg apus, ráhozni az országra az oroszokat, addig puccsolgatnák a generálisai amíg cipőfűzője se marad... Nem vész el azonban minden, még reménykedünk az adriai angol partraszállásban, nemsokára megjönnek az angolok és ők majd megmentik az országunkat. Fantáziadús tábornokok diadalittas haditerveket is felvázolnak erre az esetre, eszerint a nemzeti sereg ekkor se az angol csapatokkal együtt a németek ellen menjen, inkább az ellenkező irányba mozogjon, neki a románoknak!... Megnyugodhatnak a birodalmi főhadiszállás generálisai, Ötödik Hadoszlopra fecsérelt pénz nélkül is sokoldalúan és nagyszerűen valósul meg nálunk a propagandaminiszter ajándéka, a passzíválás.

Horthyval, bárkivel, Magyarország nem úszhatta meg a súlyos második világháborús vereséget - ennek elkerüléséhez másmilyen népre volt szükség mint amilyenek mi voltunk. Ha feltesszük a kérdést, hogy ki fonta Horthy vagy bárki kormányzó köré a gúzst, érdemes saját magunkra is pillantást vetnünk. Mi fontuk ugyanis. A mindennapi életünk apróbbnál apróbb elhatározásaival percről percre, a nézeteink, a gondolataink, az érzelmeink és cselekedeteink milyenségével napról napra, nemzedékeken át.

Horthy a tengeren keveset tévedett, s főleg csak akkor, amikor sejtelve se volt róla, merre is az ellenfél. Politikai kudarcai (bő tizenöt év után) akkor jelentkeznek először, amikor nem veszi észre: a második világháború eredményes végig vitelében az első számú ellenfelei mi vagyunk, a saját elnémetesedett népe. Csökkenni kezd az egykori elszántsága a németes szellemünk visszafogására, az államszervezetünk, a véderőnk poroszos működésének csillapítására. Abba hagyja a kultúrgermanizmus kitessekelését, a birodalomparti főnyilasok börtönbe küldését, a harmadik birodalomból beáradó hatások tompítását, hallgatni kezd a kívánságainkra és a németeket övező áhítatos országhangulatra - s eleinte a németországi gazdasági virágzás, nemsokára pedig a villámháborús sikerek nyomán elkezdi irányt változtatni. A Ferenc József-re történő felzárkózással se járt rosszul a magyarság, vitessük most megint előre magunkat a németekkel, aztán majd ellépünk mellőlük amikor időszerű. Nem túl szerencsés épp az ellenkezőjét csinálni annak mint amire szükség volna, ám a vizeken nem egyszer eredményekhez vezetett nála ez. (Például Otrantóból hazafelé. Elködösítést a hajók menekülés és eltűnés céljára szoktak alkalmazni, ám az admirális nem, az elködösítés révén ő azonnal előre száguld és jól orra lövöldözi az angol cirkálókat). Halad hát Hitler karjába karolva előre felé - Bethlen, Teleki és mások, szintén ellépéssel számoló nézeteitől megerősítve - és szerzi vissza az elcsatolt országreszeket egymás után. Bethlen a legkorábban, de Teleki is korábban lépne el a német vezér oldaláról, ám ő merészebb. A falitérképen csúnya az ország ábrázata, az erdélyi rész még csonka, a visszaszerzett vajdasági róna ezeréves szomszédsága még sehol. Huszárvágást huszárvágásnak kell követnie, s akkor összeáll az ősi ország, s onnantól a németek majd elháborúznak nélkülünk. Addig is küld Hitlernek hadsereget ha kell és minden mást amit igényel. Segíti a rohamozásban, néha még sietteti is. Amitől hajdanán a testvérei tartottak, a fékevesztettségé, a lehetetlent nem ismerése immár politikai pályán is elszabadul, és az ország sorsát illetően máig jóvátehetetlen műveletekbe sodorja... Abból támad a baj, hogy komolyan fontolgatja az éppen győzelemre álló német vezetés a nagyromán államnak a szovjet országreszek irányába való odébb tolását. Eszerint Besszarábia és

Dobruzsza teljes területét a románoknak adja, viszont nekünk jutna az alsó erdélyi rész. Nem kell Hitlernek többé balkáni kakaskodás, Nagymagyarország balra, Nagyrománia jobbra, közéjük a Kárpátok kerítésnek, és maradjanak most már végre csendben - egyébként is elkészült a zellerfőzelék, spenótszósszal mellé, és szeretne végre egy rendeset enni. (Anno Erdély felosztását és határvonalai kialakítását körülbelül hasonlóan döntötte el a vegetáriánus vezér. A britek föléje kerekednek ebben is, ők vonalzó mellett arab államhatárokat rajzolnak igen sietősen - nem sejteni mi volt a vacsora, ám a vonalazás mai vonzatai ismeretesekek). Vérszemet kap a kormányzó a kibontakozó hitleri tervektől, hiszen a kirajzolódó terület már majdnem az ezeréves ország! Leveleiből, kézírataiból hatalmas lendület árad ekkoriban, elsöprő erő, újult és újult roham, megállíthatatlanság - az óvatosságnak csupán a minimumával. Népe is fűti, a filmhíradók, a képes hetilapok a kiegészülő ország szépséges jövőjét ecsetelik, a napilapok egészmagyarország-mennyország visszatérésének újabb és újabb csalhatatlan jeleiről cikkeznek, a parlamentben alig van nap, amikor ne sürgetné valaki az ország azonnali és megmásíthatatlan visszavételét. A leventekörök a tótok kizavarására tesznek fogadalmat, a legényegyletek az erdélyi románokéra. Arisztokraták fontolgtatják a Déli Kárpátokban lévő tornyospalotáik felújítását, dunai hajósaink a tengerre készülnek, a fél haza a langyos levegőjű dalmát tengerparton kíván telelni. Ám se Besszarábia, se Dobruzsza, se Nagyromán Birodalom, se Nagymagyar Birodalom, ellenkezőleg, óriási német vereségek jönnek mindenütt. Hóba fagyott hadsereg, félszázezer hadifogoly, föbe lőtt fejű miniszterelnök marad a roham romjain.

Van Horthy körül azonban valami, ami az első pillanattól az utolsóig visszatartani próbálja - a mindössze néhány emberből álló családja. Ők hol félelemmel, hol dühösen, hol fellélegezve, majd megint elborulva ellenkeznek (és nem egyszer élesen összezördülnek) az elszánt és megállíthatatlanul rohamozó családfővel. Kivételesen nélkül náciellenesek. Magdolna Főméltóságú Asszony, Horthy Paulette és férje Károlyi Gyula gróf, Horthy István és felesége Ilona grófnő, a fiatalabb Horthy Miklós és felesége Mária Consuelo grófnő, tizenéves leányaik Horthy Zsófia és Horthy Nicolette (a kormányzói házaspár féltett büszkeségei, az unokák). Nem egészen érdektelen, milyen is ez a család, ugyanis csaknem

mindannyian szüntelenül politizálnak, s a nézeteik naponta el is jutnak az ország urához - sőt, amint majd még szólni szeretnénk róla, ők viszik majd el nemsokára angol irányba is... Világlátott, többféle kultúrában formálódott, tudásukra és királyi körülményeikre hiú emberek valamennyien. Félművelt ostobaság a szemükben az egész náci eszmerendszer, a célratörő és merev náci viselkedés pedig ellenszenves és idegesítő nekik - az ő életvitelük ugyanis még az ezer színűen pezsgő császárváros szellemiségét őrzi. A ruháktól, illatoktól, érdekes eseményektől sűrű, emberszagú élet az ő világuk, amelyet nem csupán megélni, inkább mindennél jobban nézegetni és megvitatni szeretnek, úrikaszinók, családi szalonok, cukrászdák ablaküvegei mellett. A pezsgő élet színes másolatai is izgalmasak a számukra, a mozi, a népszínház, az operett, az opera, ám a politikai élet színpadai is, mindenek előtt a napi parlamenti színház. A monarchia maradványaként ugyanis a parlamenti ülések ekkoriban még mindig a színelőadások jellegét idézik nálunk, parádés szónoklatokkal, csattanós jelenetekkel, izguló vendégekkel a páholyokban. Pezseg a folyosó is, itt döntésekkel is, kulisszatitkokkal is, híresztelésekkel is teli az élet, az akkori magyar parlamentarizmusnak nem az ülésterem, inkább ez a zsibongó világ a valódi színtere... Magyaros dekórumok között, tündérmesés kellékekkel körülvéve, hűvösebben és kevesebb ideérkező szereplővel, ám ugyanez a zsongás megy a várban is a család övezetében, amint a gödöllői palotában és az alföldi uradalomban is, mikor épp merre vannak. Ami történik délelőtt, délután, az a késődélutáni teázás folyamán, vagy későeste a bridzs lapjai mellett, a családtagok véleményével és nézeteivel is szembesül. A kamarilla nem egyszer éjszakába nyúlóan vitatja az eseményeket.

Horthy Miklós a történelmünk legfőbb kamarillapolitikusai közé tartozik, lényeges döntéseit a kamarilláján belül hozza meg - s a világháború során ez immáron mindennapossá válik. Mindezt főképpen az teszi lehetővé, hogy tevékenységének a kormányzati, parlamenti és egyéb ellensúlyai csupán papíron vannak meg. Teleki Pál öngyilkosságánál jön rá, mennyire veszélyes a politikai céljai megvalósulására egy másféle nemzetformálási elképzelésekkel rendelkező országvezető, aki a nézeteivel még a családját is ellene ösztönözheti, s ezután már rendkívül óvatos valamennyi miniszterelnökével. Bárdossy két csel után repül a miniszterelnöki

székből, ő ráadásul még a család erősödő uralmával szemben is önállószkodni merészkedik, egyáltalán nem értve meg az idők szavát: a világháborúban a várúrnak már nem politikusra, inkább ernyedetlen szorgalmú ügyintézőre és alázatos adminisztrátorra van szüksége. Kállay Buci már mindenek előtt családi írnok, emellett afféle *combibator regalis* szerepben ötletzőnök előállítója a vár számára, s végül a várúr meghosszabbított jobbkeze az angolok irányába való araszoltság sötétjében. Sztójay Dömére a szennyes munkák szorgos elvégzése jut, Lakatosra Gézára viszont szinte már semmi sem, akkor már csaknem mindent a család irányít.

Horthy dolgozószobája különben a kormányzói lakáshoz tartozik, s ha fogad benne bárkit, a hír máris elindul a családjához is. Eléggé fáradékony Öfőméltósága ahogy egyre öregebb, így aztán nem egyszer maga is megy pihenni és mesélni. A főméltóságú fellépés, a formatisztelet egyébként is csak a nemzeti parádékon és a vár irodájában jellemző rá, az otthonában viszont már egészen másképp, elereszkedően, nyugalmat áhítóan viselkedik, olyan akár egy császárvárosi papucsférj. Különben is kíváncsibb természet, hogysen a gyermekeihez, a rokonságához, az ismerősökhöz, általában az emberekhez való viszonyát mindig a méltóság szabályai szerint alakítsa. Valójában szívesen enged mindenkinek és mindenben, amikor nem politikai vitáról van szó, ám nem egyszer akár még abban is. Ellenállnia bőven kell a felindultan kaszinózó famíliatagoknak azonban! Főleg a feleségének, aki felháborodásokkal és félelmekkel telten éli ezeket az éveket. Bár hibátlanul kívánja képviselni kormányzót a külvilágban, és tud dámaként viselkedni amennyiben muszáj, ám a valóságban izgatott, elégedetlen, gúnyosan zsémbelődő alkat - nem anyakirálynő, inkább nyugtalan és alaposan odamondogató nagymama. Hitlert düllelt szemű gazembernek gondolja (valamiért nem varázsolták el a személyes vizitáció során a vezér világhírűvé vált sármos pillantásai) és az égvilágon mindennek ellene van, ami vele való cseresznyézést jelent - ugyanakkor szűrés mondatai révén rendre megkapják a magukét a németbarát magyar miniszterek és miniszterelnökök is a rétes és gesztenyepüré melletti családi polémiák során. Ám képesek ellenkezni a modern angol gentlemen-eknek nevelt ifiurak is a családban. Különösen a kisebbik Horthy Miklós a konok lényeglátásával és kemény tartásával, és

hasonlóképpen a fiatal Károlyi Gyula is, a nyugodtabb stílusú, ám éles észjárású és karrierszomjas arisztokrata sarj. Horthy István lágyabb alkat, simulékonyabb, a mamakedvence viselkedés sem idegen a világától, elsősorban ő a visszahúzódóbb a véleményeivel, ám nézetei egyáltalán nem mellékesek, mivel elsősülökként az országlásban ő a várható utód. A kamarilla dinasztikus terveket sző ugyanis - még hozzá nem is akármilyeneket.

Nem túl feltűnő, de a kamarillának a királyi dinasztia létrehozására irányuló próbálkozásai az országos csinnadratta mellett a politikai garnitúra óvatos cseréjével járnak együtt. *Már negyvenegyben* angolszász orientációjú politikusok jutnak szóhoz az országirányítás második majd első vonalában. Mi több, a hadseregben is zajlik a németbarát vezérek cseréje, szolid, angolos, a család által elismert urakra. Horthy István leendő kormányzóhelyettes hátterét eközben mindenestől angolrajongó, angoldívatú, angolhóbortú aranyifjúk alkotják. (A forrásokból kiderül hogy Károlyi Gyulát tartották készenlétben haláleset, betegség bekövetkeztére, a háttere azonban neki is pontosan ilyen). Angolbarát királyi familiát készült létrehozni a kamarilla - és a dinasztia hatalmának támogatására Horthy a kulisszáktól fedve felépített a kormányzóságon is, a hadseregben is, a közigazgatásban is, egy kis létszámú, de tetterős, britekhez húzó hűségcsapatot, hogy hátrányos háborús fordulat esetén kitáncolhasson a Harmadik Birodalom bálterméből. Ennél többre angolszász irányban ezután már soha nem jutott, akárhány orvosprofesszort és fácánvadászt juttatott is el puhatólózni az angolokhoz - és ez a csendben építgetett angolos apparátusa is rövidesen szétesett... A kamarilla kulisszái közé a hitleri birodalom is belátott ugyanis és mélyen elgondolkodott az eseményeken.

Horthy Németországot a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozásunk óta szövetségesi érzésűnek gondolta az ország irányába. Nem így volt azonban. Citromként kifacsarandó ellenségnek nézte a náci eszmerendszer és a nemzetiszocialista államvezetés az úri Magyarországot is, és nagyúri pompával övezett vezetőjét is, már jóval a szövetségesi szerződés aláírása előtt. Citromként facsarta is egész az utolsó pillanatig, amíg ereje volt rá. Nem tudhatta Horthy, hogy a birodalmi kancellárián, a főhadiszálláson, és másutt, egészen pontosan

miket is mondanak az országról és róla nyolc esztendőn át amikor nincs jelen, ám nagyon elcsodálkozott volna a gyűlölettől és undortól se mentes minősítéseken. Antonescu, Tiso, Pavelics, s a bábállamok több látogatója már jobban megismerhette ezeket a véleményeket, nekik a gyűlölködésig menő mondatárakat mind az országról, mind az ország uráról néhány alkalommal végighallgatni is szerencsájük volt. Amiről Horthynak fogalma se volt, azt szó szerinti szöveggel megőrizte számos irattár (és mi, akik annak idején az idős admirálisnak az előszobájáig aligha jutottunk volna el, ma már elszemtelenedve olvassuk). Hogy Horthynak fogalma főleg miről nem volt, azt világosan elárulja az évek alatt összegyűlt szöveg. Arról, hogy kettős gúzsban van. Hogy nem csupán a népe nem engedi meg a politikai elgondolásai megvalósítását, emellett még van egy nagyon erős és vele szemben ellenséges állam is, amely szintén nem engedi a politikai céljai érvényre jutását és el van szánva akár sötétnél sötétebb eszközökkel is rászorítani a saját szükségletei szolgálatára. Hogy teljesen fölösleges Magyarország kormányzójaként önálló politikával próbálkozni, mert amint a németek észreveszik és megalékelik, azonnal szétzúzzák.

A kamarillázás különben, de különösen a koronaékszerek és a trón közelítése, nálunk mindig is veszedelmes vállalkozás volt, s ezúttal is erősen megkavarja az uralkodásra szánt személyekről évtizednyi ideje elcsendesedett viták mocsarasodó állóvizét. Nemsokára megvadult szünyograjként ront rá a családra az eddig csöndes semmittevésével elfoglalt mágnásság, majd rövid idő múlva a papság is. Jaj a lesz a katolikus hegemoniának - hiszen Horthy kormányzóval, Horthy kormányzóhelyettessel, Horthy kisunokával könnyen koronázni is lehet, kis törvénymódosítás és felzúghatnak a harangok az országosan celebrált virágzaporos és szagos miséken. A felsőházban a legtöbb arisztokratának esze ágában sincs az uborkafára rákapaszkodott vidéki rizstermesztőket szentistváni jogarban részesíteni, a pápista papság is makacs, egy szentkép nélküli istentiszteleteken nevelkedett református sarjadék csak ne markolássa az országalmát. Rengenek a falak a forradalomtól a kupolacsarnokban, Horthy Istvánt kormányzóhelyettesé választani is csupán utódlási jog nélkül sikerül. Miközben hónapokon keresztül a főpappal és a felsőházi képviselőkkel folyosóról folyosóra dül a küzdelem, a kormányzó és a kamarilla nem néz szét eléggé alaposan

minden zugban - pedig meglapul ott még néhány arctalan úr, aki nem örül a ceremóniának.

A kamarillázás a történelem során nem csupán szerelmi és politikai szálak szövögetésével, összeházasodásokkal és elválásokkal, vagyonok és rangok mozgatásával jár együtt, időről időre jelen van a rejtőzően vitt műveletekben a pusztulás is, a rémregény. Mindettől a kormányzói kamarilla sem mentesül. A Harmadik Birodalomnak komoly kockázat a kiépülő dinasztia, bármikor kormányzócserét hozhat, háborús fordulatot, Horthy kamarillája emiatt rövidesen szembekerül valamivel, amire egyáltalán nem számított - a szinte már nem is emberi működésű, soha semmit el nem rontó, mindig nesztelenül és észrevétlenül operáló náci gépezettel, az elhárítással. Horthy István kormányzóhelyettest hamarosan halálos repülőbaleset éri. Alig borítják be temetési koszorúkkal, Károlyi Gyulát is halálos repülőbaleset éri. Mivel a kisebbik Horthy Miklós és a kisunoka körül nagyon gyorsan elcsendesül minden a várban, az ő eltüntetésük egyelőre elmarad, őket majd akkor viszik el az országból, amikor időszerűvé válik... Szigorú kivizsgálás kezdődik, de a kormányzócsalád halálos baleseteinek körülményei homályosak maradnak mindmáig. A húrt tovább feszíteni a birodalommal szemben a család azonban már nem meri, az angol orientációjú személycsere meglassul majd megáll mindenütt, az államszervezet angolbarát részei csöndesen elkezdenek elsorvadni, majd a náci szorításban az apparátus visszarendeződik olyanná amilyen volt - poroszossá és németbaráttá.

Utószó a kamarilla bukásához a riefelinger pályaudvaron íródik, a német megszállást megelőző napon, még mindig rémregény módjára. A führer klessheimi kastélyához közeledő Horthy a múltó évek újabb és újabb sérelmei nyomán ekkoriban már úgy érzi, neki elszámolni valója van a vezérrel az országát és családját ért számos övön aluli ütés miatt. Kétszer is előveszi és lövésre készsé teszi a pisztolyát a vonat megérkezésekor. Visszacsomagolja azonban némi elgondolkodás után, amint az emlékirataiban írja. Eközben a Harmadik Birodalom katonáival tömött vonatok már számos irányból megközelítik az országát és nemsokára átlépik a magyar államhatárt. Elkezdődik a katonailag kulcsfontosságú pontok elfoglalása, repülőterek, vasutak, utak, városok megszállása. Magyarország függetlensége elvész. A kamarillára is

drámai hónapok következnek. Immár készül a bajorországi Weilheimben a drótkerítés felújítása a lakóház köré, ahová a családot engedetlen viselkedés esetén majd elhelyezni parancsolják. Az októberi proklamáció után megtörténik ez is. A kamarilla ápriliséig szorongva ül itt, örökkel övezve, néhány apró emeleti szobában, amikor az amerikai csapatok érkezésekor az örparancsnok elhagyja az épületet, némi vita után meghagyva a szolgálatos öröknek: a rebellis családdal csináljanak amit akarnak, mindenkit nyugodtan agyonlőhetnek, ám gondolják meg, sok munkával jár, mert ebben az esetben elkaparni őket is nekik muszáj.

Kenderesi öregember

A kettős kötélgúzsban feszengő Horthyban öregkorára se csillapul a gyermekesen mohó érdeklődés az élet sokszínű szövevénye iránt. Érdeklí őt szinte minden. Noha borzadással tölti el a bolsevista berendezkedés, kíváncsian fürkészi Sztálin belpolitikáját, Lenin idézeteket jegyez meg - és nemsokára elkezd mondogatni is őket. Izgalomtól borzongva fejtegeti a kézírataiban, hogy a Szovjetunióban tizenhat funkcionárius, a Politbüro, a "történelem legmerészebb kísérletét" viszi végbe amikor egy óriásbirodalom gazdasági életét évekre előre minden egyes szálon megtervezi - aztán egyszerre csak elkezd megvalósítani minálunk is az Első Ötéves Tervet (a nagyon rossz időjárás, az árvizek, a mindennapos esőzések, valamint az állandó aszály miatt neki sem sikerült). A kommunistagyűlölő Horthyéknál jelen van egyébként a családban a vörös szellemiség is. Károlyi Mihály távoli rokon ugyan (*őrült, idióta* előnevekkel) ám a vörös grófnál van valaki, aki sokkalta vörösebb. Károlyi Imre, aki lányának is apósa, fiának is apósa, úgyhogy nászúrnak se utolsó. Károlyi Imre termőföldet, háztelkeket juttat az uradalmán élő szegényeknek, emellett szabad óráiban nagyszabású (és modern) elemzéseket ír világszociális problémákról, esszéiben elmélyülten értekezik mind a világszocializmus, mind a világkapitalizmus előnyös vonásairól, majd végezetül a pokol mélységes mélyére zavarja mindkettőt - műveit azóta alighanem méltatlanul elfelejtettük.

De Horthyt a hitleri nemzetiszocializmus gondoskodó szociálpolitikája is erősen érdekli. Hitlert a kezdetek kezdetén hajlamos két lábon járó népjóléti intézetnek nézni (akkor még nem egészen alaptalanul) s ezért is, valamint más jellemvonásaiért is azokban az időkben nagyon megkedveli, és érzelmes jóbarát módjára viselkedik vele. Ha Hitler bajba kerül, küld neki csomagot. "Ha barátunk nagy elhatározás előtt áll és gondok között van, indítatva érezzük magunkat hogy gondolatban felkeressük... Kérem ezért, hogy gyümölcs küldeményemet ezekben a komor és komoly napokban ne tekintse naivitásnak... A szőlőt levegős helyiségben kellene felaggatni és az elfogyasztás előtt megmosni, mert permetezve van." Nem tudjuk Hitlernek ízlett a szőlő vagy nem,

megmosta vagy nem mosta. (Úgy látszik viszont, az utóbbi századokban minálunk az uralkodók egyúttal jeles gyümölcsosztogatók is, Ferenc József császárkörtéinek és Kádár vöröses piros almáinak esetei is regényesek.) Hitlertől Horthy egy hatalmas fotóalbumot kap hetvenötödik születésnapjára, egy jacht pompázik minden oldalon, amire nemsokára ráléphet személyesen is mihelyt valamelyik vizünkre megérkezik - néhányan gyanakodnak, ám a vezér ezúttal nem igényel semmilyen politikai ellenszolgáltatást. A két férfi közötti kapcsolat Klessheimben, a megszállás vitatásakor mérgesedik el véglegesen. Hitler döbbenet figyelmezteti Horthy dührohamaival, fölpattanásait, nyugós és gyerekes érvelését, az öreg admirális elhűlve szörnyülködik a vezér cukormázzal átitatott, mindent és mindenkit semmibe vevő, pengeéles célratörésén, az utolsó összeüléskor megszólalni se sikerül percekig, csak elképedve nézegetik egymást. Kiderült, hogy kicsoda is a másik.

A klessheimi kastélyt hajdanán Ferenc József kisöccse, a férfiakat kedvelő Habsburg Lajos Viktor főherceg tervezte, és mellőzött családtagként itt élt évtizedeken át a vendégeivel. A kastély különböző tereinek kialakításából, teraszok, lakószobák hangulatából kitűnik a lélek meleg színezete és érzelmvilága. Sok helyen a bútorok, a berendezés is megmaradt az akkori időkből, s az is ugyanilyen. Hitlernek férfikalandokhoz köze sincs, a kifinomításra sokat adó nácik a cukorporos és mézes eleganciával rokonszenveznek elsősorban, amikor nem sokat változtatnak az eredeti összhatáson. Ám a Horthy kíséretében lévő bős katonák (4 tábornoki fokozatú is van köztük) kellemetlenül feszengenek az egykori meleg pásztorórák színterén. Horthynak sincs szerencséje ezzel a épülettel. Hagyján hogy Hitlerrel kakaskodnia kellett, de ami kellemetlenebb, a kudarcnak, a leszereplésnek, a harmatgyenge kormányzói teljesítménynek a hazai kísérete is tanúja volt. A kísérőinek tűnik fel legkorábban, ami a hazaérkezést követően a koronatanácsban többeknek is: a hajlott korú kormányzó képtelen komolyabb bajokat orvosolni immár, vagy akárcsak gyorsan és pontosan végiggondolni azokat. Megrendülten figyelik többen is, hogy az admirális egykori élénk észjárásának semmi nyoma nincs már... Ám a valóságos állapot még ennél is rosszabb.

Alacsony környezetből kikerülő, komoly pályáivet végigfutó

emberekkel esik meg számos alkalommal az öregkori visszacsúszás szokásokban, gondolkodásban, érzésekben az elbocsátó szociális övezet szintjére. Horthyból is kezd lassanként kibújni a kenderesi vénember. Mogorva, morgós, zsupori vonások erősödnek meg nála, garasoskodik, savanyú arccal és mérgelődve szöveget mindenféle semmitmondó problémából szövevényes szálakat. Erősen beborostásodik időnként, néha már az egész megjelenése olyan mint egy dohányszagú, cserzett arcú, szikár, öreg paraszté. Dohog a családtagoknak és az inasának szinte minden egyes nap: ez sem ízlik, az sem jó, újabban az összes cipőfűző vékonyodik és szakad, a cipőkanalak állapota pedig egyenesen csapnivaló. Bogaras, a vesszőparipáinak él néha napokon át, a gondokat viszont számos alkalommal morgolódva elhessenti, s inkább elsétál az istállójába nézelődni, vagy a vadászpuskáival bibelődni.

A nyolcvan felé közeledő Horthynak a kormányzói képességei is hanyatlóban vannak. Országirányító teljesítménye a Harmadik Birodalom bevonulását követő hónapokban egyre rosszabb, majd nagyon rossz. Problémaözönnel, fejfájdító kérdések tömegével kellene szembenéznie nap mint nap, ám nem viseli már el ezt, emellett számos esetben csupán a régi, néha csupán az évtizedekkel ezelőtti elgondolásai jutnak az eszébe - így aztán mindent odébb csúsztat a minisztereinek. A külháború kapcsán Magyarországon jegyrendszer van, óriásira nőtt a nyomorgók száma, az ország rohad a megvesztegetések hálójában, az irodatiszti gárda az emberek naponkénti regulálásával pokollá változtatja a mindennapi életet, az ipari és mezőgazdasági programok elakadtak, gyártelepeken és rizsföldeken egyaránt a gyomok nőnek - az ideutazóknak nem is annyira egy világháborús nemzet, mint inkább egy gazdátlan ország jelenik meg a szeme előtt. Oda van dobva a gyeplő, a megszállt és németektől szétszedett mesebirodalmat az agg várúr már nem érzi annyira a magáénak mint ezelőtt, az összes súlyos problémával szemben motiválatlan, meddő, és ötlettelen - a víz alól immár senki nem ereget sárkányokat...

A kezdődő szenilitás orvosi jegyei is egyértelműen megjelennek az idős admirálison. Beszélőképessége kopik, valóságérzékelése szakadozott, erősödnek a memóriazavarok is nála. A hirtelen kifáradás a fő tünete, a koncentrálo képessége félóránként sőt néha negyedóránként

eltűnik, és nem egyszer újabb negyedóra szükséges amíg visszatér. Igen könnyen kimerül fizikailag is, ilyenkor csigalassan és gépiesen csinál mindent, vagy pedig órákig elücsörög a selyemdamaszt ülőkén és némán szivogatja a cigarettáit. Az ország élén immáron egy elaggott, semmilyen munkára sem jó öregember gubbaszt... Hogy a hamut is mamunak mondaná, arról azonban nincsen szó. Igen távol áll a történelem későbbi főszeniliseitől, különösen a legendás Lónya Brezsnjevtől, aki a diplomáciai küldöttségek helyett hol a testőreinek, hol a kísérőinek kezdett el lelkenedezve integetni a repülőtereken. Horthy magánál van, nem elmebeteg, és alkalmas gondolkodási műveletek elvégzésére - amikor őt is utoléri a mindenkori császárok, cézárok, cárok, és más, egyszemélyesen uralkodni merészülő emberek sorsa: ártatlan százezrek elpusztulása vagy életben maradása múlhat a cselekedetein.

*

Auschwitz-Birkenauban, a krematórium kemencéin kívül, halottégető gödrök is működtek. A holtak tetemeit felfektették egymásra, ezután ipari benzint majd alkoholt öntöttek rájuk és meggyújtották őket. A lángoló testekből kiolvadó emberi zsírt a gödrök alján ásott csatornák vezették el a gödrök széléig, ahol az olvadt emberi zsírba vödröket merítettek, és a zsírt újra rálocsolták az égő embermaradványokra, az égés meggyorsítására. A holttestekkel tele lángtengert egy magas és mindent eltakaró sövénykerítés választotta el az alig száz méterre, az elgázosító zuhanycsarnok előtt várakozó csoporttól. Az álldogáló emberek nem sejtették: a nemrégiben még előttük elhaladó, öregekből, nőkből, gyerekekből álló csoport ég a sövény mögött, és nemsokára rájuk is ugyanez a sors vár. Még kevésbé tudhatták, hogy a fegyelmetlenebbeket közülük fegyverrel a halottégető közvetlen közelébe fogják hajtani, majd bele lövik a lángoló gödrökbe valamennyiüket. Csecsemőket hurcolnak közben az SS katonák a halottégetőhöz és a fortyogó emberi zsírba vetik őket... Auschwitz-Birkenauban, 1944 tavaszi hónapjaiban, még van elegendő ciklon gáz a megsemmisítéshez. Ám hamarosan fogyni kezd a készlet, és a deportáltak tucatjait ekkor már élve lökik és dobálják bele az égő holttestek lángtengerével beborított gödrökbe.

Horthy bizonyosan nem tudott ekkoriban még a zsidó magyarok elpusztításának erről a módjáról, és nagy valószínűséggel az elgázosítás műveletéről sem - az elhurcoltak jelentős részére váró megsemmisülésről azonban már igen. Legenda, hogy csupán ártatlan munkaszolgálatra gondolt amikor a vagonok az embereket elvitték, és sejtelve se volt róla milyen sors elé néznek a munkaképtelennek nyilvánított öregek, nők, vagy a gyerekek. 1943 tavaszán Hitler félreérthetetlenül fejt ki neki a munkaképtelen zsidóság megsemmisítésére vonatkozó elhatározását, aprólékosan elemezgetve annak indokait is, miközben ő megdöbbenve és elfehéredve ül percekig az asztal mellett. Világos a tartalma a fennmaradt kéziratának is, kiderül belőlük, hogy tudja hogy a tömegpusztításba torkollanak a deportálások (a *kiirtás* kifejezést használja egyébként saját kézű irataiban a zsidóság elpusztítására). Híres elvörösödése, tehetetlen, dadogó mondatai az *auschwitzi jegyzőkönyv* elolvasásakor egyáltalán nem a megsemmisítésre való ráeszmélésnek szólnak, inkább a rettenetes részletek megismerése, s emellett a népirtásnak a nevével való összetapadása rázza meg. A budapesti deportálások leállításában is teljességgel hamis a megsemmisítésre rádöbbenő államfő gyors intézkedését ünnepelni, ugyanis ez sem az auschwitzi jegyzőkönyv elolvasásának az eredménye elsősorban - sokkalta inkább az irodájába ekkor már naponta áradó világméretű ellenkezésé, egyebek mellett a pápa és az amerikai elnök sürgetéséé, amely már személyes érintettségre is utal.

Horthy Miklós Nagymagyarország-terveiben bizonyosan nem szerepelt egyetlen izraelita magyar ember megsemmisítése sem - noha voltak antiszemita érzései, amint maga is megemlíti párszor. S bár Magyarország felelős kormányzója volt az első zsidótörvény megszületésétől az utolsó vagon zárásáig eltelt években - mégsem értett egyet egy pillanatra se, már csupán a gettósító vagyonrablással sem, nemhogy családok elhurcolásával a pusztulásba. A Churchill-i *black dog*, a fejhasogató, rettenetes világháborús számtan áll valójában a cselekedetei mögött. A *black dog* borzalmas képlete dermesztően egyszerű. Itt negyvenezer ember pusztul el, ennek árán nyolcvanezer megmenekül. Ott kétszázezer halott várható, cserébe négyszázötvenezer élő megmarad. Amott katonaként harcoló ötezer szabad ember veszt el

az életét, ellenben ötvenezer megszállásban élő rab szabad emberré válik... Normális halandó lelkiismeretét vagy akárki épeszű ember elméjét izenként szedné szét ez a mérlegelés, szemek, arcok, sorsok villognának megállíthatatlanul előtte élete végéig - de még a nemzetformálás és világformálás megszállottjainak is alig sikerül elviselniük mindezt, a célratoró és rendíthetetlen viselkedésük mélyén megroggyanások, önmarások, elnémulások, megzavarodások érik egymást. A háborút dagadtra hívva kezdő Horthy csontsovány vénemberré vékonyodik a világháborús számtan műveletei során. Erdéllyel ennyi millió ember jön vissza, ennek áráképpen a voronyezsi jégmezőn annyi százezer vész el. Ennyiszor húszezer katona harcol a galíciai övezetben, annyiszor százezer magyar él a cserébe remélt alsó erdélyi sávban. Egyetlen döntés tízezer lélek fagyásos, fejlődéses, testlövéses kínhalálát okozza, egy újabb döntés ötvenezerét, egy megint újabb negyvenezerét... Ez a rettenetes számtan, és művelője, szabja meg a zsidó magyarság sorsát is. Ha a hitleri hadak bevonulásakor beletörődik a birodalom követeléseibe, bábkormány kinevezésébe és többszázezer zsidó elhurcolásába, akkor a visszacsatolt országrészek négymilliós népességét magyar állampolgárokként megőrizheti, emellett a félmillió katonai véderő ura maradhat és a sereg jelentős részének életét megkímélheti. Ellenben ha a követelésekkel szembefordul és ellenáll, akkor *gauleiter* jön a várba, megkezdődik a német csatlósállamok máris mozgósított csapatainak az országba nyomulása, az új országrészek és sok milliós magyar népességük idegen uralom alá vonása, a sok százezres magyar sereg egészének elvezénylése az oroszországi mezőkre és az izraelita magyarokat is elhurcolják... Horthy elnémulva, szégyentől égő arccal, engedí elmenni a vonatokat.

A *black dog* lelki történései (Churchill a megmondhatója) sok mindent elszabadítanak a minden ember mélyén rejtőző mérhetetlen mennyiségű szennyből. Ez történik Horthyval is, a deportálásokat kísérő mindennapos viselkedése már olyan mint egy sunyító, meglapulva ravaszkodó alföldi vénemberé. Gyomlálja az iratait, porrá égeti a veszedelmesnek ígérkező papírokat, a számon kérhetőség ravasz eltusolására ügyel minden egyes nap - egészen *a nyár elejéig* semmiben sem vesz részt ami a zsidó magyarok elhurcolásával összefügghet. Nem tesz kísérletet, hogy nyomás alá vonja a németeket, nem igényel

visszajelzéseket az elhurcoltak sorsáról (a dán király küldöttségei miatt jó pár mintatábort volt muszáj összeütnie a németeknek s emiatt azok életkilátása is javult akiket nem oda vittek), nem ír az érdekükben semmilyen nemzetközi szervezetnek vagy személyiségnek sem, még a német vezéreknek sincs ekkoriban egy árva szava sem a zsidóságról - semmibe se ártja magát. Szótlanul túri, hogy fosztogassanak, koldusszegénnyé tegyenek, gettóba zárjanak négyszázezer magyar embert, hosszú hónapokig nincs egy mondata se az igazgatási és rendészeti szervezetek vadállati viselkedése ellen, némán végig nézi miképpen vadul meg az egész országban a népe – ami pedig már számos egykori miniszterét, politikusát, jóbarátját is megremegteti és memorandumoknak a várba juttatására ösztönözi... Nem felbőszíteni az országban állomásozó németeket, mindenek előtt ez érdekli. Szófukaron, a háttérben lapítva, a túlélésre ügyel sunyinál is sunyibban csupán: az országéra, a családjára, a saját életére - a számtani művelettel már végzett, a vagyonok nem sokat számítottak ezután.

*

Horthy a háborús felelősségre vonás kikerülését a kormányzói formátuma drámai leépülésének köszönheti. Sztálinhoz kiküldött, fegyverszünetet kérő levelében hemzsegek a sunyító ámtások, öregemberes mellébeszélések, összefüggéstelen gondolatvezetések - a marsall is, a szovjet vezetés is, ámulva veszi észre a sorok mögött a zavarodott vénembert és nem akar vesződni az összevisszán szővegelő agg admirális perről perre való rángatásával. Horthy bűnös, de hát mégis megpróbált valahogy átállni a mi oldalunkra: győzködi a szovjet generalisszimusz a várúrral szemben nála jóval szigorúbb angol miniszterelnököt, ám végül nem ezzel, inkább a győzelmes szövetségesek és a szomszédos országok által indítandó persorozat nehézségeivel győzi meg - idétlenkedéssé válhat valamennyi, mivel a vén admirális nagyon szenilis már... S valóban, ritka nagy szerencsétlenkedésbe csap át idehaza az elaggott várúr átállással való próbálkozása, s ami még ennél is rosszabb: a jövendő generációk sorsát eldöntő erőlködés is, a szabad életet jelentő nyugati államforma megmentésére.

A trianoni Magyarországnak közös határa a Szovjetunióval nem volt. Kommunista bábállamokból tervez ugyan védővonalat a szovjet vezetés a nyugati országhatára elé, ám az elképzelés csupán egyszeres védősávot irányoz elő és az első világháború utáni állapot rögzítését célozza meg: eszerint a kárpátaljai területeken eredetileg osztozó csehszlovák és román állam jut a védőövezetbe, a magyar viszont egyáltalán nem. Amíg Horthy hatalmon van, Magyarország alkotmányos és parlamentáris alapú államformáját eszébe se jut megváltoztatni senkinek sem, maguk a szovjetek még évtizednyi időre előre nézve sem gondolkodnak ilyesemben, semmi szükségük a sok vita mellé még újabb csetepatéra a szövetségesekkel egy védővonalba nem sorolt apró ország miatt. Molotov külügyminiszter Horthy Németországba hurcolását követően is kiemeli, hogy a fegyverszünetet a Magyar Királysággal és a kormányzó képviselőivel kötötték, s az államforma problémája ezután egy ideig még valóban nyitva is marad. Horthyba beletörődünk volna: említi meg évek múltán maga a generalisszimusz is... Volt lehetőségünk, hogy a demokráciák köréből történő kihullásunkat elkerüljük, a nyugati világban maradjunk, s az elkövetkező ötven évünket ne a szocializmus építésének majd szétbontásának, inkább valami másnak szenteljük.

A lesóványodott, kiöregedett kormányzó (a kamarillájától és további tanácsadóitól felfűtve) bele is kezd a demokratikus államforma megmentésébe - s nem csupán az angolszászoknál, immár a szovjeteknél is jó pontokat próbál szerezni ehhez. Életében legelőször, baloldali kormány kinevezésére készülődik 44 októberének elején, s egyúttal előkészíteti a peremkerületi proletárok sztrájkolását a politikai változás megalapozására, szélsőbalos rabok sokaságát engedi szabadon, már majdnem maga is elkezd a sokat emlegetett vörös rongyokba öltöztetni a várost - és ami egyáltalán nem mellékes, ebben az újabb, ezúttal enyhén vöröses színezetű, öregesen pislákoló országalapító izgalmában elszánja magát még a szovjet csapatok szomszédságában állomásozó nemzeti sereghez való átköltözésre is. Méghozzá családjával és egész államfői apparátusával együtt! Ott fogja bejelenteni a háborúból történő kiválást az elképzelések szerint... A kormányzóság költözködni kezd, a testőrség is készülődik, még a szentkorona átköltöztetése is szóba jön. Három napig megállás nélkül csomagol az apparátus, ám csomagol a várúr és neje is, mindkét menyé is, ékszereket rejtő öveket varratnak, meleg

ruhákat vásárolnak, gyógyszereket szednek össze, vitaminokat pakolásznak az unokáknak. A Kárpátokban, Huszton, a hadsereg is készül a kormányzói különvonat fogadásra, csinosodik az új államközpont épülete is, még megfelelő vadászterületen is elgondolkodnak az öreg várúr számára. Ha Horthy az 1. és 2. hadseregtől védve mondja el az októberi proklamációt és utána az oroszok nyomán vagy oldalán a csapataival övezve jön vissza a várba, akkor a cél sokak szerint megvalósul, és az ország nyugaton marad. Más történt azonban.

Horthy korában a hadsereg állammá nőtt az államban. Miniszterelnökök se bírtak évtizedeken át a vezérkarral, panaszos memorandumaik ott sorakoztak a várúr irattárának polcain is. Ahol a katonai és kormányzati hatáskör összeért (vagy akár nem is ért) ott a miniszterelnöki és miniszteri utasításokat a vezérkar rendre megpróbálta a saját céljai érdekében szanaszét puccsolni. Miniszterelnöknek lenni az utolsó években már-már annyit jelentett nálunk, mint állandóan arrébb sántikálni az itt is, ott is, amott is pufogó vezérkari aprópuccsok elől. A kormányzóság huszti áthelyezését is a vezérkar puccsolja szét. Elhamarkodott lépés a németektől eltávolodni, polgárháború jön az országra amennyiben a várúr az északi seregeinkkel az oroszok oldalán elindul visszafelé az itt maradt németbarátokkal szemben, emellett a nácik védővonalba rendeződnek és a vizeink átkelőhelyeit szétrobbantják, és sorolhatnánk még az ellenvetéseket. Horthyt makacskodó vénemberként egyáltalán nem egyszerű meggyőzni, ám amikor a vezérek előbb a vonatának, utána a vasúti pálya épségének, majd az új államfői irodáknak és szobáknak, végül a moszkvai rádióösszeköttetésnek a garantálhatatlanságával jönnek elő sorban egymás után, akkor már elkezd elgondolkodni. Talán mégis a várban volna érdemes maradnia... Ott maradt. Búcsúzóul a háborús kiválás bejelentésekor kapott a tábornokaitól még néhány aprópuccsot a szeme alá. Ekkor már a leghívebb katonái és bizalmasai keresztették a lépéseit a háta mögött, Vörös János puccsa, Lakatos Géza aprópuccsa, Vattay Antal aprópuccsa. A Szálasi kinevezésénél is súlyosabb cselekedete, az államfői poszt elhagyása és üressé válásának proklamálása - sok egyéb mellett - elsősorban ezekből az elaggott embert megroggyantó, maradék akaraterejét is megtörő, mindent elgázoló puccsokból ered.

Horthy hatalmát Kis-Németország és Nagy-Németország közösen döntötte meg, a kettős kötélgúzsából nem volt szabadulás. Sem a tengerek héroszaként, sem hongyarapító hadúrként, sem királyi trónterem kapujában álló várúrként, sem összeomlott öregemberként... Mi pedig nemsokára elkezdhettük építeni a szocializmust, szögesdrótos vasfüggönnyel övezve.

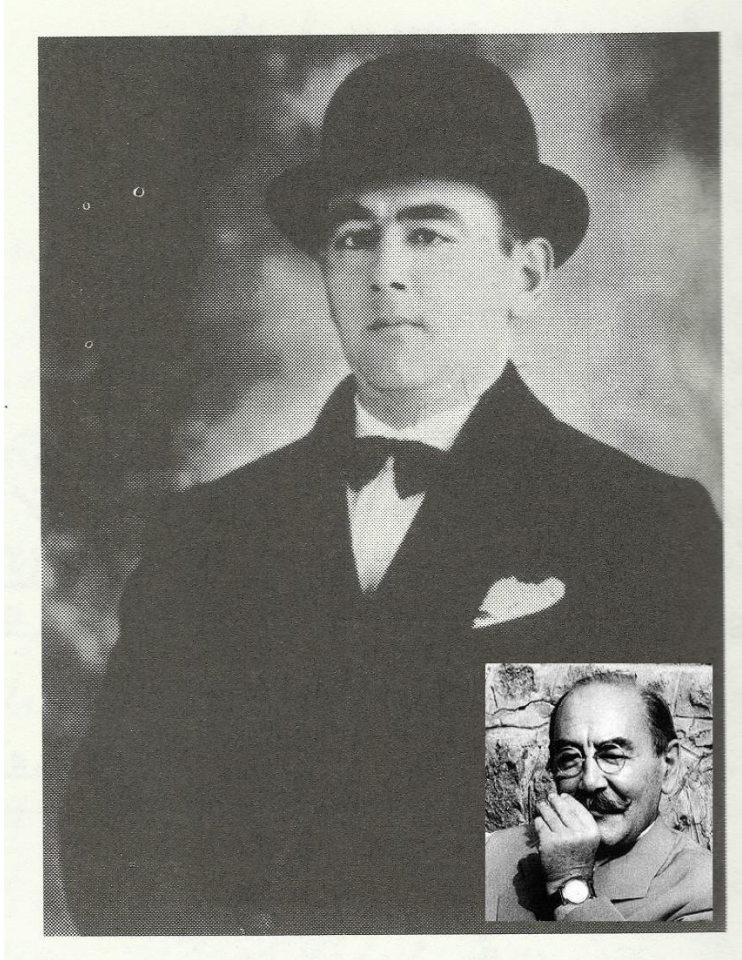
Összegzésül

Trianont követően Magyarország népe és parlamentje semmiféle uralkodót nem viselt volna el revíziós célkitűzés és németbarát irányvonal nélkül. Horthy Miklós a félisteni teljesítményt, a lehetetlent kísérelte meg, amikor ezeket alapul véve próbálkozott meg országa nagyszerűvé, szépséges mesebirodalommá való átalakításával, a világháború előszelében, majd vérözönében. Dacára képességeinek, birodalma tartós békeszigetként való megőrzésének, az abszurd erőfeszítés végül szomorú végeredménnyel járt - az ország szovjet övezetbe sodródott. Eközben háromszázezer katona és közel félmillió zsidó szörnyű szenvedésektől sújtva meghalt. Vita dúl felette, hogy a fő felelősség kiket is illet mindebben... Magyarországon III. Béla óta az államéletben írásbeliség van. Nem lehet hadparancsokat kiadni, törvényeket kibocsátani, kormányokat kinevezni a döntésért felelősséget vállaló személy aláírása nélkül. Bele kell lapozni a Horthy korabeli dokumentumokba, hogy a fenti borzalmas történésekért a legfelsőbb fokú felelősséget ki vállalta és szentesítette saját kezű aláírásával. Gondolkodhatunk vagy érezhetünk akármiképpen, a válasz mégis ugyanaz marad. Ő.

NAGY IMRE

Az ezerarcú

Cigány teknővájónak, cigánykovácsnak vagy éppen nagybajuszos szőlősgazdának egyaránt nézték az évtizedes, somogyi pártmissziói során - ugyanúgy mint szépen megborotvált és úri modorú jogásznak, nemzetnapszámos néptanító úrnak, vagy éppen szigorú arcú és a rosszalkodó nebulókkal szemben semmiféle irgalmat nem ismerő pedellusnak. A felsőbbbséges, bokrétás kalapú, bokrétanyakkendős dzsentri, a kicsinyes, kiszolgáltatott, kopott könyökvédőben körmölő kishivatalnok hasonlóképpen hozzátartozott a föllépésével keltett képzetekhez, mint korábban a lenin fiús külsejű komisszár a karcos szigorúságával vagy a magánbiztosítós irodaember a megnyugtató puhaságával. Kancsal, derűsen keresztbe álló szemeivel néha egészen megsemmisítően, szűkölő rémületet okozóan villant rá az emberekre amint azt néhány ismerőse megemlíti - a másik végleten pedig olyan gyöngédséggel pillantott rájuk, ahogyan egy szerzetes néz ájtatos, szentéletű, idős asszonyokra, amidőn vagyonukat a szerzetesotthon javára adományozzák.

A többféleség képzeteit keltő lélekhez többféle természetű test is hozzátartozott. A lomha, dagadtnak látszó, felsőkereskedelmis fiú a puha megjelenés mögött valójában csupa izom vasgyúró volt, szülővárosában se gimnasztikacsarnok szőnyegén, se grundbirkózásban, se sárbirkózásban nem nagyon verte meg senki. Rövid lábai ellenére remek vágózónak számított: vívókat és pingpongozókat egyaránt megszegényítő mozdulatgyorsasága, robbanékonysága, széleseb rajtolása nem is egy veszedelmes szituációtól menti majd meg évtizedek múltán az illegális munkája idején. Tízévente a legkövérebb basaparasztoknál is dagadtabbra hízott, felállni is fújtatva és lassan tudott csupán az ülőkéről, máskor csontossá és inassá vékonyodott és virgonc élnökséggel mozgott, akár a gyermekek. Nagy Imre *kamerádunk* olyan volt mint egy sajtukukac - mesélik a szibériai rabtáborokat vele együtt

megjáró, a monarchia csukaszürke egyenruháját viselő rabtársai, majd ismétlik meg pár évtized múltán a moszkvai agrártudományi intézetben a munkatársai, más szavakkal ugyanezt.

Nagy Imrét számos újságíró is, és számtalan ünnepi méltatás szerzője is, ízes és jellegzetes viselkedésű, ám egyarcú, egybeszabott, *monolit* egyéniségnek véli, akinek a magatartása akár nemzeti, akár munkásmozgalmi övezetben mindig világos, azonnal átlátható, és szinte már unalmasan egyszerű. Egyáltalán nem igaz azonban ez. Valójában Nagy Imre leginkább a híres *Matroska Bábura* hasonlított: bármennyi faragott és festett fafigurát lehetett is kiszedni a bábú belsejéből, legbelülről folyton előbukkant egy újabb. Jellegzetes, a korszellemhez hasonló természet, hihetnénk, kortársai köréből Fernando Pessoahoz hasonlítva például, aki nyolcvanhat álnéven jelentette meg a műveit, és mintha négy ember írta volna, négy egymástól élesen elkülönített poétai életművet megalkotva szerezte a versei javát. S valóban, a szibériai mozgalmárságtól az itthoni miniszterelnökségig ívelő sorsú magyarországi mártírnak is volt minimum negyven álneve (addig számoltuk) s emellett egymástól nagyon eltérő színezetű cikkeket is írt a sok évtizedes pályája során. Ám Nagy Imrét Pessoaával és a többi, többarcúságra törő alkotóval ellentétben semmiféle személyiségből személyiségbe vándorlás, új életérzésből újabb életérzésbe való illeszkedés igénye nem motiválta: ő inkább egy nagyon gazdag világú *pszichés immanenciából* jutott el a megszaporodott személyiségű magatartásig, az időnként arculatot váltó viselkedésig - mindenek előtt azért, mert élete során igen sűrűn üldözték. Nincs köze költők többarcú föllépéséhez, a többféle figurát kiformaló flamand, francia, holland bohémek tündökölni kívánásához, vagy a kaméleonokat dicsőítő korabeli divathoz - noha föltétlenül több emberre való érzés, gondolatanyag, *empíria* zsúfolódott a somogyi postatiszt gyermekébe, és ezek rendeződtek végül matroska alakokká, amint rövidesen részletesebben is szólni szeretnénk róla.

*

A több figurájú, több rétegű magatartás egyébként épp az ő ifjúkorában, a századforduló utáni évtizedekben válik általánossá nálunk

és egyben magától értetődővé is az emberek szemében. Szó és tett hibátlan harmóniája (a korábbi korok természetes kivánalma) Petőfivel, Batthyány Lajossal, Damjanich Jánossal és a többiekkel ekkorra már régen sírba szállott, ám a század végén a nemrégiben még izmosan előre törő magyar polgárság egyenes gerincű morálja is oszlóban van már, amiként maga a polgári attitűd egésze is oszlásnak indul. A Budapestet kiépítő, a vidéki városokat is modern épületekbe öltöztető, óriási vállalkozói örömmel munkálkodó, országalakító eszméinek élő polgárság ekkoriban már elfárad és szellemileg is elszíntelenedik, ambíciója nemsokára pénzharácsolássá, alkotó ereje erőszakossággá, múlttisztelő áhítata pedig minden változást ellenző maradisággá alakul. Örökébe lépő gyermekei sem szerencsésebbek azonban, náluk a vagyonszerzés és országgyarapítás ösztöne vagyoneélvezéssé, a nyugati véráramba való munkás illeszkedés igénye utánzásá módosul. A küzdés divattalanná, a fáradtság divatossá, a betegség hóborttá lesz: Carlsbad fürdővizéhez táplálkozás körüli kisebb bajokkal, a badeni tóhoz a köszvény felélénkülő félelmével, a francia tengerparti fürdővárosokba a tüdőbaj balsejtelmével illik elmenni, a *spleen* vonzata pedig minimum egy marokkói, algériai, vagy éppen indiai utazás. A bomlás a kortársakat is foglalkoztatja, látják a társadalom tágabb körére tekintve is a teremtőképesség lassú leépülését, s hozzá a Monarchikus Birodalom baljós legyengülését is, de a haza fölött a korabeli lapokban kongatott halálharang is a keserédesen boldog hangulat természetes része ekkoriban már: szomorkás, szépen zeng, szinte szeretni való. A birodalomban egyébként is egyre szecessziósabb stíllel működik az újságíró, nyomában vészkiáltás és válságjel egyaránt cicomás mondatokból álló szócsépléssé módosul, és még a világháborús rémlátomás is az országos *amusement* részévé alakul. A túldíszített képesújságok, ahová a valaha a nemzeti sorsot is alakító irodalom szorul, századok nemes örökségét porciózzák szét, meghívítva a megrendelő szájíze szerinti szentimentális és szirupos zamatokkal, a művészek mézízű zsánerképeket alkotnak a szalonok számára - miközben szinte mindenütt, ebédlőben, étteremben, és az utcajárdákon, édes mélabúval muzsikál a cigány.

Édességgel teli a társasági élet is, a székesfővárosban és a vidéki apróvárosokban egyaránt. A természetesség tilos, a kellemeskedő

barátságosság kötelező, hasonlóképpen a tetszetős képmutatás is. Önmaguk képviselőjeként lépnek fel férjek és férjezettek, kikenve, kifelve, kicsinosítva, kiékszerelve, a lehető legjobb oldalukat mutogatva és minden mást elfedve - és ez az önképviseleti szeánsz ekkoriban már az ország valamennyi zugát és valamennyi napját átszövi (és megmarad máig). A klasszicista tökéletesség, a koraromantikus hazafiság és hősiesség kultusza tovatűnt kacattá lesz a korban, a kiegyezést követően kialakult kötelességtudat és becsületkultusz hasonlóképpen - hogy helyükön egyetlen olcsó valami uralkodjon el: az illem.

*

Nagy Imre a kor kívánalmának, a tetszelgő és tetszetős többarcúságnak az illemet ismerő neveltje volt - egyáltalán nem mellékes azonban, miképp is. Már a kaposváriak többnyire lelkesen és áldozatosan monarchia-hű világába se illik igazán az áhítatos negyvennyolcasságával, amihez inasévei során ráadásul erős szocialista mellékíz is járul: még iskoláit sem végezte el, és világnézete máris rétegzett, mindennapi életében máris vannak rejtettebb arcai. Sorkatonaként hasonlóképpen a többarcúság felé halad: a huszáros, tűzpiros katonaruha helyett semmi ambíciója a monarchia csukaszürkéjéhez, mint aki ott sincs, úgy mozog csukaszürkében az olasz és orosz csatatereken, egyedül az életösztone által vezetve - majd sebesülése és az orosz szanitécek révén való megmenekülése után alaposan rácsodálkozik az oroszországi vörös világra és a világháború végén már a vöröshadsereg egyenruhájában jár. Hazakerülését követően többarcúan kezdi eleve az életét, vörös megbízott illegális műveletekkel, ezzel egy időben a szabadon működő szociáldemokrata párt példamutatóan szorgalmas embere, miközben önkormányzósága magántisztviselőjéhez illő úriemberes magatartásával szerzi a pénzét. Moszkvába kivándorolva, később, ki a diktatúrán és terroron túlemelkedő és a tudomány fellegrárában tiszta lélekkel tevékenykedő tudóst, ki a bamba technokratát fedezi fel benne az agrártudományi intézetben végzett munkája során, sokan pedig mindebből semmit sem ismervén pontatlan megfogalmazásokon és pongyolaságokon pörölő, írógépes melle ütésekkel méltatlankodó, megszállott újságírónak gondolják. Alig néhány éve él még csupán

odakinn és máris elkezdének sorakozni a matroska alakváltozatai.

Ám a bábu belsejéből a hazatérését követően is egymás után jönnek elő a matroska újabb és újabb alakjai. Mindig a földatokhoz hozzáillően: lesz belőle földosztó miniszter parasztos megjelenéssel, időnként gumicsizmában járva a sárban, majd országgyűlési elnök, gyöngyös mandzsettával, cizellált ezüst zsebórával és cigarettatárcával, parlamentbe illő úri eleganciával. A negyvenes évek végén újra módosul az imágója: magas szárú cipőben, villamossal járó, cvikkeres egyetemi professzorként van szerencséje növendékeinek megismerkedni vele. Nemsokára Magyarország *Quisling-jévé* lesz, Moszkva követeléseit teljesítő majd egyre önállóbb miniszterelnökké, rövid idő múltán pedig napozó nyugdíjassá, unokáit sétáltató öregúrrá. A többrétegűségtől később, a forradalom folyamán sem szabadul - mindvégig szovjet állampolgársággal a zsebében áll a magyar ötvenhat élén.

Undorító köpönyegváltó, sziszegnek rá a gyűlölöi évtizedek óta, ám egyvalamiről elfeledkeznek. Nincsenek köpönyegek amiket cserélgethetne: egyetlen egy *credója* van csupán, amely mindössze néhány alapelemből áll - és ezekből élete során sohasem enged semmiben. Nem látni köpenycseréket a személyes irataiból sem: *credója* alapelemei ugyanis negyven éven át mindig állandóak, és politikai cselekedeteiben is mindig egyszerre vannak jelen - egyfelől a negyvennyolcas érzülete és a magyar önállósághoz való ragaszkodása, másfelől a szociáldemokrata gondolatvilág iránti rokonszenve és a proletáruralom magasabbrendűségébe vetett meggyőződése, végezetül a valós szovjet sikerek elismerése és a szocializmus ellenségeivel szembeni ellenérzése. Nagy Imre négy évtized alatt nézeteinek ezeket az alapelemeit semmiféle szituációban nem változtatja meg, nem cseréli másra, és egyetlen pillanatra sem vonja vissza, még életének nagyon nehéz szakaszaiban sem, és pere idején sem. Melléfoghatott, tévedhetett akár - akármennyit is, nézetei akármelyik részében is - ám a véleménye nem volt eladó, és végképpen nem időről időre érdekei szerint cserélgethető.

Nem hullőszemű kaméleonként kúszott a történelmünk adott szakaszán végig mint annyian - inkább mindig az adott politikai

szerephez rendeződtek össze a gondolatai, magatartásának elemei, még öltözködésének és megjelenésének részletei is, s ekképpen állt össze az adott problémával szembenéző matroska... Valójában a feladatai, a megbízatásai, a politikai szerepei cserélődtek egymás után, és nem ő.

A quisling

A kommunizmus eszméinek minden igazságos célzatuk, vagy éppen a jó sokszor és jó alaposan megünnepelt emelkedettségük mellett mindig is volt olyan mellékízük, mintha nem is emberi élőlényekre, inkább valamilyen *alien-re* gondolva alkották volna meg őket. Marx a boldog szórszálhasogatásban elmerülő és minden egyes evidencia mámoros megünnepelésének élő akkori gazdaságtudomány övezetében évtizedek óta először végez érdemi munkát, erejét a gazdasági szövevény gyötrelmes végig gondolására is rászentelve - ám az az eszmerendszer, ami a mindenkit elcsodálkoztató észrevételeiből összeáll, már meglehetősen riadalommal tölti el az akkori angol és német újságok szemleíróit. *Joseph Schmidt, Callaghan, Brown*, de a többi, mára már egészen elfeledett újságíró is sorban egymás után elhűlve emlegeti, mennyi szörnyűség is származna abból, amennyiben ezeket az eszméket az emberi élőlény egyszer csakugyan elkezdene megvalósítani. Engels döbbenete az írástudatlan angol munkásokkal való ismerkedése idején már némiképpen más: rajta inkább a gyomoridegesség rezeg napról napra végig ekkoriban, egy ideig úgy érzi valami még sincs rendben az eszme végkimenetelével, amely éppen ezekre a jóindulatú ám semmit mélyen és alaposan meg nem értő, elgyötört munkáscsoportokra ruházná rá az emberi civilizáció átalakítását - akik gyanakodva néznek minden ötnél nagyobb számra, minden öt szónál nagyobb méretű mondatra, és mindenek előtt órá. Lenin, de különösen Sztálin tisztában van már az emberi élőlény alkalmatlanságával az eszme megvalósítására - az utóbbi az örmény gombaszedőktől a szibériai pákászokig ívelő, az egész országon végigsöprő, viharos mozgalomban véli megtalálni a megoldást: *új emberre* van szükség mert a régi már semmire se jó, vasvillára és szemétre vele. Bele is kezd a harcok, közösségi Kommunista Ember kikovácsolásába - Makarenkóval, Furcevával és másokkal az élen nemsokára szociálpedagógus és pártmunkás seregek árasztanak el az

óriásbirodalomban minden apró zugot ahol ember él, szaporodnak az első sikerekről szóló jelentések, alakul az új ember; nő mindenfelé akár a micsurini paradicsom, ám a pákász, a juhász, a galambász, a martinász ettől még ugyanolyan maradt mint amilyen volt: időnkénti áldozatkészsége ellenére mindenek előtt az önérdeke és önszolgálatára vezette ezután is, a világ valamennyi élőlényére jellemző önfenntartás és önmegővás megszüntethetetlen ösztöne.

Nehéz kijelenteni, hogy a kommunista eszme valóban örök időre megvalósíthatatlan marad, s emellett aligha jogos elvitatni az eszme embermilliók számára emelkedést jelentő, és milliókat együtt érző és együttműködő magatartásra ösztönző erejét - az azonban nyilvánvaló, mennyire idegen volt ez az eszmerendszer és a ráépülő mozgalom a negyvenes évek magyarországi népessége számára: nem is övezte országszerte más az első esztendőkből, mint mindenek előtt általános elképedés. Minek kell fakanalat félretéve kövérre hízott háziasszonyoknak röplabdázni járnia - hiszen a haladó népek és a szovjet munkásemberek sportja, a röplabda, elterjedhetne éppen a cinege csicsérgésével átítatott magyar rónákon az ő megröplabdáztatásuk nélkül is. Miért kell minden másnap utcagyűlésre vagy röpgyűlésre menni és ott megállás nélkül szidalmazni, elítélni, és a magyar gyermekek zsírján gyarapodó gazembernek nevezni az utca béli öreg cipészt - csupán azért mert pár éve engedte néhány pengőért csirizelni a szomszédja unokáját és a szembe szomszédja unokaöccsét. Sorolhatnák özönével az új programokat és szokásokat, melyekkel a magyarországi népességnek nem egyszerű megbarátkoznia (a legtöbben a Balaton óriásméretű rizsparcellává való átalakításával, vagy a Corvinák papírgyűjtő úttörőcsapatoknak való átadásával sem értenek egyet, a vezetés el is veti ezeket) - ám mindezeknél messze erősebben érintette az embereket a magántulajdonuk elvétele, a magánlakások és magánnyaralók pártvezetők részére való átadása, a munkájuk verejtékével előállított ipari vagy mezőgazdasági áruk párt és állami célok érdekében való elsajátítása. Sommásan fosztogatóknak és tolvajoknak tekinti az ország új vezetőit az emberek nagy része a rendszer első éveiben... A kép később komorabb lesz, hóhéroknak, terrorlegényeknek, kínvallató banditáknak, aljas gengsztercsapatnak ítélt vezetőréteggel szemben izzik nemsokára országossá a gyűlölet.

A *banditizmus korszaka* volt ugyanis a magyar civilizáció történetében a munkáshatalomnak elnevezett politikai rendszer első évtizede. A *banditizmus* hagyományos történelemformáló, nemzetszervező, országirányító erő ugyan, amely számtalanszor jutott már államigazgató szerephez a civilizációtörténet során - angolszász, mediterrán, arab, indián vagy éppen ázsiai népek életét szabva meg időnként évtizedekre is - ám igen nagy szerencsénkre a valamilyen ideológiával mindig rendelkező, az összes világrészen újra és újra megjelenő egészországos gengszterállam minálunk egészen a negyvenes évekig még ismeretlen volt. A *banditizmus* hazai formája, országirányító működése ezért a másutt szokásos, simán és olajozottan gördülő gengszterműveletekkel összevetve minálunk meglehetősen éretlen, nyers, és vadul erőszakos színezetű, s emellett számos más országgal ellentétben szinte mindenestől nélkülözi a nemzeti vonásokat is - már csupán azért is, mert működését egyáltalán nem mi, még csak nem is az ideérkező moszkvai magyar emigráció, sokkal inkább a nagy világforgató, maga a szovjet generalisszimusz szabta meg.

*

Nagy Imre legkorábbi történelemformáló tevékenysége a földosztás, de hamarosan a *banditizmus korszakának* a felszámolása lesz a feladata - méghozzá miniszterelnökként a generalisszimusz utódainak megbízásából, akik ötvenhárom áprilisában és májusában már egyre veszedelmesebbnek vélik az országot vezető *gang* működését és a gengszter módszerű országigazgatás gyűlöletével átítatott magyarországi állapotokat. Új szakasz jön a szocializmus építésében: ekképpen jelöli meg az akkori propaganda a miniszterelnökként általa irányított műveletet, amely valójában nem más mint a magyarországi *gengszterállam* átalakítása *quisling-állammá* az előírt szovjet mintázat szerint. A Quisling-gel baj van azonban - már az első pillanatban élesebben mozdul rá a pártban a *gang* irányítóira, mint a néhai generalisszimusz veteránjai igényelik, vörösből máris a nemzeti színek irányába mozog, és rövidesen magyaros színezetű orációkat csap parlamentben és pártüléseken egyaránt. *Herr Wolf* (a híres Farkas Mihály)

személyében a veteránok sürgősen megfelelő erejű *másod-gauleitert* rendelnek mellé, ám párosban sem megy az elvárt módon a munka, az egyre önállósulóbb nagybajuszú *quisling-miniszterelnök* meg nem szűnik a pár évvel ezelőtti gengszterparadicsomot ostromozni, nemzetiszínű újjáépítéssel próbálkozni, népfrontalapítással az országot a pluralizmus posványa irányába sodorni, elszemtelenedett szabadgondolkodókat patronálni - ráadásul nemsokára már a *másod-gauleitertől* is, majd civódások sorozata nyomán a *gang* egészétől is szabadulni szeretne. Nem hajlandó Rákosival, Gerővel, Farkassal dolgozni, lemondásra készül, mert a *gang* szovjetektől védett régi embereivel nem valósítható meg az új szakasz - jelzi már alig egy év múltával a megdöbbsent veteránoknak. Ráadásképpen, negyedévnél is rövidebb idő elteltével, nem átallja a szovjetek személyzeti politikájával szembe szegülő nézeteit a moszkvai csúcsvezetés munkásmozgalmi szimbólumokkal és népművészeti motívumokkal egyaránt ékes üléstermében ismételtetni - és még a rendreutasítása után sem szűnik meg az ülésterem sűrű cigarettafüstjében és utolérhetetlen papíroszbüzében a *gang* vezetőinek elmozdítása mellett érvelni. Ki is penderül a pozíciójából rövidesen.

Újabbán egy kövér képű, bajuszos férfi fotóját is hordozni kell a felvonulásokon - szorgalmas népünk nagy részéhez eleinte csupán ennyi jut el a szovjet és magyar üléstermeken végig viharzó műveletekből (az új szakaszt meghirdető, nevezetes parlamenti programbeszéd valójában jóval ismeretlenebb maradt az ország előtt, mint gondolni szokás) másfél év elmúltával pedig az egész még annyira se világos az emberek számára mint azelőtt: a jovióális úr arca váratlanul mindenhol eltűnik és még csak véletlen sem szabad a május elsejei ünnepeken mutogatni... Ezeréves hagyományunk, hogy legfőképpen a képek, a látnivalók a beszédek a számunkra igazán, a szövegelésen szívesen csúfolódó népünk azokból mindig jobban ért, mint akárminő orációból vagy gondosan pallérozott magyarázatból. A *Bajusz*, *Cvikker*, *Dagadt*, *Kulák*, *Malac*, és további becenevekkal felruházott férfi fotójának hirtelen feltűnése, majd hasonlóan hirtelen beszolgáltatási kötelezettsége, kisvárostól kisvárosig, falutól faluig derekasan feltűzeli a dolgozók képzeletét, kilétére hamarosan fogadásokat kötnek a kocsmákban, kisfröccs, nagyfröccs, és az italboltokból akkoriban elmaradhatatlan málnaszörp mellett - és egyaránt nézik a világverő magyar válogatott

rokonszenves edzőjének, a nyugatnémet meccset eladó nemzetárulónak, a járási pártbizottság új vezetőjének, és a generalisszimusz szovjetunióbeli utódának.

Magatartásának aprólékosabb megismerése azonban a megdőbbszent szovjet csúcsvezetőket is, és a pozícióit megmentő magyarországi *gang* irányítóit is egyaránt izgatja, annál is inkább, mert az elbocsátott miniszterelnök példátlan módon egyáltalán nem vállalkozik a mozgalomban a visszaminősítés során szokásos önbírálatra, nem átallja a nézeteinek megváltoztatására irányuló elvárásokat sorozatosan visszautasítani, és mivel nem áll vissza a sorba, a veteránok és a *gang* szerint akár még veszedelmes partizánpolitikussá is válhat. Megfigyelőket küldenek hamarosan a közelébe odakintről is, itthonról is, még hozzá igen szép számban - aminek nyomán rövidesen már a sarki patikáig is nehéz ismeretlen urak és úrnők sétapartneri szívessége nélkül ellépdelnie. Ám a hévízi tó tavirózsákkal teli vizében is megjelennek a vidáman pancsoló civil nyomozók amikor éppen ott üdül, a párizsi udvar passzázsában pedig rendre ahhoz a vitrinhez zsúfolódik az embertömeg, amelyet éppen ő nézeget. Kisebb levéltári szobára való papíráradat gyűlik össze másfél esztendő alatt a szovjet és a magyar irattárakban a sétálásai és üdülései nyomán - ennek egy része azonban egyáltalán nem órára szól, a sok civil nyomozó számára ugyanis igen gyanússá válik az őt övező embersereg (soraiban szintén civil nyomozókkal) így aztán az ambiciózus nyomozószervekkel ezúttal is a századok óta ismerős szégyen esik meg: a szorgalmasnál szorgalmasabb nyomozók néhány alkalommal egymás nyomába erednek, egymás után szimatolnak, és nem egyszer egymásról írják a jelentéseiket... Ráadásul a bajuszos öregúrról nehéz összeszimatozni akármit is, véleménye megőrzése mellett is a párt előírásainak megfelelő a magatartása, megtart minden egyes pártutasítást, ellenséges nézeteket sorakoztató partizánműveleteket nem végez, nyugalmazott *quislingként* éli csendes mindennapjait - és ahogyan szinte az egész ország előtt ismeretlen a személyisége, ugyanúgy rejtelmes marad a szégyenbe eső nyomozócsapat számára is.

Ám a szégyen nem csupán a szorgalmasan jegyzetelő és a jelentéseiben mindenfélét összekombináló nyomozóseregé... Hanem az övé is. Ugyanis a Szovjet Állambiztonság titkosszolgálatának egykori

embereként, a nyomozók soraiból nem is egyet, annak idején éppen ő igyekezett megtanítani a szakszerű, szabatos, és eredményes szimatolásra.

A bokoreMBER

Ha belelapozunk az emberiség jeleseiről szóló számos modern, régi, vagy még régebbi összegező *cenzusba*, és végig nézzük a névsorokat és a névsorokra vonatkozó adatokat, a világ valószínűleg meglepőbbnek mutatkozik majd mint sejtettük. Hamarosan kiderül, hogy hány pápát vádoltak meg eddig emberöléssel (és nem is alaptalanul) hogy hozzátétőlegesen mennyi is a *cölibátusban* élő papok gyermekeinek száma (ezekből az évezredek során egy apróbb ország népessége összeáll) vagy éppen mennyien jutottak a mindenkori uralkodók és országirányítók sorából csalás, sikkasztás, gazemberség miatt rács mögé (ezekből is összejön egy városra való). A kémek, besúgók, felforgatók, feketézők, nepperek, csempészek, rablók, gyermekrablók, gyermekmegrontók végeláthatatlan özönében meglehetősen rangos urak sora, miniszterek, miniszterhelyettesek, államtitkárok, politikusok sokasága mutatja: emberből vannak ők is... Mindezeket talán tudomásul is vennénk, ám saját népünkre nézve már önérzetesebbek vagyunk, nemzetünk nagy embereit szeretnénk szeplőtelennek megismerni és szeplőtelenként őrizni emlékezetünkben - noha emberi élőlények esetében erre nyilvánvalóan nagyon szerény az esély.

Nagy Imre titkosszolgálati és besúgói tevékenysége tény - homályos azonban miket is okozott egészen pontosan a jelentéseivel az ismerősei életében. A több helyen hiányos iratanyag miatt így aztán mindebből vita jön vitára, szerezcsenmosdatás szerezcsenmosdatásra - noha előnye a jelentéseiből nehezen származhatott akárkinek is. Szerezcsenmosdatás helyett ugyanakkor jóindulatú elhallgatás övezi a szintén a szovjet állambiztonság részére végzett nevelőtiszt munkáját (Münnich Ferencsel közösen kémek, besúgók, szabotőrök, és más, sötétben sürgő emberek alapkiképzését végezték) - életének ez a csaknem egy esztendő időszakára viszont már úgy illan el a róla szóló irodalom nagy részéből, mintha meg sem esett volna. Ezzel a lassan kötelezőnek tekintett

tapintattal homályba kerül Nagy Imre számos valódi vonása és eléggé ellehetetlenül a valóban alapos megismerése - ugyanakkor megnehezül annak szétszalazása is, vajon az évtizedeken át ellátott *secret agent*, majd a *secret agent commander* pozíció, és az ezekkel együtt járó, nyilvánosság elől elfedett életvitel mi módon alakította az egyéniségét, miféle jellegzeteségeket eredményezett a munkásságában... Érdeemes pedig a szemérmesen mellőzött szálakon alaposabban elgondolkoznunk, mert ezek a mártírsorsú miniszterelnök olyan alapvető és alig ismert jellemzői irányába vezetnek, amelyek nélkül politikusi működése sem érhető meg rendesen.

*

Nagy Imre hajdani kaposvári ismerőseinek visszaemlékezései eléggé világosan mutatják, mekkora nagy vonzalma volt neki már gyermekkorában is (majd gimnazistaként és inasként is) minden iránt, ami *underground*. Elbújni, kutakodni, titkokat keresni, titkokat tudni szerető gyermeknek ismerték - gondosan óvott, szülei és nőtestvérei elől egyaránt őrizgetett, apró magánvilága volt (amibe ráadásul mindenfélét összeszedetetett rétről, utcaporból, járdáról vagy éppen iskolateremből: ruháinak zsebe mindig miniatűr zsibvásár). Szeretett titkos körökbe tömörülni a barátaival, titkos fogadalmakat tenni, beavatni és beavatottnak lenni, és kideríteni homályosabb eseményeket a szomszédai, az utca béli jóbarátai, az iskolai cimborái mindennapi életéből is. Számos kamasz vezérkedő szerepben érzi igazán jól magát, ő azonban egyáltalán nem ilyen volt: nem a vezérkedés öröme, inkább a csendesen összeszedetetett ismeretek sokasága izgatta, nem a naponta győzelmesen újra erősített uralom enyhe szédülete, inkább a rejtett mindentudás magabiztossága vonzotta... Kancsal, dagadt fiúként ebbe a szerepbe szorult, gondolhatnánk, ám ez aligha volna igaz. Értelmesebb a többiekénél, hatásosan fogalmaz, másokat magával ragadóan mondja el a gondolatait (gimnáziumi nevelői szerint református papnak való) mindennapi élete színes, cselekedetei romantikával átszóttek, nagyon is alkalmas volna vezérszerepre: ám ő mégis inkább szemlélődni és vizsgáldni szeret, rájönni mindenre, amire más nem, megőrizni magában minden olyasmit, amiről másnak sejtelve sincs.

A gyerekkor után az ifjúkori viselkedéskultúráját is az *underground* vonzása alakítja valójában, szinte minden másnál erősebben. Kaposvár (később Losonc) bokoremberei közé tartozik: nehéz szituáció ellenére aprólékosan megfigyelni valakit, észrevétlenül nyomon követni valakit, vagy éppen nagyon meglepni valaki mást, igen egyszerűen és gyorsan megy neki. (Még hódításaira is kihat e képessége, Diósi Erzsébettel szőtt sok éves románcában a mesebeli váratlansággal megjelenő, virágcsokorral elővillanó gavallér állandó elem.) Kiválóak a szökései (iskolából, műhelyből, munkahelyről) villámgyors elillanásai majd észrevétlen visszatérései éles előrelátású szervezésre és remek rögtönözőképességre egyaránt vallanak - s mindez a világháborús sorkatonaság idején és a szibériai viszontagságok során nem egyszer az életét menti majd meg. Nagyszerűen hazudik, hadar, félrebeszél ha kell - kitapogatja a somogyi és pesti üldözései idején szinte minden esetben a vallatója szándékait és ismereteit, és máris elküldi valami világvégi mellékszálra a gondolatmenetével együtt. Akárkit könnyedén leráz ha követik az utcán, érett és rutinos megoldásain városának nem is egy ifjúmunkása csodálkozik majd el a somogyi éveit során, akiknek szívesen magyarázza és mutogatja meg módszereit a rendőrségi szorongatások idején.

Nagy Imrének a *háttér* a levegője, a táplálója, az éltetője, a mindene. Ide vonzódott nagyon, itt szeretett működni szóban és írásban: gyermekévei óta itt érezte magát igazán otthon. Mint Anteusznak a föld, a háttér olyan volt neki, mindig innen nyerte el, majd sikertelenség esetén itt szerezte vissza az erejét. Innen tudott fölkészülten fölbukkanni, diadalmasan, lelkesen (és tömegek bizalmát beteljesítően többször is amikor már politikai pályán jár) és ide szeretett máris csendesen visszahúzódni amikor valami megváltozott, és itt szedegetni megint össze mindent az újabb előbukkanáshoz. BokoreMBER maradt a politikában is: neki nem a nyilvánosság előtti, szívós és egyenletes munka volt az erőssége mint számos más politikusnak, nála mindig az észrevétlenül és csendben előkészített előbukkanástól volt várható országos sorsjavulás. Nem bokoremberekhez vagyunk persze szokva az itthoni politika világában (az angolszász civilizáció országaira jellemző inkább ez) így aztán nehéz elképzelnünk, mennyi aprólékos és ötletgazdag szervezőmunka, mennyi átgondolt és vonzataiban is

végigellenőrzött elképzelés állt az ő váratlan előperdülései mögött. Pedig Nagy Imre tartalomgazdag háttérmunkája miatt jutott *negyvenötben* messze nagyobb méretű szántóföld sok százezer szegényparasztnak mint amennyit a mozgalmárok szándékoztak adni neki, elsősorban ezért jött el *ötvenháromban* a moszkvai vezetés elvárásánál messze élhetőbbé tett mindennapokkal valóban új szakasz sok millió ember életében, és amint majd még szólni szeretnénk róla, nem csekély mértékben éppen emiatt valósulhattak meg *ötvenhatban* immáron az ország egész népességének a reményei sorban egymás után - amíg az oroszok szét nem zúzták szinte valamennyit.

A vátesz

A lélektan több kiváló tudósa a különleges tehetséget, a különleges teremtőképességet két különböző lélektípus jellemzőjének véli: a civilizációtörténetnek vannak *zsenijei* és vannak *génuszai*. A *zseni* korának lázaitól hevül, hivatástudattal bír, kínálkozik a hatalmas feladatokra, félisteni tudásának kibontakoztatása folyamatos, lelke legmélyéről fölhozott kincsei kiapadhatatlanok. A *génusz* beleolvad a hétköznapok apró eseményeibe, a mindennapi emberekkel egyenrangúnak érzi magát, nem szívesen mozdul el az övezetükből, s nehezére esik cselekednie a pszichikumában megvillanó isteni szikra szerint. A *zseni* föltartóztathatatlanul beteljesíti a feladatát, kérlelhetetlenül beborítja teremtőképességével a közeli és távoli környezetet, a *génusz* kapálózik a teendői ellen. A *zseni* lendületes, a habozást hibának tekinti, a *génusz* megtorpan, visszafordul, eltűnődik, és időnként eltűnik összeszedni és megerősíteni magát... A zsenik eléggé egyformák, egyforma gesztusokkal, egyforma pátoossal, a génuszok csodálatosan sokfélék, virágot vesznek a piacon, madarakkal próbálnak meg csevegni, megfőzik a zsebórájukat amikor elmerülnek a gondolkodásban, szakadt nadrágtartóban és gombhiányos sliccel relativitáselméletet magyaráznak, és város széli népsírban, meszes zsákban végzik a zenekari partitúrájuk jó néhány oldalával együtt. A zsenik egymásra emlékeztetnek, a génuszok az életre: egyaránt vidám és szomorú, mérges és megszelídülő tarkabarka sereglet az övék, amely akármikor elmerül és eltűnik a mindennapi világ színes szövevényében. Zsenivé többnyire a kortársak mérlegelése avat valakit, a génuszt az utókor veszi észre, általában jó sokára.

Nagy Imrét se politikai zseninek, se politikai génusznak nem szokás nevezni. Egészen másképp emlegeti a róla szóló irodalom: általában szomorkodni szokás rajta, hogy országunk példamutató mártírját mennyire szerény politikai adottságokkal verte meg a sors. Sőt, a vele összefüggő írások egy részében egyenesen ő a politikai naivitás szobra,

a realitásokat semmibe vevő vízesző ábrándozó, a született politikai antitalentum. Egyáltalán nem erről van szó azonban. Nagy Imre is más volt, és a realitások sem egészen olyanok voltak, mint amilyeneknek nem egyszer gondoljuk.

Nagy Imréről a komótos, kényelmes, lassú öregember jut számtalan mindenkinek eszébe és a politikusi működésére is rávetíti ezt. Ezzel szemben érdemes emlékezni rá, micsoda villámsebes műveletekkel jutott országos politikai szerephez mindhárom alkalommal élete során. Moszkvában két hétnél is kevesebb kell hozzá, hogy a számításba egyáltalán nem vett második vonalból, ahol naponta csendes szorgalommal gépelgeti a papírokat mint rádiós újságíró, váratlanul az új minisztertanácsba emelkedjen, méghozzá mint az egész moszkovita emigrációnak az egyetlen miniszterjelöltje, majd minisztere. Még parádésabb sebességű az ötvenhárom júniusi előre jutása, negyedikén a jelölése még szilárdan és véglegesen a népművelési miniszter akkoriban eléggé mellékes pozíciójára szól, ám nyolc nap múlva már a miniszterelnöki megbízás megbeszélésére röppen el a generalisszimusz veteránjaihoz. Ötvenhat eseményeire pedig sokan vannak akik élénken emlékeznek, szinte órák alatt vált előbb szabad választásokat majd semlegességet meghirdető miniszterelnökké, az ország egész népessége által elismert vezetővé... A háttérből háromszor is fölbukkanó bokorembernek, az igen szép sebességgel száguldó öregúrnak ugyanakkor a politikai programja is minden egyes esetben újító jellegű a magyar civilizációtörténetben, s ráadásul mindig a népakarat irányába mozog. Másról van szó itt, mint politikai antitalentumról.

Nagy Imrét tehetségtelen és fantaszta politikusnak mindenek előtt a plurális pártrendszer és a semlegesség meghirdetése miatt szokás nevezni, mondván, semmiféle vonzatot nem mérlegelt aprólékosan és gondosan se a nyugat, se a szovjetek irányába, és csupán csak sodródott indulatos népe sürgetése szerint. Nem igaz azonban ez sem. Sztálinnak három nagyhatalmú nyugati szövetségese is volt, maradék árváinak egyetlen szem se. Hajlott koruk, tüdőtágulásuk, gyomor, vese, és számos más problémájuk ellenére nagyon is észnél voltak valamennyien: világos volt számukra az uralmuk és világbirodalmuk összeomlása egy nyugattal való összecsapás esetén. Érdemes belenézni a csúcsvezetés üléseiről

megmaradt papírokba, ezeknek ugyanis csaknem minden oldalán átsüt a generalisszimusz megöregedett árváinak idegessége, zavarodottsága, sőt rémülete, nehogy a marsall csodálatos életműve után ők a világ impotenseivé és pipogyáivá váljanak. A kifelé kitüntetésektől, dicsőségtől díszlő hatalmasságok a tanácskozásteremben a félelem hullámai között szívogatták valójában a méregerős cigarettáikat és a rettenetes ízű papírószaikat. A lenyugtatott Európában voltak érdekeltek: elsősorban a nyugattól remélt pardon és a megbékélés miatt mentek el a jugoszlávokhoz, engedték meg az ötvenhatos varsói változásokat, és az osztrák semlegesség aláírása nyomán csapataik utolsó része épp ekkoriban vonult el onnan, részben éppen a magyar alföldön át. Számoltak a forradalom kitörésekor a közép-európai semleges övezet szélesedésével, a svájci és az osztrák állam mellé a magyarok odacsatlakozásával, és az októberi események idején nyolc napon át vacilláltak sok más mellett ezen a vonzaton is.

Egyvalaki feltűnő lelkesedéssel terelgette őket ebbe az irányba, méghozzá ekkor immár másfél esztendeje: a nyugalmazott *quisling*, aki sűrűn papírra gépelte elgondolásait a magyarországi nemzeti önállóságról, a plurális pártrendszer célszerűségéről, a semlegesség józan megvalósításáról, az európai nyugalomról - és sorban egymás után el is juttatta az írásait nekik. Nem volt éppen veszedelemtől mentes művelet mindez, mivel a sorok mögött mindig nagyszerűen olvasó veteránok igen szépen észlelhatték: a nagybajuszú öregúr immár népének ausztriai vagy svájci szintű gyarapodásán is elgondolkodik. Nagy Imre távolabbra tekintett a hazai társainál, tudta, hogy a magyar önállóság és semlegesség szinte azonnal a semleges szomszédokkal való összetartozáshoz vezet és az összetartozó övezetben a magyar arcú szocializmus messze magasabb életszínvonalon valósulhat meg mint akárhol máshol - és még a szocializmus valamikori veresége esetén is svájci és ausztriai színezetű jólét marad az újabb és újabb magyar nemzedékekre. Kimenteni szerette volna a szocializmusépítést a szovjet övezetből már *ötvenötben* is - és élet szerűen, győzelemben és vereségben egyaránt gondolkodó emberként, jóbarátai szerint eszébe jutott időnként a szocializmusépítés csődje is, és a csődnek az emberek életminőségét érintő vonzata is: mindaz, ami a vonalas magyar pártvezetés soraiból másnak már egyáltalán nem. Még leginkább a parlamenti őrség sok mindent meghalló

sorkatonái értik majd meg mindezt egy esztendő múltán, immár ötvenhatban, akik a semlegesség meghirdetésekor máris csinos autókat gondolnak el a még csinosabb villájuk elé: amennyiben sikerül a magasabb színvonalú semleges szocializmusépítés akkor azért, amennyiben meg nem sikerül, akkor szintén azért. Nagyon is át voltak gondolva itt a pluralizmus és a semlegesség vonzatai, mégpedig egyáltalán nem politikai antitalentumra valló módon.

Nagy Imre elmarasztalása amiatt, miszerint a semlegességgel ő szabadította rá az országra az orosz inváziót, viszont már nem is annyira a munkásságát véleményező pontatlan elemzésein, inkább egyenesen az ismerethiányon alapul. Ugyanis a forradalom leverésével kapcsolatos kreml-i döntés egyáltalán nem a semlegesség meghirdetése miatt született meg: előtte másfél nappal szavazták meg a veteránok, amikor semlegességi nyilatkozatról még szó sem esett. Nagy Imre a forradalom folyamán ugyanis már egészen másképpen viszonyul a semlegességhez, mint az előző esztendőben: az *underground* világában edződött ember módjára mindvégig csendben van, vár és vár vele. Itt is távolabbra tekintett mint az őt állandóan sürgető politikusok: úgy vélte, nem szabad ingerelni az oroszokat a semlegességgel, inkább egy orosz invázió esetére érdemes időzíteni a semlegességet és a semlegességgel összekapcsolódó nyugati nagyhatalmi garanciát, mert akkor még mindig maradhat remény. S valóban csak akkor szólal meg és vált nagysebességre, amikor már egyértelművé válik az orosz előzónlész. Ekkor kilép az Országház körüli tömeghez, bejelenti a Varsói Szerződés felmondását, behívja a külföldi tudósítokat és közép-európai semleges magról szól előttük, és megbízottai máris csillogóra csinosítják a svájci és osztrák misszió ajtókilincseit. *Nem dőlt még el, svájci, vagy osztrák jellegű semlegességet választunk, esetleg a jugoszlávot:* említi meg sietősen, néhány részletesebben is megszólaló miniszterével együtt az érdeklődőknek, miközben egymás után juttatja el a garanciakérő állami iratokat a nagyhatalmakhoz és a nyugati országokhoz... Nyerni lehetett csak a semlegességgel, veszíteni semmit. Ez is végig gondolt művelet volt, és nem éppen politikai antitalentumra jellemző módon.

Bele kell törődnünk, hogy kommunistának is lehetnek kiváló képességei, hajdani besúgóból is lehet hős, a világ pedig akkor is összetett, önellentmondásos, szövevényes, és nehezen végig gondolható marad, amennyiben mi nem szeretnénk. Nagy Imrét halhatatlanná tették a tettei, bár kommunista fölfogását fönntartva került a bitóra, továbbá a teljes földgömbön történelmi hérosz lett belőle, bár kancsal, ápolatlan szemöldökű, alacsony és pocakos volt, és ma már nem egyszer a *nyomi* névvel illeti a populáris nyelv. A halhatatlan *Nyomi* (Nagy Imre) mindenesetre olyan eredményeket is elért, amelyek a magyar civilizációtörténetben másnak nem sikerültek. Se Szent Istvánra, se Mátyás királyra, se Rákóczira, se Kossuthra, se másra nem zárkózott rá annyira egységesen és szinte maradéktalanul az egész nemzet mint éppen őrá, amikor is ötvenhat novemberében néhány száz embert nem számítva az ország egész népessége ugyanazt akarta amit ő - persze ő egyébként sem nemzetmegosztó, inkább minden mozdulatával nemzetösszehangoló politikus volt. Még halála után is megismételte nemzete összehangolását, és az újratemetése alkalmából ismét összeforradó népe számára a rendszerváltozás alapvető szimbólumává vált. Nagy tévedés talentumát, történelemformáló képességeit figyelmen kívül hagyni és történelemalakító erejét véletlenekkel magyarázni.

Egyáltalán nem a politikai zseni attitűdje persze az övé, a politikai zseninek egyenletesebb vonalú és állandóbb nyilvánosságú útja van, viszont nagyon is emlékeztetnek a cselekedetei az életszövevénybe merülő politikai génusz működésére. De gyámoltalan is ám, amint a mindenkori politikai génusz is az: erőteljes érvelésre, nyomatékos rásegítésre mindig szüksége van az emelkedéshez, negyvennégyben, ötvenháromban, ötvenhatban egyaránt - a zseni mindig önmagától, a génusz mindig az életszövevény segéderőitől gyorsul. Melléfog, téved jó nagyokat a meggyőződésével is, a cselekedeteivel is, számos elméleti írásával is: a sóvárgott indiai édent sohasem éri el - a messze jelentősebb amerikai világrészt viszont már villámgyorsan megtalálja. Meginog, meghátrál, rosszkor marad csendben a rákosista perek idején, rosszkor csap az asztalra a moszkvai ülésteremben - a nép elé perdülése pontos időzítéseit viszont még csak véletlenül se vétené el. Munkatevékenységében is hibázik nem egyszer, szüretel amikor

szónokolni volna szükséges ötvenhat előestéjén, vörös szónoklatot csap amikor jobb volna inkább szünetre mennie, és csinál időnként más ostobaságokat is - miránk, a népére emlékeztet. Gyengéi is, hősiessége is, hibátlan fölismerései is, tévedései is termékenyeknek bizonyultak, mert együttesen adták meg azt az arcát amit a népe is magáénak érzett, amit politikai ellenfelei is elfogadhattak, amit ellenségei is eltűrtek, és együttesen formálták őt alkalmassá valamennyi sorsforduló idején a rá váró szerepre.

*

Mindnyájan Gogol köpönyegéből hullottunk ki: sóhajtják az orosz írók még a elmúlt század első esztendőiben is. Mindnyájan Nagy Imre köpönyegéből bújtunk elő: mondhatnák a század ötvenes éveitől egészen a rendszerváltozásig eltartó periódus újításokat és változásokat megvalósító magyar politikusai. A moszkoviták által szervezett *gengszterállam* az ő és a munkatársai működése nyomán alakult át elviselhetőbb életet jelentő *quisling-állammá* a nevezetes új szakasz révén, majd rövid időre semleges és önálló *nemzetállammá* ötvenhatban, amikor is mindenek előtt ő körülötte sereglettek a nemzet pártjai és politikusai országátalakító elgondolásaikkal. Ám a későbbiekben, a *kádárizáció* politikai újításaiban sincs egyetlen egy meghatározó elem sem, az életszínvonal emelésének állandóságától az új gazdasági mechanizmuson át a nyugati pénzforrások eléréséig, aminek ne szerepelne a megfelelője akár az általa a moszkvai és magyar vezetéshez elküldött memorandumokban, akár a miniszterelnöki eligazítása nyomán elkészített gazdaságpolitikai javaslatokban, vagy éppen a nyugati újságíróknak adott interjúiban. Nem kis részben az ő eszméinek megvalósításáról szól a *rendszerváltozás* is, a másként gondolkodók rendre az ő nézetei szerint szervezik mozgalmukat, és számos országos szintérré jutó pártnak ötvenhatos megalapozású programja van. Az új állam pedig, a megszületése napjaiban, valójában nem más mint az ő újjászületett, a nép akaratára alapuló, plurális, semleges, ötvenhatos országa.

Összegzésül

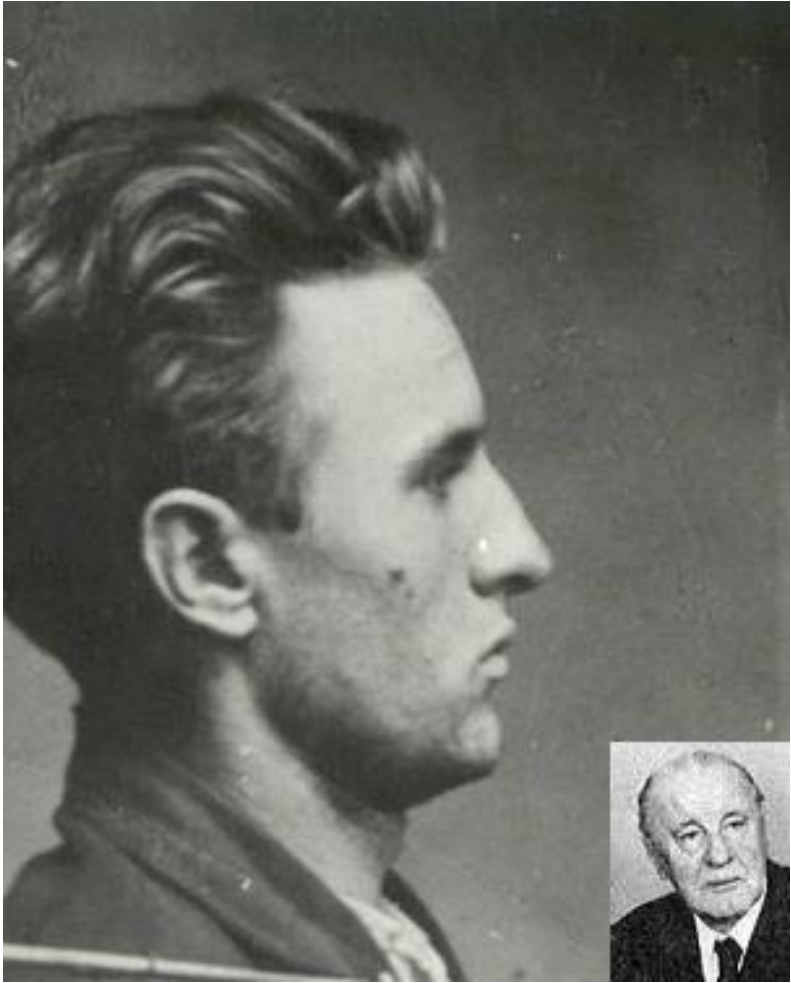
Magyarország a súlyos második világháborús vereség nyomán nemzeti önrendelkezését elveszítve a szovjet övezet részévé vált. A korszak legkiemelkedőbb történelemformáló talentuma, Nagy Imre, kétszer is kísérletet tett, hogy hozzásegítse népét az önállóság visszaszerzéséhez. Először a forradalom során ötvenhatban, másodsor pedig az ellene zajló per napjaiban, ekkor már élete árán. *A temetésemre négyszer annyian jönnek majd el mint a Rajkéra* - vágja igen szigorú szemekkel az őt életmentő megalkuvásra agitálók arcába, mert úgy véli, a mártírsors elvállalásával valamikor még népe szabadságának visszaszerzésében is segít. Újratemetése komoly fordulóponttá lett a történelmünkben, amint sejtette is. Síron túli törődésével is hozzájárult, hogy *Édes Magyarországa* visszajusson a saját világába, a nemzeti önrendelkezés állapotába, ami akkor már negyvenöt éve elveszett.

KÁDÁR JÁNOS

Úri gyerek a somogyi réten

Czermanik János József (a későbbi Kádár János) sanyarú gyermekkoráról sötétebbnél sötétebb rémtörténetek szállingóztak évtizedekig az ország szinte minden részén - amelyekből azonban nem sok minden volt igaz. Zabigyerekként, apátlanul, anyjától is otthagytan, éhezve sírdogáló csecsemőről és véresre vert, szomorú szemű gyerekekről szólnak ezek a szívet szorító mesék - noha abban a pár aprófaluban ahol a gyermekora eltelt, alig volt nála gondosabban ápolgatott, széltől is jobban óvott gyerkőc. Czermanik (később Csermanek) Borbála, a kisfiú édesanyja pesti szobalány ugyan ekkoriban, ám csillogó úrilakásokban szolgál, csinosan, szép jövedelemmel: emellett üdülőhelyeken és gazdag nagyvárosi családoknál összegyűjtött jelentékeny megtakarítással, amelyet éjjeli munkák elvállalásával még gyarapítani is próbál - a csecsemő elsősorban ezért marad ott egy somogyi aprófaluban (az újszülöttet elutasító, sorkatonáskodó apa szülőfalujának szomszédságában). Csermanek Borbála, ahogyan sok más szorgos és nagy munkabírási pesti szolgálólány, önálló nagyvárosi otthonra gyűjt ugyanis, amelynek szobáit majd sorra albérletbe adja és elképzelései szerint ezeknek a jövedelméből szül és nevel gyermekeket akár apa nélkül is. A korabeli Budapest cselédlányai valójában egyáltalán nem voltak olyannyira reménytelen sorsúak, megalázottak, önállótlanok és életképtelenek mint gondolni szoktuk, otthonteremtésükre és gyarapodásukra a századforduló idején már számos példa van. (Többek között Nagy Lajosnak, a szintén apa nélkül nevelkedő prózáirónak a cselédlány édesanyja is ezt az utat járja).

Ahonnán Csermanek Borbála a fia befogadóit bő apanázzsal, pénzzel, piperecikkekkel, csemegékkal ellátni jár, a nagyváros, éppen a virágkorát éli ekkoriban. A kiegyezést követő föllendülést, körutak, sugárutak megnyitását, a millenniumi ünnepek viszik még mindig gyorsuló ütemben előre, s ezzel párhuzamosan a szellemi élet egyre élénkebb, pezsgőbb működése is. Elsősorban franciás a főváros világa a századforduló első éveiben, a vagyonosabb polgárság a *parisienne* életet

éli, a nappalikban *epouser-ök* üldögélnek és mesélgetnek a választékosan ékszerezett nőknek akik *salonia pirouette-el* illannak el a szívósabbá vagy makacsabbá váló ostromlás elől - s az operában is, a városligeti sétányon is, és a vasárnapi misék utáni sétán is párizsi ruhakölteményeket viselő szépségeken ámulnak el a parfümös gavallérok. Ebbe a franciás *brilliance-ba* kezdenek belenőni a brit koronaországok divathóbortjai a tizes évek elején, a velük járó viselkedési stílussal együtt. Divatossá lesz a kemény, kézfogásos üdvözlés, a megkomolyodó és érvelő vita, a nyugalmas séta, a sportos és angolos öltözetek. Ám a bécsi hatások is elevenek még mindezek mellett. A Stefánia kocsikorzója, a lóversenyek, a divatos fürdők a császárváros pezsgő életét idézik, a szalonok a mariahilferstrassei polgárok csecsebecsékkel zsúfolt otthonait utánozzák, az utcán sétáló polgároknak nem múlik el napja a csillogó egyenruhájú rézfúvós zenekarok muzsikájának és az illatos cukrászdai süteményeknek az élvezete nélkül. Az újdonság új magyar polgárság ekkoriban még szinte mámoros a városát elárasztó variációgazdag európai csillogástól.

A koldusszegény középsomogyi faluban Csermanek Borbálának a fényes háttér képzetét kelteni, a fővárosból csinosan, életvidáman, előkelő otthonok úri szobalányaként megérkezni mindvégig nagyon jól sikerül gyermekének somogyi éve alatt. Déligyümölcsökkel, fűgével, banánnal, narancssal, szentjánoskenyérrel jön, az ilyesmi pedig ekkoriban errefelé szinte mesebeli csemegének számít. Ajándékkosarából a babkávét kezdi a falu megismerni, mennyivel erősebb illatú, élénkebb aromájú, ízesebb mint a rossz cikória. Pénzforrásnak is látják a faluban, kölcsönöket kérincselve tőle, ajándékait nem egyszer eladogatva: a zsellértelepülésen élelem ugyanis van még ugyan, pénz azonban már csak rendkívül szűkösen. Az ezüstkoronákat osztó, szép pesti gyermekruhákat és csillogó csecsebecsét ajándékozó úri szobalány csemetéjére nagyon vigyáznak: amikor elsírja magát gyógyítgatják, javasasszonyhoz viszik, melegen öltöztetik, védik a verekedő nagyobb gyerekektől, ruháját vasalgatják, minden egyes gomb mindig rendben van rajta - első pillanattól az elköltözéséig úrfinak számít a somogyi sárban!... Bálint Imrének (később, a katonasághoz történő bevonulását követően, fivérének Bálint Sándornak) a családjánál a gyermek valójában szinte azt csinál reggeltől

estig amit akar, azokkal az állatoknak és növényeknek az övezetében mozog amelyeket megszeret, mindvégig védettség övezi - egy apróbb szénakazal égés váratlan sokkjától eltekintve nem is maradnak szorongató emlékei ezekből az esztendőkből, s még iskolásként és inaséveiben is szívesen visszajár ide. (Anyja is megőrzi egyébként a pesti rangot itt, élete végéig afféle előkelő rokonnak számít a családban, akinek a megérkezése mindig jelentős esemény - 1944 telén különben hozzájuk hozza bújtatni a katonának behívott kisebbik fiát, Csermanek Jenőt, Kádár öccsét). Minden szépen indul a somogyi vendéggyerek sorsában – jajgató sírásnak, éhezésnek, véresre verésnek nyoma sincs sehol.

*

Csermanek Borbála terveit azonban hamarosan keresztülhúzza a háború és a ferencjózsefi birodalom összeomlása. Óriási a pénzromlás, az ő megtakarításai is gyorsan elértéktelenednek, az önállósodás és otthonteremtés álmom marad csupán. Vidékről tömegével tódulnak közben a fővárosba a fiatalnál fiatalabb lányok - a katonáskodó családfőket nélkülöző, nyomorgó és éhező vidéki családok segítése céljából - s ők, az ifjabbak viszik el immár az egyre gyérülő jövedelemmel járó szobalányi, szakácsnői, mosónői állásokat. A bajt tetézi, hogy Csermanek Borbálának a karján, kézfején és csuklóján sorvadás indul el, néhány ujját alig vagy egyáltalán nem sikerül mozgatnia (gyermekét majdan országos vezetőként, élete utolsó évében operálják meg ugyanezzel). Csermanek Borbála a szalonokból nemsokára a nedves és penészes viceházmesteri szobákba szorul vissza, s örül amikor egyáltalán jut neki a viceházmesteri munka mellé a rossz ujjaival is elvégezhető mosónői megbízás. A fiának a belvárosi Cukor utcai elemi iskolába járatása, majd alacsonyabbra csúszva, polgáriba, végül inasiskolába adása már csupán erejének megfeszítésével sikerül.

Hiába jó eszű (s elemiben időnként osztályelső) az épen és egészségesen, igen nagy szabadságban és gondtalanságban nevelkedett somogyi vadóc, a viselkedését és gondolkodásmódját megszabó szellemi és emberi élményeket már nem az egyre alacsonyabb szintű iskolázás adja neki, sokkal inkább annak az övezetnek a mindennapi élete, ahová anyja csúszott. Afféle *Azucéna* ekkoriban szinte minden nehéz sorsú

proletár asszony. Nem tűr soha semmilyen ellenvetést, amit csinál, az úgy van jól ahogy van, s amikor a mérgeződő összevisszaságai nyomán a saját gyermekét égeti el és az elpusztításra szánt grófi gyerek megmarad, akkor vállat ránt, nem idegesíti magát vele, neveli azt. Ő a közepe a világnak, ami őt szolgálja az az igazságos, aki önéki okoz jót az a rendes ember, amiből neki van előnye az az erkölcsös cselekedet - a nyomorúság által szított gögjénél csak az őt alábecsülők iránti gyűlölete nagyobb. *Azucénához* hasonlóan türelmetlen és indulattól izzó: nem a gondolkodás számít nála, inkább az akarat, nem az érzelem vezérel, inkább az idegesség szüntelen csapongása. Gyermekével szemben az első számú irányítója az ellentmondás és ellenállás azonnali megtörése, az érvelés, a gondolat kibontás, a *magyarítás* villámgyors megbüntetése, az aprólékosabb, árnyaltabb (valósabb) megközelítésnek, az *okoskodásnak* a zsigerekig való utálata. Am fölfelé, a fölötte hatalommal bírók felé a kiszolgáltatottsága és nyomorúsága okán már egyáltalán nem ilyen, velük már nagyon is szűkölő, gyáva, nyüsztő, néha egyetlen szemvillanástól visszahökölő... Akárhová kerül is a budapesti kerületekben a fia fölnevelésért bármikor bármibe belekezdő, kétségbeesetten küszködő Csermanek Borbála, a szomszédai, az ismerősei, a rokonai, ám még az inasgyermeké jóbarátainak szülei és rokonai is mind ekképpen viselkednek: s akár szívünk szerint való ez, akár nem, egytől egyig rajta maradnak majd ezek a viselkedési jellemzők az évtizedek múltán országvezetővé váló gyermekeken is.

Szónyegszállító a budapesti utcákon

Kádár János a kommunista hatalomátvétel hónapjaiban kezdett legendássá válni, elsősorban az új uralkodó réteg, a pártmunkások soraiban - ám ekkoriban még a nagyvárosi meseszöveg vagányságot, szemtelenséget, úrbosszantó pimaszságot jutalmazó szelleme szerint. A körülötte keringő legendákban ő a székesfőváros imádni való janikája, aki maga a csillogó és sziporkázó intelligencia a sok elbutult rendőr és elnehezült gondolkodású nagyságos úr övezetében, aki egy életvidám proligyerek vagányságával cselezi magát végig az illegalitás nehéz éveiben, aki nem mulaszt el napról napra jó nagy csomó vitriolt nyomni a sétányokon grasszáló imperialista asszonyságok orra alá - miközben estéről estére petróleumlámpa mellett olvassa a munkásmozgalom irodalmát és reménykedően néz a szépséges jövőbe... Ezekből a legendákból azonban semmi sem igaz.

A felserdülő Csermanek Jánosnak a teljes kilátástalanság és esélytelenség valójában a problémája. Van szakmája ugyan (írógépműszerész) ám épp a gazdasági világválság éveiben járunk ekkoriban, állástalan pedagógusok gubbasztanak a pesti utcasarkokon alamizsnára várva, jogászok vállalnak gyomlálást vidéki rizsparcellában, elbocsátott postatisztek malacokat őriznek, az irodák és magánszemélyek sokasága pedig szalonnáért, zsírért, cukorért adja el az írógépeit. Munkája, keresete néhány megszakítással évekig egyáltalán nincsen, ő maga pedig gyomorsebeket okozó éhezésben él. Huszonévesen krumplit se, karalábét se, karfiolt se, de még paradicsomot se sikerül megennie passzírozás nélkül - amikor egyáltalán jut a penészes viceházmesteri szoba sámlijára ilyesmi. Egyetlen, kicsi, konyhabűzös, feketepenészes falú helységben lakik az anyjával és az ismeretlen apától született öccsével együtt, s egész nap ott ücsörög, vagy pedig a gangon ül, amikor épp nem megy el az ugyanennyire nincstelen cimboráival cigarettacsikket szedni és csavarogni. Már harminc éves is elmúlt, amikor még mindig az öccsével egy ágyban, egy ágyneműben alszik, ruhái szakadtak, cipője átázik - és reménye sincs semmi változásra, mint ahogy vele együtt sok százezer székesfővárosi szegényembernek sem.

Nem lehet déligyümölcsöket kitenni a kirakatokba, beverik érte az éhezõ gyerekek az üveget - több budapesti kerület zöldségesei sorában ez az intelm öröklõdött évtizedeken át egyik generációról a másikra. A kamasz, de a felnõtt Csermanek János is kíméli a kirakatokat - de bárkit akinek vagyona, vállalkozása, üzletébõl származó pénze van, nemsokára már a zsigereibõl gyûlöl. Rohadt kizsákmányolónak tekinti, olyannak, aki vagy az anyja nyomorúságán, vagy a cigarettacsikk szedõ cimborák nyomorán, vagy egyenesen az õ rossz gyomrán gyarapodik. Indulatos nézetei az ifjúmunkás szervezetbõl erednek, ide viszi el magával néhány szintén állástalan jó cimborája, s a gangon való unalomüzõ sakkozás, s a szomszédoktól megbámult villámgyors mattjai után itt már igazi versenyeket nyer, sikerekben van része, szemináriumra iratkozik. Cáfolhatatlannak talált, de a dogma színvonalánál semmivel sem erõsebb szintû nézetekkel ismerkedik meg - ám a munkásmozgalomnak az eszméi is inkább csak az egyre izzóbb indulatait erõsítik a világgal szemben, s meggyûlöltetik vele a jómódú városi úr mellett immár a gazdálkodó parasztokat és a papokat is (nála vadabb gyûlölködõ ekkori ismerõsei szerint csupán az öccse volt, aki végül egy második világháborúban megrongálódott úrilakás ráomló romjai alatt vesztette el az életét). A kommunisták kötéllel fenyegetõ mozgalmába sem elsõsorban az eszme igazságtartalma és ellenállhatatlan meggyõzõ ereje vezet (az eszmét ekkoriban alaposabban még egyáltalán nem ismeri) sokkal inkább az egész akkori úri világnak az élete végéig alig csillapuló gyûlölete.

*

A korabeli könyvkiadás Kádár János munkásmozgalmi múltját szüntelenül csiszolgatta, méghozzá egyre szépségesebbre és mindenestõl problémamentesre. Munkapadját derekasan, félóránként letakarító, tiszta és friss kék köpenyben tevékenykedõ, finoman borotvált, derûsen dolgozgató, közben a tündéri közeljövõbe tekintõ, fiatalon is bölcs kommunista képe bontakozik ki a tucatnál is több korabeli kötetbõl - egy olyan ifjú emberé, aki megállás nélkül építi az illegális pártszervezeteket, aki néma marad a számtalan rendõrségi verés idején, aki minden nehézségtõl megvédi az elvtársait és egyúttal gyámolítja a nagyvárosban élõ elesetteket is, miközben mindvégig rezzenetlenül, nirvánaszerû

ópakisztáni nyugalommal várja a vöröshadsereget... Semmi sem igaz ebből sem. Munkapad mellett az inaséveiben szinte soha, ám segéd esztendejében is csak nagyon rövid ideig állt mivel az indulatos civakodásai miatt igen gyorsan elbocsátották - ezt követően a gazdasági válság idején pedig még alkalmi munkája is alig akadt - majd a válság elmúltával se a munkapad jutott neki, inkább egész napos cipeléssel, izzadással együtt járó, szakadt és mosatlan ruhában való gürcölés. Csermanek János párosával viszi a szőnyegeket a vállán, szeneskosarakat szállít, vásárcsarnoki zsákokat cipel végig a városon - járműre és üzemanyagra ugyanis ekkoriban nem szívesen szentelnek pénzt a vállalkozók, mert messze olcsóbb nekik pár pengő ellenében élő szállítókat alkalmazni. A dudás triciklik és biciklik kifejlődése könnyebbedést hozhatna később, ám a hordárnak és kéziszállítónak a terhelése is tovább fokozható, Csermanek János a kölcsönkerékpárján húsz tucat (!) esernyőt szállít például egyetlen menetben a normája szerint, nem egyszer égető napsütésben izzadva... Ráadásul a kommunista mozgalomban is problémái vannak. Véresre verés, *ref*, évekre szóló elzárás egyaránt utoléri, emellett pimasznak, megbízhatatlannak, önzése nyomán gyorsan elgyávulónak minősítik a mozgalmártársai nem egyszer, így aztán minden odaadása ellenére is csak sokszori nekifutásra, nagyon nehezen sikerül elfogadtatnia magát - pedig az üldözések miatt egyre inkább megcsappanó illegális mozgalomnak minden egyes emberre szüksége van. A legfőbb baj a fékezhetetlensége: börtönörnek, rendőrnek, nyomozónak, akárkinek azonnal nekiront amikor elborítja a méreg és a gyűlölet - az ifjúkommunistáknak is, a mozgalom vezetőinek is (Rákosinak, Ságvárinak, Harasztinak és másoknak) éveken át igen sok gondot okoz a megzabolázása.

Csermanek János a terézvárosi kerület hírhedt verekedőinek egyike volt ugyanis. Több bandába is beletartozott, a bandafőnökökhöz húzott főleg, ám keményebb volt időnként még náluk is. Nem tudott parancsolni az indulatainak, amikor a szó már eredménytelen volt, azonnal ütött. A Nyugati Pályaudvar körzetében a két háború között kialakuló bandavilág kíméletlenebb különben a külterületinél is, a terézvárosi lumpen ha begorombul herén rúgja már az első pillanatban a vele összecsapót, sőt vág a szemébe a zsebéből, és mindenek előtt a szájra méri az ütések, nehezen gyógyuló és sokáig szegyealni való ajakrepedéseket akar okozni

- az egykori rendőrségi irattár meglehetősen világosan mutatja miképpen száll át egyik ifigenerációról a másik ifigenerációra ez a verekedési mód. A kés az már más, az veszedelmes, sitteléssel járhat, alig van valaki aki előveszi... A dulakodás Kádárra a főváros háborús hónapjaiban is, a felszabadulást követően is, de később a felelős politikus pozíciójában is jellemző. Ötvenhat telén Fehér Lajos, Köből József torkát nem egyszer szorítja sebesre, ordítózva, a gallért a gégehez préselve, amíg végül rángatózó ajakkal, elfehéredő szájjal, verejtékes arccal valahogy el nem párolog a mérge. Rényi Péter fejéhez a dohányzóasztalról vagdos oda mindent, cigarettásdobozokat, pipadohányos zacskót, eszelős indulattal összegyűrt papírcsomókat. A feleségére hol a hall, hogy a bejárat ajtaját vágja számtalanszor rá, nem egyszer egész az üvegpedésig. Más kérdés, hogy begorombulásai a döntéshozó tevékenységében már nem nagyon jutnak szerephez, alaposan ismerve magát a nehezebb elhatározásai előtt rendre megvárja indulatai csillapodását - az utolsó években pedig már a szobája előterében ülő munkatársai is elcsodálkoznak a változáson: indulatgerjesztő probléma jelentkezésekor nincs már méreg, nincsen ordítás, mindössze a villogó szem, a sűrűn megránduló száj, és néhány mogorva sóhaj emlékeztet a néhai vagányra.

Sztálin bábzenekarának mindenese

Joszif Visszarionovics Sztálin, a Nagy Generalisszimusz, bár bábuként bánt a föld felével, bábmesteri tevékenysége közepette is különös kedvteléssel törekedett rá, hogy a lehető legkellemesebb háziúr legyen (*hazjajin* oroszul, így nevezte magát élete végéig). Más történelmi bábmesterekhez képest is imponáló módon, a mindennapi életét, az egész életvezetését mindenek előtt ennek az eminens vendéglátói szorgalomnak rendelte alá. Délután hatkor kelt, ekkor még csupán gyors munkareggelik övezetében intézte a párt, az állam ügyeit, átolvasott, átgondolt, aláírt, aláíratott, pecsételtetett, majd az egyre nagyobb számban érkező vendégeivel a moziterembe ment, ahol gyümölcsöket, amerikai és olasz mogyorókat, valamint egyéb magokat ropogtatva újdonságként új westernfilmekben (valamint a moziművészet valós remekeiben) gyönyörködött. A terüljastalkám, a híres sztálini ebéd idejének elérkeztét csupán az utolsó vadnyugati indiánfilm után, már mélyen az éjszakában jelezte a mesebeli rénszarvas szánokat idéző csengőszó. Volt a háziúr terüljastalkáján szinte minden. Aprósültek, galambok, jércék, császármadarak aranyszínű gyömbérmártással. Borjúsültek, báránysültek, kappansültek, fácánsültek, pávasültek majoránna és narancsos szósszal. Főtt kappanhús, főtt kacsa, főtt csibehús mandulapürével övezve. Óriástálakban a híres lilacékla leves, a *borscs*, mellette számos porceláncsészében a zamatos, csípős, vérvörös színű *scsí*. Serlegekben, jég szemcsékkel megszórva, a gin, a rum, a cognac, a pezsgő, a *pircovka* (száritott vöröspaprikával ízesített gabonaszesz). Orosz szamovárok gőzölögtek méterről méterre az éttermen végighúzódnó svédasztalon, aminek az üres végén a generalisszimusz és magas rangú vendégei a munkásmozgalom, a párt, az állam, s az egész világcivilizáció problémáit vitatták egészen reggelig.

Sztálin mozi, étel, ital, vendégsereg nélkül már egyetlen napot sem viselt el élete utolsó esztendőiben, s noha az egész világot izgalomba sodró elhatározások születtek meg ezeken a vendégszerető éjszakákon, ő maga csaknem minden alkalommal nagy unalommal szívoogatta a pipáját. A virradatot már eléggé nehezen viselte, reggeli világosságban pedig

végképpen nem szerette nézegetni az ablakon át a messzeségből előderengő és számára nagyon visszataszító világmindenséget, s nemsokára elment aludni. *Hazjajin* generalisszimusz ugyanis csapnivalóan rossz színvonalú valaminek gondolta mind az élő, mind az élettelen világot, silány események üres szövevényének érezte az emberi életet, és időskori napirendje mindenek előtt a porszemnél is porszemebb ember jelentéktelen sorsának zavartalan és nyugalmas elviselését szolgálta. *Hazjajin* hatalmas fáraókra, híres cézárookra, rettegett cárokra emlékeztetően, életunt ember volt ugyanis - noha számtalan alkalommal megpróbálta színes és szórakoztató eseményekkel övezni magát: emiatt érték egymást például a pompázatos vacsoraéjszakákon az érdekesebbnél érdekesebb összetételű zenekarok, amelyeknek összeállítását nem egyszer személyesen végezte el... Ám lettek bábzenekarai hamarosan a külvilágban is. Világbirodalmának német, cseh, román vagy éppen mongol irányítói rövidesen már mindenütt az ő szólamai szerint muzsikáltak - valamennyi országban persze a generalisszimusz művészetpártoló vöröshadseregének gyámolításától övezve.

Hazjajin a bábzenekarai köréből hozzánk fűvösötöst küldött. Továris Ragossi horrorfilmek hangulatát földéző fagottózásáról, továris Gere hangyaszorgalmú trillázással teli klarinétjátékáról, továris Fargass dörgő tubafutamairól, továris Reváj fényesen felhangzó trombitaszólóiról, továris Nagy hol dallamos, hol hamis fuvolázásáról híresen érkezett a magyar pusztára. *Hazjajin* generalisszimusz számára mindössze ez az öt zenész volt nélkülözhetetlen és megóvni való - így aztán szunnyadva parázsló pipája mellől meglehetősen unalommal szemlélte miképpen röppen akárki más oroszországi veterán vagy magyarországi mozgalmár celláról cellára az imperializmus árulásra csábító, és a magyar pusztákon is számtalanszor végigsöprő, csalárd szele nyomán.

*

A fiatal Kádár János *Hazjajin* fűvösötösének a legharciasabb és legfanatikusabb kiszolgálói közé tartozott. Valójában a bandázásból hozott kötekedő és rámenős viselkedésével mozgott mindvégig a generalisszimusz emelkedett programzenéjének világában - részben ezért is maradt éppen őrá számtalan szennyes művelet elvégzése. Persze

héjaszemekkel és héjakarmokkal keresi ő saját magától is az ütni, vágni, csépelni való, elszemtelenedett úri ellenséget - héjaröpüléseit, azonnali odaszáguldásait és odacsapásait a szocializmus zsenge szövetének győri, szentesi, vagy éppen pócspetri rágcslóira a mozgalom számos napilapjában nemsokára már örvendező elismerés övezi. Ezek a héjaröpülések kíméletlenebbek mint gondolnánk, ugyanakkor a vadászmező is állandóan szélesül. Hagyján, hogy a karvalytökéseket, karvalybankárokat és a többi kapitalista döngkeselyűt legszívesebben összepofozná, amint rendőrkapitányi majd rendőrminiszteri posztján szikrázó szemmel mondogatja is időnként nekik. Hagyján, hogy a disznófejű, nagyúri zsírosparasztokkal valamint a sok mézes szavú reverendás cincérel is megállás nélkül érezteti, mennyivel alacsonyabb rendűek mint akármelyik üzem olajos ruhájú munkásai. Ám a saját elvtársai soraiból sem áll meg a szeme előtt rövidesen az, aki nem volt évekre elzárva, akit nem vertek véresre a rendőrségen, vagy aki nem élt az illegalitás éveiben ágyrajáróként a peremkerületek pókokról és poloskákról, valamint a kipusztíthatatlan, és még ma is minden egyes otthonban ott rejtőző, nagybudapesti százlábú rovarról nevezetes szobáiban.

A fiatal Kádár beleváló terézvárosi bandázóként főképpen a főnökök közvetlen köréhez tartozást kedveli a legjobban. A bennfentesség kiharcolása majd megőrzése érdekében szinte a világon mindent elvállal, elhurcolásnál, vattatásnál, véresre verésnél, emberek megkínzásánál és akasztásánál egyaránt ott van. A főnökök körének a lehető legszigorúbb öre - a kint lévők gyanúsak, veszedelmesek, ráadásul pimaszok és szemtelenek is, soha nem szabad nekik igazat adni és semmiben se szabad nekik engedni... Bőséges megjutalmazása nem is marad el. Rákosi, Révai, Gerő fölfuttatja a főtitkárhelyettes tituláig - ám túl a főnököktől becsült tántoríthatatlanságán és kérlelhetetlenségén, a kíméletlensége kapcsán félelemmel teli tisztelet kezdi övezni nemsokára a mozgalom megyei és városi vezetői sorában is - és kevésnél is kevesebben, legfeljebb a kék köpenybe beöltöző, fúróval, kalapáccsal és franciakulccsal közlekedő, hajdani királyi kormánytisztviselők, királyi levéltárosok, kékvérűek és más újkommunisták emelnek csupán eredménytelen óvásokat az általuk rettenetesen utált *véresszájú csavargó* működése ellen.

A főtitkárhelyettesi kiemelés dacára a fenti hozzáállás kevés lett volna a sztálinista állam országvezetői pozíciójának valamikori elnyeréséhez, vagy akár az országos pártvezető posztjának eléréséhez is - ennél még az akkori, meglehetősen merev országirányító rohamcsapat is jóval oldottabb és simulékonyabb volt és messze nagyobb élettapasztalattal és ismeretanyaggal szervezte az emberek mindennapjait. A fiatal pártmunkás szovjet szemszögből nézve sem számított semmilyen szempontból a jövő országirányítójának - ekkoriban már arrafelé is összetettebb szellemiségű, emberségesebb magatartású, sőt némiképp már népszerűvé válásra is alkalmas vezetésben gondolkodtak. A kádári típusú, durva és nyers proletárvezető az ötvenes évek elején a mozgalom élvonalából már mindinkább eltűnőben volt és őrá sem várt semmi más sors mint a perifériára szorulás... Ám közbejött valami. A börtön.

Magánzó a Gonosz Birodalmában

Nem kevés történetíró Kádárnak a hatalmi harcok folyamán koncepciós koholmányok felhasználásával történő bebörtönzését, továbbá a börtönben töltött hosszú esztendőit az országvezetővé válás irányába vezető úton semleges eseménysornak minősíti, mondván, ott vannak a megmaradt pártdokumentumok és azok világosan mutatják mennyire nem változott az égvilágon semmit, és mennyire ugyanazt csinálta a szabadulása után is, mint azelőtt. Kevesen törődnek a hajdani börtönőrei, a büntetőperében tanúskodók, a kiszabadulásakor körülötte tevékenykedők kezéből kikerült levelekkel és feljegyzésekkel, kevesen keresik föl felesége kollégáit, felesége fivéreinek hozzátartozóit, későbbi titkárait, házőreit és testőreit, tolmácsai sokaságát, noha egy részük ma is él - pedig az ő visszaemlékezéseik nyomán már messze élettelibben és valóságosabban rajzolódik elő mindaz, ami a rabbal a magánzárkában eltöltött évek során, majd szabadulása után megesett. Kádárt a bandája is, a bandavezér is becsapta, hónapokra a halálos ítélettől való rémületbe sodorta, véres csizmájú ávósokkal őriztette esztendőkön át, ő sokkal inkább elszámolni szeretett volna szinte az egész vezetéssel, semmint a szenvedéseit elfeledve újra összelelegedni vele - s noha valóban megmaradt az előírásos pártszerűsége és a nyers és agresszív modora ezután is, valójában, alapvető változásként immár, a csúcsvezetéstől elkülönülő úton indult el. Nem mindennapi óvatossággal, igen sok színleléssel - és élete során először egyszál egyedül... Pedig kora kamaszkorától kezdve tartott tőle, hogy kívül kerüljön a bandákon, magára maradjon - s nem is annyira a unalmasabb és színtelenebbé váló élet miatt, sokkal inkább azért mert naponta ott állt előtte a magára maradt anyja sorsa, számára egyaránt gyűlölködő indulatokat okozó és szánni való, magányos erőlködése.

Kádár a lebénult kezű Csermanek Borbála nélkül megérthetetlen. A börtönben kezd a halálfélelemtől és a magánzárka idegrendszeri szétziláló érzéseitől sodródva nagyon is igazat adni immár az évtizedeken át szüntelenül szidott anyjának, aki zavaros mondataival is mindig óvta

minden csoportosulás, minden *gang* mellé való odacsapódástól, és napról napra az önállóan, önérzetesen, sőt rátartian vitt életút érdekében veszekedett vele. Másképpen kezdi látni immár anyja megszállott vallásosságát is. Korábban a katolikus dogma hitelessége, igazságtartalma volt az elsődleges neki, naponként gúnyolódott a vénülő anyján az ige valóságtartalmával nem törődő alázatossága miatt, ám mostantól már az érzés számít: a cellában már értékké nő a szemében akárminő áhítat öröme, akárminő átszellemültség élni segítő ereje, akárminő apró katarzis gyógyító végig zsongása a gyötrelemtől agyoncsigázott idegrendszeren – mindaz, amit anyjában egykoron megvetett. A fiatal Kádárnak a börtönben tűnik föl legelőször, hogy a kommunista eszme nem csupán száraz parancssorozat - a nincstelen milliók életén javítani akaró célja áhítat feléledésére is alkalmas, és akár emelkedett emóciók egész sorát is élesztheti. A korábban minden érzelmességet elhessentő ember számára a közösségi eszme immáron itt, a cellája nyomorúságában, az őt szüntelenül *szarjankózó, szarjancsizó* ávós örség övezetében válik az érzelmeit is elemi erővel megmozgatóvá, megrázóan átélhetővé, néha már egyenesen széppé és gyönyörűségessé - és az életben maradása segítőjévé... Kádár depressziók, öngyilkossági próbálkozások, idegösszeroppanások, sírásrohamok stációin át a cellájában válik némiképp emberarcúbbá.

A változás azonnal észrevehető, amint szabadlábra jut. A legjobban természetesen *Hazjajin* fűvőszenekara, a bebörtönzésében bűnös csúcsvezetés csodálkozik el az átszellemültségén. *Más lett Kádár teljességgel mint volt* (továris Gere, a klarinétos). *Más ember ez* (továris Reváj, a trombitás). *Baj lesz vele* (továris Fargass, a tubás)... Gúnyolódó hangok is kihallatszanak a fűvősokat kísérő kórusból: *Grál lovag lett belőle! Hófehér templomi liliummal a kezében! A vörös csillag olyan neki mint az örökmécses!* A hajdani kócsagtollas országirányító sereg újkommunistává átöltözött notabilitásai mondogatják ezeket egymásnak, változatlan gyűlölettel a néhai csavargó iránt, nem is sejtve, hogy rosszmájúságukkal mennyire megközelítik az igazságot. *Egy Assisi Szent Ferenc! Egy szentéletű jurogyívij! Olyan mint egy megszállott szerzetes!* Az akkori nagyvárosi intelligenciának ezek a suttozva emlegetett impressziói az első összetalálkozások után. *Pap lett belőled baszd meg!* - találja telibe a lényeket Haraszi Sándor, öreg mozgalmár cimborája, aki

szintén ekkoriban szabadult meg a rabruhától, s aki egész életében megmaradt szókimondónak (megkapván persze az újabb és újabb cellákat érte valamennyi útjába eső rezsimtól).

Kádárt pappá ugyan nem szentelte senki, ám a magánzárkában eltöltött esztendőök során valóban a vallásos ember magatartásmintái nyomán szilárdult meg a pszichikumában az immáron nagyon áhítatos és nagyon szertartásos mozgalmár. Csermanek Borbála lebévult keze messzire elért. Akár a tízparancsolat a plébánosnak olyanok a munkásmozgalomból merített parancsolatok a számára immár, akár a papi rend olyan a pártmunkások rendje neki, s amint a papi pásztor a nyájára úgy néz ő is a nézete szerint gondozásra szoruló, elmaradott munkásemberekre. Áhítása, hite, kenyere, missziós munkája, otthona, mindene az emberiség megváltását ígérő világkommunizmus nagyszerűnek és szépségesnek érzett mozgalmából ered. Hófehér moztás pápája a szovjet generalisszimusz, fehér fellegeket kibocsátó konklávéja a szovjet pártelnökség, gondosan előkészített szent zsinata a pártkongresszus, miséi a pártülésezesek. Karácsonya pedig május elseje - az előbbit nem is nagyon ünnepelte, az utóbbit viszont napról napra erősödő izgalommal várta, akár a gyermekek.

Nemcsak Kádár János lepte meg azonban szabadulása nyomán az emberek, az emberek is őt. Politikai főnyereménynél is több hullott hirtelen az ölébe, valami, amire egyáltalán nem számított. Hős lett. A borzalmas igazságtalanságokat és súlyos szenvedéseket elviselő ember szimbóluma. Ismeretlenek kalapemelése, tisztelete, párássá váló szeme, ismerősök együtt érző arca egyaránt övezi minden nap az utcán, az apparátus épületében, a meglátogatott üzem gépsorai mellett, mindenütt, amerre jár. A tömjénező, legendát legendára halmozó lelkesedés különösen a háta mögött szabadul persze igazán el, méghozzá szerte az egész városban - még a mozgalom vadabbnál is vadabb megszállottjai számára is ő a gyűlölt csúcsvezetés mártírja, aki a szenvedései során is a megtisztítandó eszme öre maradt, s akinek már a puszta életben maradása és messiási előbukkanása is változást ígér. Ez a körülötte lengő fehérvirágos, mártírkoszorús, glóriás áhítat erősíti meg véglegesen az önálló és mindenkitől elkülönülő úton való járásában. S ez a fővárosi körökben fölépülő hófehér héroszos, fehérruhás főpapos, hallelujás

imágó vetíti előre az alkalmasságát is a majdani, ötvenhatos, *októberi* szerepe ellátására.

Mert bármennyire is kezd kikopni a krónikából, Kádár János Magyarország forradalmának második számú vezetője volt - aki napról napra egyre áhítatosabban munkálkodott a munkásmozgalom megtisztulása, a megtisztult mozgalommal megnyerendő szabad választások, és az önérzetes semlegesség megvalósulása érdekében. Nagy Imrénél, Donáth Ferencnél több területen is merészebb elgondolásai voltak, a szovjetektől megszervezett elhurcolása után a moszkvai ülésteremben szinte már vakmerően próbálta védeni az országos megmozdulás eredményeit és elhárítani a szovjet páncélosok agresszióját - és ha rá nem veszik az átállásra, ma már szerte az országban szobrai állnának. A fölerősödő bátorsága, a beszédeiben föllobogó hatalmas tisztulásvágya, a forradalmi fölhevülése korántsem a humánpszichikum földeríthetetlen talányosságából, bármiféle kideríthetetlen készletéből, vagy borzongató titokból következett - hanem a börtön béli formálódás tette képessé rá.

*

Bele kell törődnünk, hogy Kádár János hasonlított az emberek száz millióira: számára a mindenkinél egy hajszállal jobban számító ember a saját személye volt, és minden más, párt, munkásmozgalom, másik ember csupán ezután következett. Az is tény, hogy szintén az emberek száz millióira emlékeztetően, ezt a rangsorolást a mindennapi munkája során sem vétette el: politikai munkavégzésében is az első számú szempont saját maga volt, és paraszthajszállal akár, ám csak ezután jöhetett a mozgalom, az ország, a nemzet... Mégsem a bőrért akarta menteni csupán, amikor ötvenhat novemberében az oroszok oldalára állt, amint azt számos gyűlölője ráolvassa - voltak ugyanis egészen más szempontjai is. A forradalom leverését a kihurcolása előtt eldöntötték már a néhai generalisszimusz maradék veteránjai, ezt megállítani nem sikerült, ám a moszkvai oltalom alá menekült magyarországi szólisták visszatérése, muzsikuskhoz nem illő rettenetesen véres rendcsinálása, majd újabb évtizedes szólószása azonban a szerepvállalásával még megelőzhető volt. Léteztek továbbá kilátások a többpártrendszer, a

forradalmi kormány számos államminiszterével való együttműködés, valamint az országszerte működő nemzeti öngazgatás megőrzésére is.

Hazájain generalisszimusz reumára és időskori prosztata problémákra panaszkodó, néha negyedóránként vécére siető utódai azonban nagyon gyorsan megelégtették az iméntiek mellett hazatérése után is változatlanul ágáló, elszemtelenedett pártmunkás működését. Építő bírálatukban tudomására hozták, hogy felületessége, leegyszerűsítő hajlama, az árnyalatokkal való vesződést megvető észjárása miatt nagyon rosszul gondolta át a moszkvai ülésteremben elébe állított szituációt a várható vonzataival együtt - és a világon semmi oka sem volt azzal az önmegnyugtató repülőre szállnia, miszerint minden vívmányt megmentett, csupán a semlegességet nem. Építő bírálatukhoz hamarosan továbbképző tanítómestereket is hozzárendeltek, hónapnál is hosszabb időre, mégpedig a moszkvai csúcsvezetés csaknem egyharmadát. Jobbjára Malenkovot, baljára Szuszlovot, háta közepéhez a beszédes nevű Arisztovot... Kádár a továbbképzésbe beletörődött, s valamennyi vívmány rövidesen semmivé is vált.

A forradalom leverését követő terror kisebb lett viszont csakugyan, mint azt a moszkvai vendégház muzsikusi és itthoni rajongóik eszelős aggodalommal sürgették. A terror korlátozott kivitelezését Kádár hatalmas történelmi érdemének minősítik jó páran, még a vele egyáltalán nem rokonszenvező nyugati irodalom szerzői sorából is néhányan - mert egyáltalán nem ismerik a véres rendcsinálás részleteit aprólékosan és alaposan. Végig kell lapozni a korabeli belügyi dokumentumokat, a fővárosi és kisvárosi börtönök fönmaradt föliánsait, a hajdani bírósági forrásokat, kiderül belőlük ugyanis nem csupán a megtorlás várhatónál valamivel enyhébb mérete - ám az elkerülhető, sőt az egyenesen gonosz akasztások egész sorozata is. Nincsenek kellően kézben tartva a hatóságok, korlátozó központi utasítás alig van, a beletörődés egyre erősebben észlelhető itt is - nem elsősorban a gyepítő visszarántása és újbóli visszarántása a jellemző, inkább az elengedése... Ráadásul számos övezetben, így a véres rendcsinálás műveleteiben is, az előre gyártott perek sorában is, a politikai ellenfelek elpusztításában is rendre megjelenik a személyes szál - a személyes gyűlölet szabadjára engedése pedig már minden, csak nem a megtorlás enyhítésének elősegítője. Kádár

érdemei irányába aligha az ötvenhatos visszarendeződés övezetében indokolt araszolni.

Illemtudó hazafiként hőseinket, királyainkat, kormányzóinkat, és további történelemformálóinkat többnyire tiszteljük, és nem szeretünk rosszakat gondolni róluk. Illemtudásunk és tisztelet tudásunk forrásai főképpen a hazai tankönyvek - s ha lapozgatunk bennük, hamar kitűnik belőlük, hogy más nemzetekkel ellentétben minálunk még a sötétebbnél sötétebb véráztatta századokban sem volt például olyan uralkodó, akit semmi más nem mozgatott mint aljasság és gonoszság, s emellett a nagyvilágnak az emberölésben és emberkínzásban roppant nagy mámorral gyönyörködő sok száz országura sorából szintén nem jutott a mi napsütötte rónaságunkra egyetlen egy se. Kiderül továbbá, hogy a többiek történelmétől különbözően, a mi daliás történetünk zsúfolásig megtelt rokonszenvesnél rokonszenvesebb emberekkel is. Egészen természetes már a középkori krónikákban is, de a felvilágosodás korában és később is, hogy a dicsőséges történelmi tett mögé valamilyen szeretni való egyéniséget is megpróbálunk odarajzolni, mintha sorsjobbító vagy maradandó cselekedetek csupán a nagyon szimpatikus emberektől eredhetnének... Kicsinyesnél kicsinyesebb mozzatórugókat, pitiánernél pitiánerebb műveleteket észrevenni uralkodóink életművének meghatározójaként szintén nem szeretünk. Kádár János esetében sem. Magyarország hóhéra, történelmünk legförtelmesebb hazaárulója, a leggyűlöletesebb *nímand* - ekképpen záporoznak a szidalmak a gonosz óriássá növelt pártmunkásra az egyik oldalról. Önfeláldozó hős aki országa érdekében neve összesározását is vállalta, bibliai mártír aki értetlen népét átmentette a jólét szigetére, géniuszokat megszegyenítő eszű politikus - zengenek az emberi méretet megnövelő szólamok a másik ágon. Csak kisszerűségről nem olvasni szinte sehol, pitiáner cselekedetéről és pitiáner indítékok soráról, pedig a moszkvai vállalása vonzataival szembesülő magyar pártvezetőre ötvenhat novemberében is, és jóval utána is, mindenek előtt ez a jellemző.

Kádár János forradalmat követő tettei kapcsán elsősorban a csapongását, az összevisszaságát, a megzavarodását szokás emlegetni - ám még a színvonalas, igen pontosan adatolt és valósan ábrázoló írásművek szerzői sorából is csaknem mindenki egyetért abban,

miszerint az egész novemberi működésében nem észlelhető vonalvezetés, nincs az ekkori cselekedeteiben semmiféle világosan végighúzódo szál. Van pedig - még hozzá nagyon is világosan, sőt minden egyes órát és percet átjáróan - ám ez a szál mindennek nevezhető csak országirányító műveletsornak nem, és valójában még politikusi működésnek se nagyon. A szétlőtt városban a szovjet őreitől övezve vergődő, véres cselekedeteitől megrettenő, az országos gyűlölettől megrémülő negyvennégy éves pártmunkáson ugyanis orvosi szemmel nézve is nagyon súlyos neurózis uralkodik el. A tűrhetetlen lelki feszültségek következtében Kádárnak nem sikerül a világon semmire se normálisan odafigyelnie, rendesen összpontosítania, egyes egyedül csupán az őt égető saját problémáira - az esze akármiről is van szó percről percre mindig ezeken jár. A kibírhatatlan feszültséggócokat feldolgozni, megkönnyebbülést okozóan átgondolni, eltávolítani próbálja magából óráról órára - és a cselekedetei nagy része nem is irányul semmi másra, mint mindezek azonnali megszüntetésére. Malenkov, Szuszlov, Arisztov követeléseiből bármi azonnal megvalósul, amennyiben valamilyen neurotikus gócot oszlat el nála. Szerov, Andropov kívánalmi azonnal valóra válnak, amennyiben elviselhetetlen irritációi valamelyikét enyhítik. Még Rákosi hazai híveinek is azonnal enged, amennyiben akarata megvalósulásától az őt szinte már szétroppantó idegállapot enyhülése remélhető. Kádár könnyebben kíván ötvenhat novemberében, nem sorsproblémákat megoldani. Szabadulni akar a minden egyes óráját szétziláló gyötrődéstől mindennek előtt, s nem pedig népének nehézségeiben elmélyülni... Ennek a hazára, nemzetre, népre csupán mellékesen rápillantó magánműveletnek mindvégig szabad az útja, simán mehet előre minden a neurózis oldása szálán - mivel az öngyógyító és opportunus cselekedetek mögé azonnal odarendelhető vagy az orosz csúcsvezetés elvárása, vagy pedig valamilyen igazoló passzus a munkásmozgalmi eszmetárból.

Bár később a politikusi szemlélet és politikusi magatartás szakadozottan már visszatér, mégis rettenetesen nehezen megy a megkönnyebbedés. Pedig kíméletlenül hadakozik, hogy a tetteit soha senki ne olvashassa rá ezután: elszabadult zsarolással, veszekedéssel, szovjet rásegítéssel, mikor mivel, egymás után éri el a véres átállását jóváhagyó pártiratok megszövegezését. Forradalmi fölhevülésének

koronatanúit, ha felkelők lefogatja, ha a forradalmi kormányzat irányítói akkor elhurcoltatja őket az országból, a mögéje sorakozó maradékot pedig pártvezetőtől szakácson át ablakmosóig az ellenőrzése alá vonja. Am bármerre tekint ki a közeli feszültségkörökből, távolabb is feszültségforrásokat lát. Minisztériumoktól követeli ki hamarosan a rá nézve megszegyenítő iratok megsemmisítését, méghozzá visszamenőleg, majdnem évtizednyi időre. Végigviteti Nagy Imrének és a többi politikai ellenlábásának a perét és elítélését, ám még így sem sikerül egészen megnyugodnia. Ehhez ki kell hullania előbb a moszkvai csúcsvezetésből számos vele szemben ellenséges veteránnak, és működőképessé szükséges válnia a személyes szolgálatában álló, a napi információk mögé pillantó, szovjet *referatúrájának* is. Itthon ki kell a besúgás hálózatának épülnie, az egész országot végig szövő rendszerré, amely majd napról napra országos áttekintéseket szolgáltat neki... A rettenetes neurózis ekkor ül végre el. Kádár valamennyi napja ezután a szovjet *referátúra* iratainak átnézésével, majd a magyarországi összegező jelentés elolvasásával indul, és ez így megy évtizedeken át. Ha fenyegetés kinn se, benn se, akkor már jöhetett az első szál, aznap először igazán jól eső cigaretta.

Kádár lényegét a hősiesség vagy hazaárulás drámai tartalmai körül hiába keressük, ő kisszerűbb, kicsinyesebb, lapulóbb volt ennél, önvédőbb, erőtlenebb, és színtelenebb is - és minden egyéb előtt a civilizációtörténet nevezetes *quisling-jeire* és *gauleiter-eire* emlékeztetett. Országvezetői erényei is - amint majd még szólni szeretnénk róla - a megszilárdult *quislinges* szerep mindennapos ellátása során jelentkeznek majd.

*

Hazájain tábornok legkellemesebb passzióinak egyike a világformálás volt. Vöröshadserege diadalmas bevonulását követően derekasan felforgatta a hódítása körébe került országokat, és nem csupán a velünk nemsokára örök és megbonthatatlan barátságba keveredő kazah, üzbég, azerbajdzsáni és más mohamedán népek életét - passzionátus ujjai erejét rövidesen nekünk is szerencsénk volt megérezni. *Hazájain* fúvósötösének fellegekig harsogó diadalzenéje kíséretében lépett le a történelem színpadáról szorgos népünk valamennyi vérszívónak nevezett

ura, a mágnás arisztokrácia, a nagypolgárság, az úri értelmiség - a szintén vérszívónak nevezett aprópolgárokkal, a cipőket csirizelőkkal, a répát, retket és mogyorót árusító zöldségesekkel, és egyéb undorító magánkereskedőkkel együtt. A fűvészenekar hamarosan kimuzsikálta ugyan magát az emberek szívéből és meggyűlöltette magát, ám a generalisszimusz országot átalakító műve itt maradt - a magyar civilizációtörténet során először szűnt meg országszerte az éhezés, a nélkülözés, a nyomorúság... Nem lett kalácsból a kerítés persze, ám az emberi egyenlőségre sokat adó magyar nép a penészes nyomornegyedből, a virányosi villából, a grófi cifrapalotából egyaránt átköltözött az egyszerű, szerény, ám mégis mindenkinek meleg ételmezt, munkát, művelődést, iskolázást, gyógykezelést szolgáltatató, szolid szegényházba.

Kádár János komolyabb történelmi érdemei innen indulnak - ő ugyanis már cigarettacsikk szedő mindennapjaiban sem szerette az erzsébetvárosi és józsefvárosi szegényházakat, a nehéz életű emberekkel megtelt peremkerületi szegényházaknak pedig még az utcáin se ment szívesen végig. *Egyetek baszd meg!* - hajított Cziber Józsi haverjának gangjára egy pár összekötözött lábú csirkét, amire szőnyegszállítással csengette össze aznap a pénzt - mert nem volt ő amúgy rossz szívű ember. Proletáruralmához is hozzátartozott a népének olcsón juttatott csirkehús, a még olcsóbb parizer a vajás zsemlére, az aprópénzes sör az apróörömös élethez - és maga is csendes örvendezéssel nézegette ahogy a szegényház színesedik, az emberek mozizgatnak, presszóztatnak, utazgatnak, csempészkednek, ügyeskednek, élnek a szép csibész életet. Kádárban volt munkáskurázi és csibészkurázi, amikor elapadt itthon a széntermelés egy pillanat alatt szentelenül rátenyerelt a szovjet szénkészletre szükséges részére, még mielőtt ocsúdtak volna elvitte a románok elől az orosz gabonát, a szegényházellenes műveletei érdekében szokása volt megcsipegetni a szövetséges országoknak szánt szebb árukat is - majd amikor már mindent elintézett, végezetül még az olcsóbb szállítás érdekében is asztal alá vitatkozta a generalisszimusz veteránjait. Idehaza hamarosan hozzá is lát kiharcolni a népet a szegényházból, autót ad az emberek alá, nadrágszíjparcellákat porcióz nekik - elég volt az unalmas szegénységből, menjetek szépen a szabadba, aki nagyon akar nyugatra is mehet nézelődni, itt van némi schilling meg márka, amire még szükség van azt úgyis megveszitek a nepperektől és nagymama majd

az övetekbe varrja. *Szappanba a dollárt bele ne göngyöld* - suttogja maga is a neje rokonainak - a cégnél új utasítás van, a sok semmirevaló vámos újabban szappan után szimatol.

Igazán elemében a hajdani csibészes modorában érezte magát az uralmának évtizedei alatt is. Újdonsága éppen ebből állt - a világtörténelemnek nem nagyon vannak szemtelenkedő és csibészes *quislingei*. Világosan tudta, hogy a szovjetek számára nélkülözhetetlen, így aztán minden vizitációja alkalmával a papírai mellé odakészített némi vitriolt is, majd megfontolt, meghiggadt, elvtársias mondatai után szépen odanyomogatta a *sok vén pojáca* orra alá (nekik nehezen óhajtotta megbocsátani micsoda szenvedésben áztatták meg ötvenhat novemberében). Ugyanakkor, az összes szövetségese elképedésére, szemérmetlenül odakacsingatott a szocialista világ irányába csípőrészálásnál messzebb nem nagyon jutó nyugati önkelletőkre - majd egyszerre idegesítvén a szocializmusépítőket és a vatikáni vezetőket elvizontálta a pápai palotába és ott végtelen szomorúsággal méregette a sok elbutult istenimádót: még magát őszentségét is, aki a személye iránt érzett sajnálaton megdöbbenve az alig negyedórásra szánt audienciát zavarában egyórára növelte. Ám kaptak Kádártól a kínaiak is - hagyján, hogy a főváros kezd belefulladásba a kerékpárokba, de a kerékpárgumi kopott, a küllők görbék, a nyereg csáréra áll, a munkások napi rizsporciója pedig szégyenletesen alacsony... Amikor pedig nem csibészes odamondogatásra, inkább a nagyon is megkomolyodott pártmunkás modorára volt szükség, akkor a munkásmozgalmi pap áhíthatával a népét pártkongresszusi orációkban részesítette - az eszme mindennél jobban számít, a szép jövő eljön, ezt már nálam okosabbak is megmondták: úgyhogy egyelőre csendesen eldolgozzatunk, építgetünk megint valamennyit a szocializmuson, aztán majd öt év múlva újra elmondjuk nagyjából ugyanezt.

Amit *Quisling-ként* Magyarországon kialakított, a történelmünkben azonban így is eléggé párhuzam nélküli. Meg tudta tartani a szovjet generalisszimusz által idecsöppentett éhezésmentes és nyomorúságmentes világot - noha a végén már az undorító imperializmus izzadság áztatta pénzein. Be tudta fejezni történelmünk legméretesebb társadalomátalakítását: a koldusszegény tömegek köréből

kormányzasképes, közigazgatás képes és évtizedekig működőképes vezetőgarnitúrát rázva össze nagy nehezen - s noha világszínvonalú eredmények szerény számban születtek, az újdonság új intelligencia a szellemi életben sem munkálkodott színvonaltalanul. Rühellvén fiatalkorának Németország körüli hozsannáit, nem tűrte, hogy a hazát annyi veszedelembé sodró német civilizáció iránt változatlanul megmaradjon az áhítatunk és alázatosságunk - sőt, épp ellenkezőképp viselkedett, ő volt szíves meghallgatni a nyugatnémet országvezetés panaszos szavait és volt szíves megengedni a szegény alsószászországi és a gazdag alsó-bajorországi rokonság nyarankénti balatoni összeköltözéseit, a moszkvai szemöldök ráncolás ellenére is. Óriásit csillapodott működése idején a csaknem ezeréves országos gyűlölködés - tótokra, oláhokra, rácokra szitkokokat szórni illetlenségnek számított és az elmaradott gondolkodás jele volt, zsidózni csak suttogva volt szokás, romázni csak sorsjobbító javaslattal együtt, melegezni meg sehogy se, szorgalmas népünk ennél szemérmesebb volt. *Quisling-birodalmában* (és ez is ezeréves újdonság) zavartalanná vált mindenkinek az egyenletes gyarapodása évtizedeken át - persze amennyiben az ő uralmának a zavartalanságát segítve szépen csendben maradt... Igazi *Quisling-paradicsom* volt ez, ahol a mohácsi vészt változatlanul nem, ám az orosz megszállást minden évben megünnepelték április negyedikén, ahol a megszállók szálláscsinálóját az emberek megszerették, s ahol a paradicsomi állapothoz illően a *quislinges* szerepben szerénykedő néhai vagány megengedhette magának a megszállók szögesdrótos vasfüggönyének szemtelen nyitogatását, valamint egy óriáskacsintás nyomán a szovjet *sorkatonaság* szögesdrót mögé zárását.

A legutolsó különben ő lett volna persze, aki engedi innen elmenni a szovjet sereget, ami uralma zavartalanságának az első számú garanciája volt. Kádár János a kacsintások közepette is tudta hol lényeg. A felfegyverzett munkásőrségnek például volt ugyan országos parancsnoka, ám a nyilvánosság elől eltakarva az országos parancsnoknak is volt egy előljárója. Természetesen ő.

Repairman a bosszankodó országban

Kádár János nem csupán írógépeket, számtalan más mindent is megszerelt élete során, ajtózártól vízcsapon át egészen a villanykapcsolóig - noha szerelői szorgalma országirányítói működése idején már elcsillapodott. Ám tapasztalt háztartási technikusként tekintete tágas horizontokat fogott be: tudta, hogy a fémcsavar lényege az elgurulás és eltűnés, a facsavaré a hajszálrepedés ami miatt sehova se csavarodik, a fali csavaré hogy szépen megtart mindent, és a ráerősített vitrinnel együtt csupán a szoba elhagyása után zuhan a padlóra. Misztikus kitapasztalásokkal is bírt: tudta, hogy a gondosan őrzött alkatrész egyes egyedül abban a pillanatban nincs meg amikor szükség van rá, vagy amennyiben egy szerszámot a szemé elé, az asztalra rak, az a rákövetkező pillanatban már nincs ott. Gondolatmenetei helyenként *Hazjáj*n tábornok filozófiai magasságait is megközelítették, időnként ő is nagyon silány színvonalú valaminek vélte az egész anyagi világot az idétlen és idegesítő szabályaival együtt: ellenszenves volt számára a rozsdásodás és *oxidáció*, ami miatt a csavar négy perces rángatásra sem mozdul el egy nanométert se, undorral gondolt a *gravitációra*, ami miatt váratlanláb váratlanabb pillanatokban pottyán minden a padlóra, utálta a csalósnál csalósabb *viszkozitást* - így aztán aligha csodálkozhatunk rajta, hogy országvezetői működése idején az összes szerelési műveletet a pártközpont overallos szakembereinek és neje rokonságának passzolta át.

Az írógépszerelőnek, a vízvezetékjavítónak, vagy éppen a pogácsaszaggyalónak (ebben minden nőnek szívesen segédkezett) azonban igen aprólékosan értenie szükséges az írógép, a vízvezeték működését, máskülönben az írógépszalag összecsavarodik, a víz összespriccel mindent, és csinálhatja az eredetileg négy perces műveletet most már négy órán át... Belevaló és tapasztalt technikusként Kádárnak az országirányítói munkájában is elérkezett az a pillanat, amikor az országa működését is igen aprólékosan érteni szerette volna. Első miniszterelnöksége még rendcsinálással és pozícióteremtéssel múlt el,

második miniszterelnöksége során azonban már nagyon is szomjasan vetette rá magát az alapos megismerésre. Eminens szerelői céltudatossága alapján mindenek előtt az ország gazdaságának megjavítása érdekében vállalkozott újra miniszterelnöki munkára: és először is azt szerette volna megtudni, vajon miért munkálkodik nálunk csapnivalónál csapnivalóbb eredményekkel az egész ipar és az egész mezőgazdaság - ami miatt még az almát is a velünk rokonszenvező szír nép öntözéses oázisaiból szükséges idehozni.

Kádár gyors észjárású, éles eszű ember volt, ám olvasással ismereteket szerezni, szövegekben elmerülni, apró gondolati elemeket szétszálazni évtizedeken át egyáltalán nem szeretett - papírra róni valamit és a visszaolvasás ellenőrzésének vetni alá, szavával szólva *a papírt rágni* pedig végképpen nem. Azonnal leegyszerűsített bármit ami összetett vagy szövevényes volt - így járt el egyébként a munkásmozgalom eszmeköréből származó művekkel is, amelyekből csupán néhány merev alaptételt őrzött meg magának. (Ám tévednek bírálói is, akik szerint meg sem értette a szocialista eszmekör alapműveit. Kádár egyszerű ember módjára olvasott, a nehezebb szövegen néha szavanként elgondolkodva ment végig, megnézte a vesszőt, a pontot, s amíg meg nem értette miről szól egy mondat nem szívesen olvasott el újabbat - s amikor mégis zavaros maradt számára valami, el is magyaráztatta a szöveget magának. A híres *Das Kapital* kitanulmányozására kifejezetten büszke például, noha végül ebből is csupán néhány sémamondatot őriz meg). A néhai olvasási és papírrágási undornak azonban vége volt. Kádár dagadtra tömött táskával kezdett hazajárni a hatvanas évek elején, valósággal megszállottjává vált az ipar, a mezőgazdaság, a szellemi élet megértésének, mérnökökkel szilárdságtani összefüggésekről, mezőgazdászokkal a rozs és az árpa sikértartalmának változásairól, írókkal a magyar novellatermés színvonaláról vitakozott. Szépen fogyott a finoman borsozott káposztás cvekedliből is, valamint a pirított zsemlemorzsaival meghintett angyalbögyörőből is minden egyes éjszaka az ágya melletti sámliról (változatlanul arról szeretett éjjel enni) mire virradatkor, villája egyetlen állatseregletének, a csirkeseregnek a csipogásával övezve végre eloltotta az olvasólámpát.

Kádár János csirkecsiviteléses virradatai összefüggenek második szocializációjával, amely a magyarországi szellemi élet élvonalbeli övezeteiben megy immár végbe és nem az erzsébetvárosi és józsefvárosi utcákon. Némiképp újra nevelkedés ez: országos szakemberekkel, a nagyvilágban is jó nevű gondolkodókkal, írókkal, művészekkel, orvosokkal, jogászokkal övezve erősen megszaporodik a szókészlete, árnyalatossá válnak a megfogalmazásai, választékosabbá a viselkedése, gondolkodásában megjelenik az irónia, sőt, régi cimborái elképedésére, néha még az önirónia is. A házi könyvtára közben hatalmassá duzzad és teli lesz tartalmas kötetekkel, klasszikus és korszerű művekkel egyaránt - s mindeközben naponta olvassa el és gondolja át az ország életének számos szegmenséről szóló elemzéseket is. Kádár ekkoriban már egyértelműen értelmiségi életet él, meghozzá évek során át, és ismeretanyaga nemsokára eléri egy egyetemet végzett emberét.

A tudós hozzáértés becse is kimondottan nagyra nő a szemében - számos egyéb mellett azért is, mert miniszterelnökként már csupa javítani, megoldani, rendbe hozni való ügygel néz szembe naponta: és ezeken nem segít már se az illegális múlt, se az áhítat, se a rizsaszóveg, ide már ismeretekre van szükség. A gazdaság rozoga szekerének reparálásán munkálkodó, némiképp szerelősakkörre emlékeztető minisztertanácsban számos alkalommal elő is adja *credója* szakismeretet megbecsülő és szerénységre intő passzusait: senki se merjen itt miniszterkedni, a cicomás parlamenti ülésterem miatt senki se merészelje magát excellenciás úrnak érezni, mert nekünk ugyanaz a mércénk mint a villanyszerelőnek vagy a vízvezeték szerelőnek - amit megigazítunk vagy működik, vagy nem működik.

A sajnálatos módon eleve életképtelen szocialista gazdaság persze minden szerelési művelet ellenére sem működött, se önfenntartóan, se megbízhatóan: jövőt adóan pedig már egyáltalán nem. Pedig Kádár János, hajdani háztartási technikus fogásai tömegét bevetve, derekasan tapasztgatta, foltozgatta, drótozgatta a rakoncátlankodó országszerkezetet - a számtalan apróbb szerelési ötlet mellé az oroszoknál előzsírozott új gazdasági mechanizmust, majd az oroszok csibészes átcselzése után a nyugatiaknál méretre szabott valutaalapot és világbankot is szerezve a szerelési művelethez... Ám tanulékony népe

még nála is jobban elszemtelenedett időközben. Egyre kevesebbnek találta a tejszínt a töltött karalábéjában, a habot a tortáján, a mézet a madzagán, s amint az életképtelen gazdaság miatt elkezdett esni az életszínvonala, évről évre elgondolkodóbban szemlélte az ötletözönben úszó, ám egyre üresebb zsebet okozó szerelési műveletet - a nyolcvanas esztendőekben pedig már öregedő vezetőjének reparáló szorgalmára semmiféle meghatottsággal nem nézett. *Ha emelitek az árakat, rátok gyűjtjük a gyárakat!* - nyomja az orra alá a csasztuskás gondolatközlést nagyszerűen elsajátító munkásság a maga szintén csibészessé vált modorában miről is van szó pontosan. Vagy továbbra is megtartod amiben évtizedek óta ringatsz minket, vagy pedig mész innen szépen.

Nem volt miből megtartani. Nyugatnak a kölcsönök kamatait fizetni is keservesen tudtuk, amit mi előállítottunk azt magunk se nagyon vettük meg, se áruházban se piacon, az oroszok pedig már a gabonaszemeket számolták és a várható országos élelmiszerjegy népszerűsítésén gondolkodtak: ezüstös csavarhúzóval ujjongó munkás és élelmiszercetlit a magasba emelő édesanya mámoros arcaival a posztereken... Ám Kádár legnagyobb baja, a külföldi hitelek felvételén, a termékeink keresletének hiányán, a hazai termelésakadozáson bőven túlmenően, a kicserélődött szovjet csúcsvezetés volt: ezek az ötvenéves éretlen pancserek ugyanis nem akartak már se az imperializmus militáris rohamaitól óvó védővonalat az államuk elé mint a generalisszimusz, sem pedig nagyszerűnél nagyszerűbb militáris erejű szövetségeseket, mint a szorgos cseh, román vagy magyar nép. Épp ellenkezőleg: egyre inkább szabadulni akartak a számukra cifrábbnál cifrább problémákat okozó szatellit szocialista államoktól - majd végezetül szépen meg is szabadultak valamennyitől.

Kádár országlását valójában egyáltalán nem a mindenható grószista megyebürokrácia, nem a magánlakásokban szívósan sürgő másként gondolkodók, és nem is a nemzeti önérzetére ráébredő ország ellentmondást nem ismerő önállósodási ambíciói szüntetik meg majd a nyolcvanas esztendők végén, amint az nem egy írásban olvasható... Más történik. A *Quisling* és a *Quisling-provincia* alól elszökik az anyaország.

Irredenta a diplomáciai kanapén

Sokan háborodtak fel a trianoni határokon - a főlháborodók között Kádár János a hófehér hollónál is különlegesebb volt azonban. Ő kizárólag külföldön (és külföldi látogatók körében) háborodott föl, bár kísérői szerint akkor nem is akármennyire. Bármikor lépett is ki a határon, máris végig sajgott rajta mennyire igaztalanul megvont államhatáron vonatozott át, állítólag ott zsongtak a gondolatai erről a cigarettaparazsa mellett, s rövidesen a vendéglátói is megtudhatták ezeket annak ecsetelésével együtt, valójában miféle rettenetesen megcsonkított és szanaszét zsigerelt országból jött. Idehaza hallgatott azonban, s amikor nagyon ritkán, nagyon szűk övezetben, például a pártépület melletti, málnás süteményeiről és vajas pogácsájáról elhíresült eszpresszóban mégis szóba jött ez, az őt elkísérő és már az illegalitásban vele pogácsázó elvtársai meglepetésére ugyanúgy elhalkította a mondatait és suttogóra váltott, mint néhány sarokkal arrébb az angyalföldi üzemek munkásai a sörözőben.

Szokott tolmácsai természetesnek találták hosszú tirádáit a trianoni tévedésekről, bőven beleszoktak a fordításukba a különféle testvéri találkozók folyamán, de ha finnül, franciául, vagy éppen olaszul működött mellette valaki, az nagyon elcsodálkozott, mekkora nagy irredenta szólamok parázslanak elő a cigarettafüstje mögül. Nem kímélt Kádár külföldön senkit, amikor a magyar államhatárokról volt szó. Leonyid Iljics Brezsnyev Őfőtitkárságának keményen fennakadt a hatalmas szemöldöke a meghökkenéstől, midőn a magyar gazdaság csapnivaló működését számon kérve válaszképpen színvonalas geográfiai elemzésben részesült a jobb sorsra érdemes ország energiaforrásainak első világháborús elvesztéséről, az aranyon, ezüstön és vasércen át egészen a szilágysági réteken összekaszálható szénáig. Ám Jurij Vlagyimirovics Andropov főlháborodott hangú, és Mihail Szergejevics Gorbacsov derűsebb tónusú kérdezősködéseinek is kellő topológiai és térképészeti kioktatás lett a vége. Georges Marchais a felvidék, Palmiro Togliatti a délvidék idegen uralom alatt álló magyarságának mindennapos nehézségeiről szerezhetett részletgazdag információkat. A dzsungelharcos Che Guevarának, továbbá Jasszer Arafatnak, a palesztin sivatagi rókának pedig valamilyen ismeretlen ok

miatt egyaránt a révkomáromi városrész igazságtalanságaival volt szükséges megismerkednie. Még a koromfekete bőrű és koromfekete hangú Paul Robeson, a híres basszbariton is eligazításban részesült a vérlázító amerikai rabszolgamunka és a csökkenő csángó népszaporulat rejtettebb párhuzamairól.

Kádár János külföldiek közötti, kíméletlen határforrongásának főbb forrásai a húszas évek elejének iskoláskönyvei voltak, amelyeket annak idején igen alaposan megtanulhatott, mivel egyes részleteit az idelátogató neves politikusoknak csaknem szó szerint mondta fel. Margaret Thatcher a délelőtti és délutáni budapesti bevásárlásai között, Francois Mitterand pedig reggel, az apróra vágott petrezselyemmel ízesített szalonnás rántottája mellett, egyaránt megtudhatta mi is állt ezekben a régi ábécéskönyvekben (*Magyarország nem nagy ország. De nekünk, magyaroknak, nincs szebb nála a világon. Árpád fejedelem jól választott. A Kárpátokkal körbevett terület tejjel-mézzel folyó Kánaán*). Amikor Árpádapánkat, kétharmadcsonkításunkat kezdte fölhozni a finn fővárosban, harminchárom kormányelnök társaságában, a legendássá lett EBEÉ szónoki emelvényén, idehaza az éppen vacsorázó országban, a színestévé előtt egyszerre akadt meg csaknem valamennyi pártmunkás gégégén a csirkepaprikás. Persze Egézmagyarország-mennyország továbbra is vajas pogácsa melletti suttozni való maradt itthon - viszont a varsói szerződéses országok vezetőinek megbeszélésein a szomszéd államok irányítói változatlanul szigorú szemű és szúrósánál is szúrósabb pillantásokban részesültek.

Az Egézmagyarország-mennyországért lelkesülő kisfiúnak, az Ezeréves Becsületünk fölé karját kiterjesztő leventejelöltnek különösképpen Csehszlovákia létezése volt irritáló, és ugyanúgy undorító államalakulatnak gondolta, amint a rezsím, amiben nevelkedett. Vezetőivel a területbitorlóknak kijáró lebecsüléssel beszélgetett, borozgatáskor a dugóhúzót könyörtelenül belenyomta a kezükbe, a legszebb banánokat következetesen kihálászta a tálból az orruk elől - de különben is komolytalanoknak tartotta a hófödte kárpáti hegycsúcsok és fenyvesek közé befészkelődött főtítkárokat, Antonín Novotnytól Alexander Dubcekig (az utóbbinak amúgy is sok volt a rovásán, nem áttallott például a munkásosztály, a vele szövetséges parasztság, valamint

egész népének színe előtt, szemérmetlen módon úszónadrágban megjelenni és csukafejessel röppenni a medencébe). Nicolae Ceausescu tőlük is különböző, kiemelt bosszúállásban részesült. Amint legendás lett, belekóstolt a brindájába, beleivott a kadarka és a körömlakk felülmúlhatatlan kombinációját tartalmazó borába, kölcsönkérte a Románia Illata feliratú kölnijét és beleszagolt, ám kérlelhetetlenségének komolyabb bizonyítékeként birodalmának fővárosától és ferihegyi fantasztikumától folyamatosan távol tartotta a Kárpátok Csodálatos Génuszát (*Hagyján hogy Génusz, de a Kárpátokat a szájára ne merje venni, morgott a pogácsa mellett*).

Nyíltabb küzdelemre is vállalkozott azonban néha, elsősorban a negyvenes esztendő végén. *Hazjáj*n fűvösötösének döbbsen kellett hallgatnia fölháborodott kiabálását, hogy a párizsi szerződés aláírásával valójában egy mocskos imperialista rablóbékét erősítünk meg újra - ám olyannyira indulatosan, valamint idegesen rángatózó szájszéllel és ájulást sejtetően elsápadó arccal adta elő mindezt, ami miatt a generalisszimusz szólistái egyenesen már a repülő irányába nézegettek. Amikor pedig híre keletkezett, hogy a sziklamódra porló székely népesség autonómiáját nagy szövetségesünk, a román párt elveszi, máris gyorsfutár gyorsfutár után robogott a *conducator* városába, majd érkezett vissza a románokhoz is párizsi áruházakból csempészett orkáncabátok és nylonharisnyák özönével. Elegendőnek bizonyult Koszigin miniszterelnök egyetlen sejtelmes mondata máskor - a szocialista világbirodalom nemzetiségi problémáinak majdani rendezéséről - és az akkoriban még igen gyér számú vidéki rádiószerkesztőségek máris nemzetiségi nyelvű műsorok sugárzását indították el a szerény népköztársaságunkban élő kilenc és fél román, valamint négy szerb család részére.

Kezdetől fogva tudta, hogy teljesen reménytelen minden, ám szinte egyedül ennél a problémánál sohasem sikerült némán uralkodnia az indulatain. *Mindig az van, amit a rohadt ruszlik akarnak*, suttogta mérgesen a pogácsa mellett. Itt, a málnaillattal átítatott eszpresszó elkülönített szobájában, a gebines presszós nejének *centrum csütörtökön* vásárolt, másodosztályú pamutfonálból meghorgolt aszalterítőit nézegetve is pontosan ugyanúgy viselkedett, ahogyan az ünnepeit szállígitóvá vált jelszava előírta. Ahogy lehet.

Összegzésül

Vitéz nagybányai Horthy Miklós háborús kiválásának kudarcával az ország szovjet övezetbe való átkerülése véglegesen eldőlt. Változás e téren kizárólag a szovjet impérium összeomlása esetén volt várható és az még messze volt. Nemzedékek tudták, hogy porszemnyi esély sincs, és az életüket ebben a rezsimben élik majd végig. Nem volt azonban egyáltalán mindegy, miképp is. Kádár történelmi érdeme az ötvenes évek nehezen elviselhető mindennapi életének emberibbé való átalakítása. Személyének az idők során valamennyi, szovjet szemmel is elfogadható alternatívája messze rosszabb volt, várhattunk volna az emberibb életre akár évtizedeket is... Nyilvánvaló, hogy *Quisling-hatalmon* és *Quisling-lehetőségeken* kívül nem jutott volna semmi más akárki magyar vezetőnek sem az ötvenhatos összeomlás után, mint ahogy számos szovjet övezetben élő ország vezetőjének sem jutott. Ám Kádár, a többiektől különbözően, feladatának látta a lehetőségek határainak folyamatos tágítását, feladatként fogta föl a lehetőségek valóra váltását, és összességében véve nem csinálta rosszul. Nagy tévedés, ha a bűnei vagy a nagyon is visszatetsző (és népének szeme elől elfedett) valódi énje alapján ítéli meg akárki magát az országvezetői működését is. A feladatmegoldásnak kellett kielégítőnek lennie, nem a feladatmegoldó ember személyének. Ez pedig megtörtént.

TARTALOM

RÁKÓCZI

Huszonévesen az ország élén	19
A Napkirály dédelgetett kedvence	31
A Mennyországba készülő	39

KOSSUTH LAJOS

Gottmensch csöppen az országba	57
Kakuktktojás a zempléni sárban	71
Kurtanemes Magyarország élén	76
Rózsaszín diplomataseregünk	87
Mártírkoszorús világpolgár	93

DEÁK FERENC

Az ezüstkor reformerei	107
Fafaragó műhely	113
Füred	121
Urning	133
Kaiserwetter	141

HORTHY MIKLÓS

Rosszcsont	153
Sármos szoknyapecér	161
Őfőméltósága és kamarillája	169
Kenderesi öregember	183

NAGY IMRE

Az ezerarcú	199
A quisling	205
A bokoreMBER	211
A vátesz	215

KÁDÁR JÁNOS

Úri gyerek a somogyi réten	227
Szőnyegszállító a budapesti utcákon	231
Sztálin bábzenekarának mindenese	235
Magánzó a Gonosz Birodalmában	239
Repairman a bosszankodó országban	251
Irredenta a diplomáciai kanapén	257

Minden jog fenntartva.

